

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

Kätlin Unt

Lastevanemate hoiakud ja arusaamad laste vaktsineerimisest
koroonapandeemia järel

Magistritöö

Juhendaja: Marko Uibu, PhD

Tartu 2024

SISUKORD

| | |
|---|-----------|
| SISSEJUHATUS | 4 |
| 1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD | 6 |
| 1.1. Vaktsineerimisalaste hoiakute kujunemine | 6 |
| 1.2. Laste vaktsineerimise suundumused Eestis ja mujal maailmas | 9 |
| 1.3. Kaitsemeetmete järgimine ja koroonavaktsineerimise kulg | 12 |
| 1.4. Pandeemia mõju laste vaktsineerimisega seotud hoiakutele | 17 |
| 1.5. Uurimisküsimused | 21 |
| 2. MEETOD JA VALIM | 22 |
| 2.1. Valimi moodustamine | 22 |
| 2.2. Andmekogumismeetod | 24 |
| 2.3. Andmeanalüüsi meetod | 26 |
| 2.4. Eetilised aspektid | 28 |
| 3. TULEMUSED | 30 |
| 3.1. Laste vaktsineerimisega seotud hoiakud ja tegurid otsuse kujunemisel | 30 |
| 3.1.1. Vaktsineerimine kui norm | 31 |
| 3.1.2. Vaktsineerimisalase teabe ja meedia roll | 32 |
| 3.1.3. Lähikondsete kogemused ning nõuanded | 34 |
| 3.1.4. Usaldus tervishoiusüsteemi ja -töötajate vastu | 36 |
| 3.1.5. Tajutud takistused vs. tajutud kasud | 37 |
| 3.2. Lapsevanemate kogemused ja tõlgendused koroonakriisist | 43 |
| 3.2.1. Meenutused eluolust ja kriisi olemusest | 44 |
| 3.2.2. Kasutatud teabeallikad ja nende usaldusväärse taju | 46 |
| 3.2.3. Hinnang info kättesaadavusele, selgusele ja tonaalsusele | 50 |
| 3.2.4. Taju kasutatud meetmete ja piirangute suhtes | 53 |
| 3.2.5. Koroonavaktsineerimise kogemused | 55 |
| 3.2.6. Taju tervishoiusüsteemi ja -töötajate rollist | 61 |
| 3.3. Pandeemia seosed vaktsineerimise hoiakutega | 63 |
| 4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON | 67 |
| 4.1. Lapsevanemate vastanduvad tõlgendused koroonapandeemia kogemustest | 67 |
| 4.2. Laste vaktsineerimisega seotud hoiakute teravnemine kriisi vältel | 69 |
| 4.3. Soovitused usalduse taastamiseks ja kõhkluste leevendamiseks | 72 |
| 4.4. Meetodi kriitika ja eneserefleksioon | 75 |
| 4.5. Edasised uurimisvõimalused | 77 |
| KOKKUVÕTE | 79 |

| | |
|--|-----------|
| SUMMARY | 81 |
| KASUTATUD ALLIKAD | 83 |
| LISAD | 91 |
| LISA 1. Intervjuu kava | 91 |
| LISA 2. Informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm | 94 |
| LISA 3. Koodipuu | 96 |
| LISA 4. Tartu Ülikooli inimuuringute eetika komitee kooskõlastus | 98 |
| LISA 5. Lapsevanemate soovitused | 99 |

SISSEJUHATUS

Maailma Terviseorganisatsioon (edaspidi WHO) kuulutas 11. märtsil 2020 välja enam kui kolm aastat kestnud COVID-19 pandeemia. Ootamatult alanud tervisekriis näitas, kui kiiresti ja kui kaugele võib tänases mobiilses maailmas uus nakkushaigus levida isegi seda takistada püüdvate piirangute rakendamise korral (McKibbin ja Fernando, 2021). Koroonavaktsiin, mida peeti peamiseks pandeemia lõpetamise päästerõngaks, tõi oma väljatöötamise ja kiire kasutuselevõtu taustal laiemalt esile vaktsiinide olulisuse (Dubé ja MacDonald, 2020: 899). Sellest ajendatuna tõstatasid Harrison ja Wu (2020) pandeemia alguses avaldatud essee küsimuse, kas COVID-19 võiks lahendada vaktsiinikõhkluse probleemi, mille WHO (i.a) oli vahetult enne pandeemia algust nimetanud üheks kümnest maailma suurimaks terviseohuks.

Vaktsineerimine pakub kaitset paljude nakkushaiguste vastu ja päästab seeläbi miljoneid elusid üle maailma, mistõttu peetakse seda kaasaegse meditsiini üheks olulisimaks saavutuseks (Centers..., 1999: 241). Hoolimata vaktsineerimise saavutustest, on vaktsiinikõhklus aina süvenev nähtus (De Figueiredo jt, 2020). Peamine probleem seisneb asjaolus, et vaktsiinikõhklus vähendab hõlmatust ning suurendab haiguspuhangute riski (Dubé jt, 2013: 1763). Ka paljudes Euroopa Liidu piirkondades jääb vaktsineerimismäär soovitatud tasemest tunduvalt allapoole, mistõttu kardetakse, et varem kontrolli all olnud raskete haiguste esinemissagedus aina kasvab.

Vaktsineerimine asetseb indiviidi ja ühiskonna ristumiskohas, kus ühelt pool on õigus teha igapähele nii enda kui oma lapse eest otsuseid, kuid teisalt on nendel valikutel laiem mõju rahvatervisele (Dubé ja MacDonald, 2020; Reich, 2016: 8-9). Inimeste vabadus ja vastutus vaktsineerida põrkusid ka seoses COVID-19 vastase vaktsineerimisega, tuues probleemi ulatust veelgi enam esile. Varasemad uuringud on näidanud, et üldiselt on uute vaktsiinide suhtes skeptilisus suurem ning kui sellega kaasneb tõsisid kõrvaltoimeid, tekitab see avalikkuses vastureaktsiooni, millel võivad olla negatiivsed tagajärjed tavapärasele lapsee vaktsineerimisele (Fitzpatrick, 2006). Eestis on laste hõlmatust immuniseerimiskava järgse vaktsineerimisega pärast COVID-19 pandeemiat järsult langenud (Terviseamet, 2023), mis tähendab, et ligi 25 000 last on ohtlike haiguste vastu kaitseta (Rats, 2024). Seetõttu on pandeemia võimendanud vajadust mõista, kuidas vanemad laste vaktsineerimist tajuvad ning kas ja kuidas koroonapandeemia kogemus nende hoiakutega seostub.

Pandeemia mõjusid on Eestis uuritud mitmetes eri valdkondades, kuid vähe on keskendunud koroonakogemuste ja vaksineerimise hoiakute vahelistele seostele. Seega panustab antud magistritöö selle lünga täitmisesse. Kuna enamik varasematest vaksineerimisalastest uuringutest Eestis on kvantitatiivsed uuringud, täiendab käesolev kvalitatiivsel meetodil põhinev uurimistöö laiemalt teadmisi laste vaksineerimisega seotud hoiakutest. Käesoleva töö eesmärk on selgitada, missugune on koroonapandeemia tajutud mõju laste vaksineerimisega seotud hoiakutele Eesti lastevanemate seas. Kuna vaktsiinides kõhklemist ja nendest loobumist võib muuhulgas mõjutada kommunikatsioon (Dubé jt, 2013), on oluline tõhustada teavitustrateegiaid, mille eesmärk on panustada laste õigeaegsesse vaksineerimisega hõlmatusse ning rahvatervise parendamisesse. Ühtlasi on COVID-19 pandeemiast oluline õppida, et olla paremini valmis tulevasteks rahvatervise kriisideks. Siinse uurimuse tulemused pakuvad selleks tuge ja teadmisi.

Magistritöö käigus viin läbi intervjuud erineva vaksineerimiskäitumisega lapsevanematega, kellel oli enne koroonapandeemia algust kuni 5-aastane laps. Informantide leidmiseks kasutan heterogeenset valimi- ning võrgustikupõhisest värbamisstrateegiast, intervjuude tulemuste analüüsimiseks kvalitatiivset sisuanalüüsi. Töö põhiosa koosneb neljast peatükist. Teoreetiliste ja empiiriliste lähtekohtade peatükis selgitan laste vaksineerimisega seotud hoiakute kujunemist ja vaksineerimisotsust mõjutavaid tegureid, vaksineerimise suundumusi Eestis ja maailmas, pandeemia ajal rakendatud kaitsemeetmete järgimist ning pandeemia mõju laste vaksineerimisega seotud hoiakutele. Peatüki lõpus esitan uurimisküsimused. Teises peatükis tutvustan uurimuses kasutatud meetodeid, valimit ning eetilisi aspekte. Tulemuste osas esitles esmalt, kuidas lapsevanemad kirjeldavad oma suhtumist laste vaksineerimisse ja mis on olulisemad tegurid otsuse kujunemisel, teises alapeatükis tutvustan lapsevanemate tajusid koroonakriisist ning kolmandaks kirjeldan seoseid koroonapandeemia ja laste vaksineerimisega seotud hoiakute vahel. Neljandas peatükis esitan analüüsi põhjal järeldused ja diskussiooni ning pakun võimalusi töö edasi arendamiseks.

Täna siiralt oma juhendajat Marko Uibut katkematu toetuse, asjatundlike nõuannete ning alati konstruktiivse tagasiside eest, mis aitasid luua tööle kindla alustala. Lisaks tänan Irina Filippovat ja Kärt Sõpra Terviseametist ning Piret Veerust ja Oskar Nõmme Tervise Arengu Instituudist soovitude eest uurimisfookuse seadmisel, head sõpra Liisi Maria Aleksiuust tööle viimase lihvi andmise, pereliikmeid taustajõu ja intervjuueeritud lapsevanemaid usalduse ja panuse eest. Südamest tänulik olen elukaaslasele Laurile, kes on olnud üdini toetav ja parim isa meie lastele.

1. TEOREETILISED JA EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

Järgnevas peatükis annan ülevaate vaktsineerimishoiakute kujunemise mõistmiseks olulistest teoreetilistest ja empiirilistest lähtekohtadest. Lisaks tutvustan värskematele uuringutele tuginedes vaktsineerimisega seotud trende, COVID-19 tervisekriisi lahendamiseks kasutatud meetmete järgimist mõjutanud tegureid ning koroonavaktsineerimise protsessi. Viimases alapeatükis kirjeldan seni leitud pandeemia mõjusid laste vaktsineerimisega seotud tajudele.

1.1. Vaktsineerimisalaste hoiakute kujunemine

Hoolimata sellest, et vaktsineerimise abil on võimalik elanikkonda ohustavate nakkushaiguste levikut kontrolli all hoida ja haigestumist vältida, on viimastel aastatel kasvanud mure vaktsiiniga seotud skeptilisuse pärast, mida nimetatakse vaktsiinikõhkluseks (ingl k *vaccine hesitancy*). Kuna paljude raskete haigustega pole tänapäeval enam kokkupuudet olnud, hinnatakse vaktsineerimisest saadavat kasu väiksemaks kui sellega kaasneda võivaid riske.

WHO immuniseerimise ekspertide strateegilise nõuanderühma SAGE definitsiooni kohaselt hõlmab vaktsiinikõhklus vaktsineerimise edasilükkamist või sellest keeldumist (MacDonald, 2015). Lisaks võivad ka oma lapsi õigeaegselt vaktsineerivad lapsevanemad tunda muret vaktsineerimisotsuse pärast (Larson, 2018; MacDonald jt, 2018). Näiteks võib vanem muretseda kõrvalnähtude pärast, kuigi mõistab vaktsineerimise olulisust oma laste kaitsmisel nakkushaiguste eest (Salmon jt, 2015). Seega isegi, kui last vaktsineeritakse, võib otsus olla tehtud kõhklusega. Sarnaselt on Benin jt (2006: 1535) oma uurimuses jaganud emad nende vaktsineerimisotsuste ja -hoiakute põhjal nelja kategooriasse: „aktsepteerijad“, kes nõustusid vaktsineerimisega või ei seadnud seda kahtluse alla; „vaktsiinis kõhklejad“, kes nõustusid vaktsineerimisega, kuid tundsid muret oma väikelaste vaktsineerimise pärast; „hilised vaktsineerijad“, kes tahtlikult vaktsineerimist edasi lükkasid või nõustusid ainult osade vaktsiinidega ja „keeldujad“, kes loobusid täielikult vaktsineerimisest.

Mõistete keerulisuse ja nüansirohkuse tõttu on vaktsiinidega seotud uskumusi raske jaotatada aktsepteeriva ja eitava seisukoha vahel. Pigem eksisteerivad need skaalal, mis ulatub kergest kõhklusest äärmusliku kõhkluseni (Larson, 2014; MacDonald jt, 2018; Benin jt, 2006: 1535). Ühtlasi kaasneb „vaktsiinivastase“ termini kasutamisega stigmatiseerimise ja sildistamise oht,

kuna sõna on laetud ja võib tekitada tugevaid emotsioone, mis süvendaks lõhesid erinevate vaadete vahel. Sildistamisest tuleneva polariseerimise vältimiseks olen ka siinses töös eeskätt keskendunud lapsevanemate murede ja vaadete selgitamisele, lähtudes informandile viitamisel kas tema a) varasemast vaktsineerimiskäitumisest ehk kas ta on lapse vaktsineerinud täielikult immuniseerimiskava kohaselt, teinud seda osaliselt või sellest täielikult keeldunud või b) laste vaktsineerimisega seotud hoiakust, mis oli pooldav/aktsepteeriv või skeptiline/kõhklev.

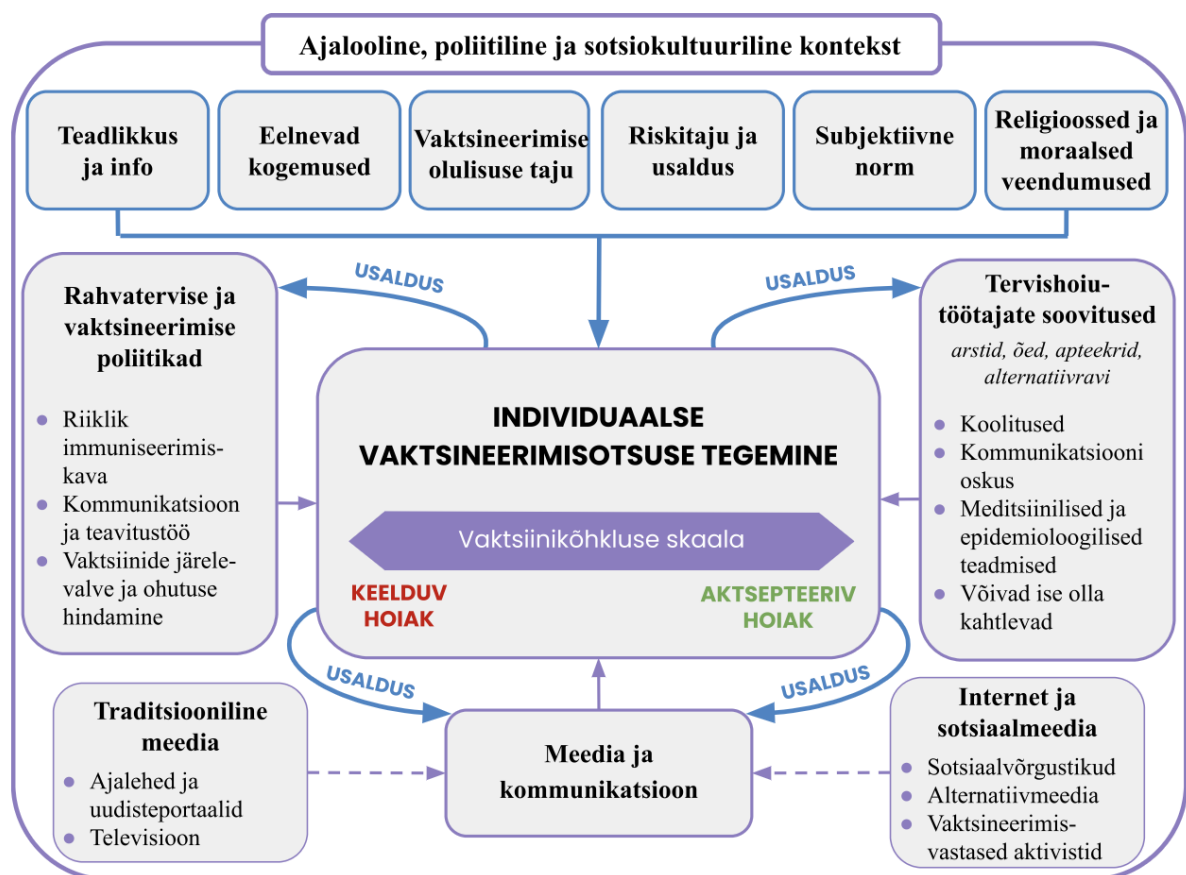
Alates 1950. aastate algusest on tervisekäitumise uuringutes olnud üks enim kasutatud kontseptuaalseid raamistikke terviseuskumuse mudel (ingl k *Health Belief Model*), mida on rakendatud nii tervisekäitumise muutmise ja hoidmise selgitamiseks kui ka tervisekäitumise sekkumiste kujundamiseks (Champion ja Skinner, 2008: 45). Mudel põhineb ideel, et inimeste terviseiga seotud käitumist ja otsuseid mõjutavad haigestumise ohu tajus ja veendumus, et ta suudab seda ohtu vähendada oma tegevusega ehk näites muutes tervisekäitumist (Janz ja Becker, 1984: 2). Seega aitab mudel mõista, kuidas inimesed tervisealaseid otsuseid teevad ning mis tegurid nende käitumist mõjutavad.

Janz ja Becker (1984: 2) leiavad, et terviseuskumuse mudelist lähtuvalt lasevad lapsevanemad oma lapsi tõenäoliselt vaktsineerida juhul, kui nad tajuvad haiguse kõrget riski ja nakatumise ohu tõsidust, usuvad vaktsiini tõhususse ja tunnevad, et vaktsiinidega kaasnevad võimalikud riskid on väiksemad kui vaktsineerimata jätmise tagajärjed. USA-s läbi viidud ja samal mudelil põhinenud uuring näitas sarnaselt, et lapsevanemad, kes olid vaktsineerimist edasi lükanud või sellest keeldunud, olid rohkem mures vaktsiinide ohutuse pärast ja nad tajusid vähem vaktsiinide eeliseid (Smith jt, 2011: 135). Sarnaselt on leidnud ka de Figueiredo jt (2020: 898), et usaldus vaktsiinide olulisuse vastu oli võrreldes teiste kaalutud teguritega kõige tugevamalt seotud vaktsineerimise kasuks otsuse tegemisega.

Vaktsineerimisega seotud hoiakute kujunemist on uuritud laialdaselt ja selle mõistmiseks on loodud terviseuskumuse mudeli kõrval veel teisigi, mis hõlmavad mitmesuguseid vaktsiinikõhklust mõjutavaid tegureid. Need tegurid ulatuvad individuaalsetest aspektidest nagu emotsioonid, väärtushinnangud, riskitaju, teadmised ja uskumused, kuni sotsiaalsete, kultuuriliste, poliitiliste ja ajalooliste mõjuteguriteni (Dubé jt, 2018; Larson jt, 2014). WHO välja töötatud mudel jaotab vaktsiinikõhkluse kolmeks peamiseks komponendiks: esiteks usaldus vaktsiini või tervishoiutöötaja vastu, teiseks ükskõiksus ehk vaktsiinide vajalikkuse ja väärtuse mittetajumine

ning kolmandaks mugavus ehk ligipääs vaksineerimisteenustele (Strategic Advisory Group..., 2014: 11-12).

Pea kõiki eelnevalt kirjeldatud mudelites sisalduvaid komponente hõlmab Kanadas 40 eksperdi osalusel korraldatud vaktsiinikõhkluste kultuurilistele ja usulistele juurtele keskendunud töötoast pärinev kontseptuaalne mudel, mis aitab mõista vaktsiinikõhklust isiklikul tasandil (Dubé jt, 2013: 1763-1764). Mudelist (vt Joonis 1) tuleb esile, et vaktsiinikõhklus on osa individuaalsest käitumisest, mida mõjutavad mitmed tegurid: teadlikkus ja informatsioon, eelnevad kogemused, vaksineerimise olulisuse tajumine, riskitaju ja usaldus, subjektiivne norm, usulised ja moraalsed veendumused, usaldus tervishoiutöötajate soovitude ning rahvatervise ja vaksineerimise poliitika kui ka meedias esitatava vaktsiinide informatsiooni vastu (samas).



Joonis 1. Vaktsiinikõhkluse kontseptuaalne mudel. *Allikas:* Dubé jt, 2013: 1763-1764. Autori tõlge ja mugandus

Mudelist tuli esile, et vaktsiinikõhkluse kujunemisel on oma roll kommunikatsioonil ja meedial. Eriti oluline on see preagusel sotsiaalmeedia ja interneti ajastul, mil inimesed otsivad eri allikatest pärit tervisealast teavet. Sotsiaalmeedia platvormid võimaldavad ülemaailmselt ning kiiresti luua

ja jagada sisu, sealhulgas vaktsiinivastaseid sõnumeid, mis võivad õõnestada avalikku usaldust vaktsiinide vastu (Wilson ja Wiysonge, 2020: 1). Erinevalt traditsioonilisest meediast võimaldab sotsiaalmeedia seda teha toimetusliku järelevalveta (Puri jt, 2020), olles soodsaks aluseks valeinfo tekkele.

Aja jooksul mõjutab desinformatsiooni levik vaktsineerimisega hõlmatust negatiivselt ja suurendab tõenäosust, et sotsiaalmeedias tekivad vaktsiinide kohta negatiivsed arutelud (Wilson ja Wiysonge, 2020: 1). Selline kogemus on Iirimaal seoses HPV vaktsineerimisprogrammiga, kui lobigrupi jagatud desinformatsioonil põhinenud dokumentaalfilmi tulemusel langes vaktsineerimise hõlmatus olulisel määral (Corcoran jt, 2018: 2103). See näitas, et isegi hästi korraldatud vaktsineerimisprogrammid võivad ebaõnnestuda, kui lapsevanematel tekivad sotsiaalmeedias leviva valetabe tõttu kõhklused ja hirmud seoses vaktsiinide ohutusega (samas).

Vaktsineerimisega seotud hoiakute ja vaktsineerimisotsuse kujunemine näol on tegemist keerukate ja mitmetahuliste protsessidega, mille mõistmiseks vaktsiinikõhkluse mudeli kohaselt on tarvis arvestada nii individuaalsete kui ka laiemalt ajalooliste, poliitiliste ning sotsiokultuuriliste teguritega (Dubé jt, 2013: 1763-1764). Selleks, et kirjeldada lastevanemate suhtumist vaktsineerimisse, kasutan siinses töös vastavalt kontekstile nii vaktsineerimisega seotud „hoiakute” kui ka „vaktsiinikõhkluse” mõisteid. See tähendab, et vaktsiinikõhkluse kõrval käsitlen veel ka laiemaid hoiakuid, mis mõjutavad vanemate otsuseid ja käitumist vaktsineerimise osas, näiteks usaldust meditsiinisüsteemi vastu, infomeediumide mõju ning varasemaid kogemusi vaktsineerimisega. Need hoiakud loovad raamistiku, milles spetsiifilised vaktsiinikõhklused – nagu mured vaktsiinide ohutuse, võimalike kõrvalmõjude ja vaktsineerimise eetiliste aspektide üle – saavad kujuneda ja mõjutada vaktsineerimisotsuseid. Analüüsides, kuidas need laiemad hoiakud ja konkreetsemad kõhklused omavahel põimuvad, selgitan, miks osad lapsevanemad suhtuvad laste vaktsineerimisse pooldavalt või vastupidiselt skeptiliselt. Selline lähenemine võimaldab luua terviklikuma pildi vanemate suhtumisest.

1.2. Laste vaktsineerimise suundumused Eestis ja mujal maailmas

Kuigi teaduslik ja meditsiiniline üksmeel vaktsineerimise kasulikkuse kohta on selge ja ühemõtteline, peab üha rohkem inimesi vaktsiine ebatavaliseks ja mittevajalikuks (Dubé jt, 2021: 175). Kogu maailmas otsustab aina suurem osa vanematest oma laste vaktsineerimist edasi lükata

või üldse sellest keelduda, mille tulemusel langeb kogukonna kaitse vaktsiinvälditavate haiguste vastu (Lane jt, 2018). Vastuolu teaduse ja avaliku arvamuse vahel on seega kujunenud ohuks rahvatervisele. Seda näitlikustab 2023. aastal Euroopas tekkinud leetrite puhang, mis oli suuresti tingitud pandeemia ajal vähenenud laste vaktsineerimisest (World Health Organization, 2024). Ka Eestis tuvastas Terviseamet (2024) tänavu üle viie aasta esimese siseriikliku leetrijuhtumi.

Mitmed teemavaldkonnaga seotud autorid tõdevad, et vaktsiinikõhkluse puhul on tegemist keerulise ning kontekstist sõltuva nähtusega, mis muutub ajas ja regiooni ning vaktsiinide lõikes (MacDonald, 2015; Dubé jt, 2018; Larson jt, 2014). Kui madala sissetulekuga riikides on vaktsiinikõhkluse peamiseks põhjuseks madal teadlikkus vaktsineerimisest, siis kõrge sissetulekuga riikides on selleks mure vaktsiinide ohutuse pärast (Lane jt, 2018: 3864). Seda illustreerivad ülemaailmse uuringu Wellcome Global Monitor tulemused, mille kohaselt pidas ligi 95% Lõuna-Aasia ja Ida-Aafrika elanikest vaktsiine ohutuks, samas kui Põhja-Euroopas, kuhu liigitus uuringus ka Eesti, oli sama näitaja 72% (Wellcome, 2018: lk 110). See näitab, et vaktsiinikõhklus ei ole kõikjal samasugune, vaid sõltub palju kohalikest tingimustest ja erineb olenevalt sotsiaal-majanduslikest ja kultuurilistest teguritest. Seega on probleemi mõtestamisel ja lahendamisel oluline arvestada iga riigi ja piirkonna eripäradega.

Eestis vaktsineeritakse 2024. aastast riikliku immuniseerimiskava alusel lapsi ja noorukeid 12 nakkushaiguse vastu (Immuniseerimiskava, 2023), mis on lapsevanemate jaoks vabatahtlik (Immuniseerimise korraldamise nõuded, 2023). Senised vaktsineerimisega seotud arengud on tõestanud riikliku immuniseerimiskava tõhusust, kuna enamiku vaktsiinvälditavate haiguste esinemissagedus on ajas vähenenud või ei esine neid enam üldse (Nurm, 2017: 29). Siiski on hiljutised suundumused hakanud senist edu õõnestama.

Kui veel 2014. aastal ulatus 1-aastaste laste vaktsineerimisega hõlmatus Eestis kõigi olulisemate riikliku immuniseerimiskava vaktsiinide lõikes ligi 95%-ni ja püsis 2021. aastani üle 90%, siis viimastel aastatel on vaktsineerimisega hõlmatus järsult langenud (Terviseamet, 2023). 2022. aastal oli hõlmatus sõltuvalt vaktsiinist keskmiselt vaid 77-85% (samas), jäädes alla WHO soovitatud 95% piiri ning olles seega potentsiaalne risk nakkushaiguste puhanguteks. Suurt langust illustreerivad veel WHO ja UNICEFi andmed, mille kohaselt oli 2022. aastal kahe leetrid sisaldanud vaktsiiniga hõlmatus Euroopas 91% ehk samuti alla soovitusliku taseme (World Health Organization, 2023). Eestis oli 2019. aastal sama näitaja 90%, kuid 2021. aastaks oli teise leetrid sisaldanud vaktsiiniga immuniseeritute osakaal langenud 84%-ni ja 2022. aastaks juba 68%-ni

(samas). Samas on oluline märkida, et järsud muutused Eesti hõlmatuse andmetes võivad olla tingitud ka andmete kogumise metoodika uuendamisest 2022. aastal. Seetõttu võib andmekaeetus alates sellest ajast olla tegelikkusest madalam, kuna kõiki andmeid ei ole tervise infosüsteemi esitatud (Terviseamet, 2023). Sellegipoolest on senised trendid näidanud, et nii nagu mujal maailmas, on ka Eestis tõusnud vaksineerimises kõhklejate ja keeldujate arv, mis tõstab esile vajaduse säilitada kõrge vaksineerituse tase nakkushaiguste puhangute ärahoidmiseks (Sotsiaalministeerium, i.a: 21).

Varem on Eestis käsitletud laste vaksineerimise otsust mõjutavaid tegureid ja sellega kaasnevaid hoiakuid mitmetes avalike organisatsioonide korraldatud uuringutes. Terviseamet viis VACSACT projekti raames 2008. aastal läbi küsitlusuuringu, millest selgus, et suurem osa vanematest on lasknud oma lapsi vaksineerida ning ei olnud kunagi kahelnud selle vajalikkuses (EL projekt..., 2008). Peamise usaldusväärse infoallikana oli nimetatud perearsti, muud allikad moodustasid kuni 6% (samas). WHO, Tartu Ülikooli Peremeditsiini ja rahvatervishoiu instituut ning Sotsiaalministeerium korraldasid kvalitatiivuuringu, mille raames intervjueriti 2019. aastal 32 Tallinnast ja Tartust pärit väikelaste vanemat, et mõista laste vaksineerimist mõjutavaid tegureid (Tailoring Immunization Programmes..., 2021). Uuringust tuli samuti esile tervishoiutöötajate, eriti perearstide olulisus vaksineerimisotsus tegemise juures, lisaks leiti, et enamik vanemaid muretsevad vaktsiinide kõrvalmõjude pärast, sotsiaalmeedias leviv valeinfo mõjutab oluliselt otsuse tegemist ning et vanemad soovivad saada selget, kättesaadavat ja usaldusväärset teavet (samas). Lisaks uurib Tervise Arengu Instituut 2025. aastal valmiva üleeuroopalise projekti raames tervishoiutöötajate, õpetajate, lastevanemate ja õpilaste teadmisi ning hoiakuid inimese papilloomviiruse (HPV) vastase vaksineerimise suhtes (Tervise Arengu Instituudi..., i.a).

Ka üliõpilastöodes on uuritud laste vaksineerimisega seotud kogemusi, otsust mõjutavaid tegureid ja uskumusi Eesti vanemate seas. Noorema (2017) magistr töö tulemused näitasid, et vaktsiinivastaste ümberveenmine on muutunud üha keerulisemaks, kuna arstide kõrval saadakse infot aina enam ka muudest allikatest, kusjuures vaksineerimisvastased olid otsuses kindlad ning nad ei soovinud seda arutada ega muuta. Kenderi (2018) korraldatud veebipõhise ankeetküsitluse tulemused näitasid sarnaselt WHO, Tartu Ülikooli ja Sotsiaalministeeriumi uuringule, et lapsevanemad kahtlevad vaktsiinide ohutuses ja vajalikkuses. Suklese (2014) bakalaureusetöös selgus, et emade otsuste tegemisel mängis olulist rolli individuaalne refleksioon vaksineerimisalase informatsiooni, lapse individuaalsuse, perekondliku elustiili ja ka

keskkondlike riskifaktorite, näiteks epidemioloogilise situatsiooni suhtes. Ühtlasi tõdes Sukles, et otsus on tugevalt emotsionaalne ja hetkeolukorda tõlgendav toiming (samas). Kiisel (2013) leidis lastevanemate hoiakuid kirjeldanud uurimuses, et kriitiline suhtumine vaksineerimisse on osa laiemast riskiteadlikkusest, mida mõjutab ja kujundab asjakohane kommunikatsioon. Kusjuures kahtlevad vanemad olid tundlikumad keskkonnast tulenevate riskide ja vaksineerimisega seotud riskide suhtes, ühtlasi muutsid nad kõige tõenäolisemalt oma vaksineerimiskäitumist (samas).

1.3. Kaitsemeetmete järgimine ja koroonavaksineerimise kulg

Koroonaviiruse levik oli pandeemia ajal laialdane ja intensiivne. Enam kui kolm aastat kestnud rahvatervise kriisi vältel nakatus SARS-CoV-2 viirusega ülemaailmselt 700 miljonit ja suri 7 miljonit inimest, Eestis olid need arvud vastavalt 800 000 ja 3000 (Lutsar, 2023: 60). Pandeemia lahendamisel mängisid olulist rolli valitsused, mis võtsid kasutusele erinevaid meetmeid ja piiranguid viiruse tõkestamiseks. Eestis rakendati mitmesuguseid nakkushaiguse tõrjeks vajalikke piiranguid, näiteks kehtestati karantiini nõue haigestunutele ja nende lähikontaktsetele, kohustati kandma avalikes siseruumides kaitsemaski, koolid viidi üle distantsõppele, piirati riigipiiri ületamist ja kehtestati veel teisigi liikumisvabaduse piiranguid (Riigi Teataja, i.a; Lutsar, 2023: 73–80). Olulisemad meetmed olid veel ka kontaktide jälgimine, koroonarakenduse HOIA kasutusele võtmine ja COVID-19 vastu vaksineerimine (Lutsar, 2023: 69–73).

Meetmete tõhusus sõltus avalikkuse toetusest ja valmisolekust neid järgida (Dohle jt, 2020; Han jt, 2023). Nii koroonaa- kui ka teiste pandeemiate puhul on teadusuuringutes leitud, et suurem usaldus valitsuse, tervishoiuasutuste ja teaduse vastu mõjutab positiivselt inimeste valmisolekut soovitusi omaks võtta ja muuta tervisekäitumist (Prati jt, 2011; Siegrist ja Zingg, 2014; Dohle jt, 2020). SARS-CoV-2 viiruse takistamiseks olid lisaks veel olulised käitumuslikud kaitsemeetmed nagu käte pesemine, rahvarohkete kohtade vältimine ja enesekarantiini rakendamine. Han jt (2023) tõdeavad, et usaldust valitsuse vastu mõjutas pandeemia ajal peamiselt valitsuse hästi organiseeritud tegevus, selged sõnumid, teadlikkuse tõstmine COVID-19 kohta ning õigluse tajut (Han jt, 2023). Seega on valitsuse läbipaistvus, kommunikatsiooni veenvus ja järjepidevus ning avalikkuse tajut poliitiliste otsuste õiglusest oluline selleks, et tagada kriisi ületamiseks vajalik usaldus avaliku sektori ja kodanike vahel.

Eespoolt nimetatud piirangud tegid lapsevanemaks olemise eriti keeruliseks, kuna vanemad pidid vastama erinevatele ootustele üheaegselt, mõjutades nii nende endi heaolu kui ka kogu pere

dünaamikat (Calvano jt, 2022; Cluver jt, 2020). Pidev töö, koduõppe ja pereelu tasakaalus hoidmine põhjustas lapsevanemates vaimset stressi ja väsimust (Calvano jt, 2022; Brown jt, 2020). Samuti võis vanemate vahel tekkida pingeid, kui ülesannete jaotus ei olnud selge või kui ühe vanema koormus oli suurem. Pandeemiaga positiivsete aspektidena on lapsevanemad enim välja toonud isiklikku heaolu mõjutanud aeglasemat elutempot ja võimalust veeta rohkem aega perega koosolemiseks (Calvano jt, 2022: 1052). Seega võis pandeemia olla vanemate jaoks erakordselt kurnav, kuigi vähemalt osalt andis ka võimaluse nautida rohkem ühist aega.

Koroonakriisi lahendamine sõltus lisaks muudele rakendatud kaitsemeetmetele veel vaktsiinide kättesaadavusest, mida omakorda mõjutas inimeste valmisolek vaktsineerida. Seepärast nähti peamise takistusena viiruse leviku peatamisel vaktsiinikõhklust (Redoo, 2020: 2458), mida eri uuringutest pärit tulemuste kohaselt leidis COVID-19 vaktsiini suhtes paljude inimrühmade seas (Limbu jt, 2022: 9). Nii nagu üldiselt on vaktsineerimise osas kahtlusi rohkem kõrge sissetulekuga riikides, siis on uuringud näidanud sama trendi ka COVID-19 vaktsineerimise puhul (Sallam, 2021). Ühtlasi selgus, et kui Euroopa on vaktsineerimise suhtes üks enim kõhklevamaid regioone, siis sama trendi joonistus välja ka koroonavaktsiini suhtes (Limbu jt, 2022: 4). Arvestades madalat gripivaktsineerimise hõlmatust, saavutas Eesti oodatust parema vaktsineerimise taseme, mis siiski jäi tagasihoidlikumaks kui paljudes arenenud lääneriikides nagu Skandinaavias, Soomes ja Ühendkuningriikides (Lutsar, 2023: 73).

Alla 12-aastaste laste vaktsineerimine oli kogu maailmas vastuoluline ja puudusid ühtsed soovitusel, mis võis kogu vaktsineerimise protsessi kahjustada (Lutsar, 2023: 40, 73). Eestis oli laste vaktsineerimise tase eriti madal – koroonavastu kaitsepoogiti vähem kui 10% alla 12-aastastest lastest (Lutsar, 2023: 73). Peamiselt väitsid lapsevanemad keeldumise põhjusena, et lastel on väiksem risk haigestuda COVID-19-sse (de Albuquerque Veloso Machado jt, 2021: 4) ja isegi kui haigestutakse, siis ei põe lapsed seda tavaliselt raskelt ning lisaks ei takista vaktsiin viiruse levikut (Lutsar, 2023: 73).

Lapsevanemate valmidus oma lapsi COVID-19 vastu vaktsineerida on olnud keerukas teema. Uuringud on näidanud, et vanemad on rohkem valmis end vaktsineerima, kuid on laste vaktsineerimise suhtes ettevaatlikumad. 2021. aastal Norras korraldatud uuringus leiti, et alla 18-aastaste laste vanemad on üks enim vaktsineerimise suhtes kõhklevamaid inimrühmi (Ebrahimi, 2021). Kui üldiselt on leitud, et naised on võrreldes meestega COVID-19 vaktsiinide suhtes rohkem kõhklevad, siis lapsevanematena oli vaktsiinikõhklus suurem just isadel (Limbu jt, 2022:

9). Ühtlasi näitavad leiud, et COVID-19 vaktsiini aktsepteerimise puhul ei saanud võtta eelduseks lapsevanemate hoiakuid teiste vaktsiinide suhtes (Walker jt, 2021: 3355). See tähendab, et laste vaktsineerimine koroonavastu ei pruukinud sõltuda vanema varasematest otsustest seoses laste immuniseerimisega. Küll aga leiti Türgi lapsevanemate seas läbi viidud uuringust, et laste immuniseerimiskavade suhtes kõhklevad vanemad olid COVID-19 vaktsiinide suhtes vähem positiivselt meelestatud ja ühtlasi olid nad rohkem mõjutatud sotsiaalmeediast (Durmaz jt, 2022).

Vaktsineerimisega seotud otsuseid pandeemia ajal aitavad ennustada demograafilised näitajad nagu haridus, vanus, sugu, rasedus ja tööhõive, kuid lisaks mõjutavad otsust veel vaktsiini kättesaadavus, isikliku vastutuse ja riski tajus, usaldus tervishoiusüsteemi ja vaktsiinide vastu, ettevaatusabinõude kasutusele võtmine, uue vaktsiini ohutus ja tõhusus ning vähene teave või valeinformatsioon vaktsiinide kohta (Truong jt, 2022: 10-11). Tartu Ülikooli psühholoogide ja Eesti geenivaramu teadlaste koroonavaktsineerimise ja isiksuseomaduste seoseid uurinud töös leiti, et sagedamini vaktsineerisid end inimesed, kes on rohkem teaduslikult meelestatud, poliitiliselt liberaalsemad ja reegleid ning autoriteeti austavad, kuid vähem vaimsed, usklikud ja enesekindlad (Arumäe jt, 2024). Seega võis otsust mõjutada suur hulk erinevaid tegureid.

Avalik arvamus pandeemia vältel muutus kiiresti. Vastupidiselt varasematele uuringutele, mille kohaselt peaks haigusohu suurem taju parandama suhtumist vaktsiinidesse, täheldati COVID-19 puhul vaktsineerimise kavatsuse vähenemist pandeemia esimese aasta jooksul (Fridman jt, 2021: 1; de Albuquerque Veloso Machado jt, 2021: 2). Terviseameti tellitud COVID-19 mõjuanalüüsis kirjeldati sarnaselt, et kuigi inimesed ootasid koroonavaktsiine kriisist väljumiseks, tekkis vaktsiinide suhtes skepsis – motiveeritud inimeste vaktsineerimise järel muutus ülejäänud inimeste kaasamine aina keerulisemaks, eriti kuna ajapikku ilmnes, et vaktsiinid ei takista nakatumist ega nakatamist, vaid aitavad vältida vaid rasket haigestumist (Kantar Emor, 2023: 126). Troiano ja Nardi (2021: 245) on samuti ühe vaktsineerimisest keeldumise peamise tegurina täheldanud, et COVID-19 ohutu loomuse tõttu peetakse vaktsiini ebavajalikuks. Ka Fridman jt (2021: 1) viitasid, et COVID-19 vaktsineerimisse skeptilisemalt suhtuvad inimesed peavad viirust vähem ohtlikuks, olles kooskõlas riskitaju ja tervisekäitumise teooriatega.

Inimeste tervisekäitumise puhul mängisid olulist rolli veel hirm ja tajutav ligipääs meditsiinile, mõjutades nii valmisolekut rakendada ennetavaid meetmeid kui ka motivatsiooni vaktsineerida. USA-s korraldatud terviseuskumuse mudelil põhinenud uuringu tulemused näitasid, et pandeemia vähendas tajutavat ligipääsu tervishoiuteenustele ja suurendas hirmu, mistõttu hakati vähem

järgima ennetavaid terviseharjumusi, näiteks tervislikku toitumist ja liikumist, kuid teisalt suurendas COVID-19 vaktsineerimise motivatsiooni (Kizilova jt, 2022). Eestis täheldati sarnaselt, et inimesed järgisid riigi soovitusi ja piiranguid kõige lihtsamini esimese laine ajal, kuna uut viirust kardeti sel ajal rohkem ja seepärast tunti suuremat vastutustunnet teiste inimeste tervise ees ning lisaks polnud veel tekkinud tüdimust (Kantar Emor, 2023: 123-124).

Ühtlasi on leitud, et uued vaktsiinid tekitavad rohkem skeptilisust (Dubé jt, 2013: 1763). Lapsevanemate kõige levinumad murekohad hiljuti kasutusele võetud vaktsiinide puhul on hirm kõrvalmõjude, ohutuse ja tõhususe ees, mida COVID-19 vaktsiini puhul võimendas selle tavapäratult kiire arendamine ja kasutusele võtmine (Troiano ja Nardi, 2021; Dubé ja MacDonald, 2020). Seepärast olid emad vaktsiini osas äraootaval seisukohal, kuna aja vältel sooviti koguda kindlustunnet, et vaktsineerimine on laste jaoks ohutu (Walker jt, 2021: 3359).

Need hirmud võivad olla muu hulgas tingitud sotsiaalmeedias levinud väärinformatsioonist ja vandenõuteooriatest (de Albuquerque Veloso Machado jt, 2021: 4). Seda kinnitavad ka Ebrahimi jt (2021) uuringu tulemused, mille kohaselt inimesed, kes eelistavad info saamist järelevalveta kanalite vahendusel, näiteks kaaslastelt, sotsiaalmeediast ja veebifoorumitest, olid sagedamini vaktsineerimise suhtes kõhklevad kui need, kes tuginevad teabe hankimisel kontrollitud allikatega platvormidele. Ameerika Ühendriikides läbiviidud uuring näitas, et inimesed, kes eelistasid konservatiivseid meediakanaleid, nagu Fox News, ja usaldasid vähem teadlasi, vaktsineerisid end või oma lapsi koroonavastu tõenäoliselt kordades vähem (Viswanath jt, 2023: 4-5). Kusjuures ühe peamise vaktsiini manustamise takistusena on emad nimetanud ka segadust selle üle, millist COVID-19 kohta esitatud teavet usaldada, kuna see mõjutas usku vaktsiini olulisuse ja tõhususe kohta (Walker jt, 2021: 3359). Probleemi ulatust ja tõsidust illustreerib WHO peadirektori laialdast tähelepanu kogunud väljaütlemine, milles ta kirjeldas COVID-19 kriisi ajal kiiresti ja laialdaselt levinud desinformatsiooni ja väärinfo olukorda: „Me ei võitle ainult epideemiaga; me võitleme infodeemiaga,” (World Health Organization, 2020).

Ka Eestis kriisi juhtinud inimestega läbi viidud süvaintervjudes tuli esile, et piirangute järgimist takistas eeskätt sotsiaalmeedias levinud desinformatsioon ning protesteerivad üleskutsed riigi kehtestatud piirangute vastu (Kantar Emor, 2023: 124). Sarnane kogemus oli ebola vastu vaktsineerimisega mitmes Aafrika riigis, kus täheldati, et uute vaktsiinide kasutuselevõtuga rahvatervise kriisi ajal võib kaasneda sotsiaalne ja poliitiline vastupanu (Masumbuko Claude, Unterschultz ja Hawkes: 2019: 1). Koroonapandeemia ajal võimendas negatiivse arutelu

tekkimist Eestis peamiselt vaktsiinide puudus, haruldased kõrvalnähud ning vaktsiiniskeptilisus (Kantar Emor, 2023: 124). Lisaks võis seda põhjustada asjaolu, et vaktsineerimise peamine eesmärk – „vältida rasket haigust ning meditsiinisüsteemi ülekoormatust“ – polnud piisavalt selgelt kommuniqueeritud või takistas pandeemiaväsimus selle aktsepteerimist (Lutsar, 2023: 73). Ühtlasi tõi koroonavaktsineerimise protsess esile, et osades sihtrühmades on suur umbusk teaduspõhisesse meditsiini, millele võis tagasilöögi anda ka COVID-tõendite rakendamisega kasvanud tunne, et vaktsineerimine on kohustuslik (Kantar Emor, 2023: 126).

Lisaks on vaktsiinikõhklust võimendanud teguritena nimetatud nii Eestis kui ka mujal maailmas veel teabe vastuolulisust, selle kiiresti muutumist ajas ja tunnet, et otsus laste vaktsineerimise osas tuli teha kiirustades (Walker jt, 2021: 3359; Kantar Emor, 2023). Ka usaldamatust tervishoiuasutuste ja vaktsiini päritolu vastu on nimetatud ühe ebasoosiva tegurina (Troiano ja Nardi, 2021: 250; de Albuquerque Veloso Machado jt, 2021: 4). Lisaks tekitas avalikkuses segadust eri tüüpi COVID-vaktsiinidega seotud ohutuse ja tõhususe küsimused, mis oma suurendada ärevust selle üle, milline on „parim“ ja kas see on mulle ja mu perele kättesaadav (Dubé ja MacDonald, 2020: 900). Sarnaselt leidis ka Kärblane (2022: 33) oma Tervise Arengu Instituudi (TAI) poolt 2021. aastal läbi viidud COVID-19 kiiruuringu andmetel põhinenud magistritöös, et vaktsineerimisest keeldujad ja selles kõhklejad nõustunud enim väidetega „Vaktsineerimine on ohutu“ ja „Vaktsiine puudutav ametlik teave on usaldusväärne“, mis samuti viitavad nende madalale usaldusele ja kõrgele riskitajule.

Lapsevanemate COVID-19 vastase vaktsineerimiskäitumise mõistmiseks on enim kasutatud eelmises peatükis tutvustatud terviseuskumuse mudelit (Limbu jt, 2022: 2). Kirjanduse ülevaatel põhinenud analüüsi tulemused näitasid, et tajutav kasu ja tajutavad barjäärid olid kaks kõige levinumat terviseuskumuse tegurit, mis olid seotud COVID-19 vaktsiini kõhklusega – kui tajutav kasu oli pöördvõrdeline vaktsiinikõhklusega, siis tajutavad barjäärid olid vaktsiinikõhklusega positiivselt seotud (Limbu jt, 2022: 10).

1.4. Pandeemia mõju laste vaktsineerimisega seotud hoiakutele

Koroonapandeemia mõjutas oluliselt nii ühiskonna- kui ka inimeste elukorraldust, mille tulemusel kujunesid uued narratiivid ja raamistused. See kogemus on tõstatanud teadlastes küsimusi, kas pandeemia mõjutab suhtumist juba olemasolevatesse rutiinsetesse laste vaktsiinidesse ja vanemate

kavatsustesse oma lapsi vaktsineerida (Humble jt, 2023: 407; Dubé ja MacDonald, 2020; Harrison ja Wu (2020). Võimalikke vastuseid on erinevaid.

Paljud riigid teatasid pandeemia esimeste lainete ajal laste rutiinse vaktsineerimise järsust vähenemisest, mis tõi kaasa vaktsiinivällditavate nakkuste puhangu riski (Humble jt, 2023: 407; Dubé ja MacDonald, 2020: 900, Olusanya jt, 2021). Vaktsineerimise vähenemise põhjuseks olid sageli kodus viibimise korraldused, koolide sulgemine, tervishoiuressursside ja -teenuste piirangud ja vanemate hirm nakatuda vaktsineerima minnes COVID-19 viirusega (Humble jt, 2023: 407-408; de Albuquerque Veloso Machado jt, 2021: 4). WHO ja UNICEF-i 2023. aasta juulis avaldatud andmetel on laste immuniseerimine koroonapandeemia järel paranemas, kuid eriti madala sissetulekuga riikides jäi hõlmatus veel pandeemiaeelsele tasemele (UNICEF, 2023). Ka Eestis langes koroonapandeemia ajal vaktsineerimismäär, kuid langustrend hõlmatuses on jäänud püsima (Terviseamet, 2023). Seega võib lisaks eelnevalt loetletud takistustele olla muutunud ka inimeste hoiakud.

Pandeemia mõju Eesti täiskasvanute hoiakutele, heaolule ja tervisekäitumisele on seni põgusalt uurinud Tervise Arengu Instituut. Uuringu tulemuste kohaselt paranes tervisekriisi esimese aasta jooksul suhtumine vaktsineerimisse ning ühtlasi leiti, et vaktsineerimiskõhklus oli seotud madalama haridustaseme ja kehvema elujärgjega (Innos jt, 2021). Samas näitavad Eesti Teadusagentuuri tellitud „Eesti teadusbaromeetri“ tulemused usalduse vähenemist teaduse vastu: kui 2020. aastal usaldas teadust 78% inimestest, siis 2023. aasta lõpus oli see näitaja langenud 73% (Kree, 2024). Nelja aasta jooksul on samuti vähenenud nende inimeste osakaal, kes leiavad, et riik peaks teadust rohkem toetama ja poliitikud peaksid teadlasi rohkem kuulama (samas). Vaktsiinikõhkluse mudelist (Dubé, 2013: 1763-1764) kohaselt võib usalduse langus teadusesse vähendada ka valmisolekut last vaktsineerida. See võib omakorda selgitada, miks Eestis on riikliku immuniseerimiskava järgsete vaktsiinidega hõlmatus koroonajärgselt langenud.

Rahvusvaheliselt on ilmunud mitmeid uuringuid, milles on käsitletud koroonapandeemia ajal muutunud uskumusi ja hoiakuid seoses laste vaktsineerimisega. Ühelt poolt on leitud, et COVID-19 pandeemia on suurendanud osade vanemate taju vaktsiinide olulisusest. Kanada vanemate seas läbi viidud longituuduuringu tulemused näitasid, et pandeemia mõjul kasvas teadlikkus ja usaldus rutiinsete lastevaktsiinide vastu, kusjuures ligi 25% vanematest pidas pandeemia tõttu neid olulisemaks (Humble jt, 2023: 409). Lisaks oli võrreldes 2020. aasta detsembriga 2021. aasta novembriks kasvanud lastevanemate vastuvõtlikkus rutiinsete lasteva vaktsiinide vastu, kindlus

vaktsiinide ohutuse ja tõhususe osas ning ühtlasi täheldati, et vanemate vaktsineerimisotsused olid muutunud aktiivsemaks (samam).

Ka USA viies osariigis 2021. aasta suvel läbi viidud küsitlusuuringust osa võtnud lapsevanematest vastas 9,4%, et pandeemia mõjutas nende suhtumist ja uskumusi vaktsineerimise osas, millest omakorda 3% tõdesid, et need on pandeemia mõjul muutunud soodsamaks ja teine 3%, et negatiivsemaks (Shen jt, 2023). Uuringus osalenud täiskasvanute seas oli hoiak muutunud pigem pooldavamaks (samam). Seega on võimalik, et lastevanemate seas on kõhklused rohkem süvenenud. Lisaks on avaldatud mitmeid publikatsioone, kus on käsitletud COVID-19 mõjusid lapsevanemate suhtumisele gripivaktsiinidesse. Pandeemia esimese aasta vältel oli võrreldes eelmise aastaga kasvanud vanemate kavatsus vaktsineerida oma lapsi gripi vastu 15,8%, selgus USA, Kanada, Iisraeli, Jaapani, Hispaania ja Šveitsi vanemate seas läbi viidud küsitluse tulemustest (Goldman jt, 2021). Iisraeli lapsevanemate seas läbi viidud küsitlusest ilmnis samuti, et pandeemia on suurendanud osade vanemate vastuvõtlikkust gripivaktsiinide suhtes – nendest vanematest, kelle lapsed olid juba vaktsineeritud või kes plaanisid last vaktsineerida, väitsid 41%, et kavatsus immuniseerida kasvas pärast COVID-19 pandeemiat (Shmueli, 2023). Ka Humble jt (2021: 409) leidsid, et gripivaktsiini suhtes näitasid lapsevanemad üles suuremat ebakindlust.

Seega on koroonapandeemia- ja vaktsineerimise mõjul võinud hoiakud muutuda ka vastupidiselt negatiivsemaks. Dubé ja MacDonald (2020: 900) hindasid juba pandeemia alguses ebatõenäoliseks, et mured ja kahtlused pandeemia tulemusel tavapäraste vaktsiinide osas kaovad. Mitmed hilisemad uuringud on seda ennustust kinnitanud. Türgis Trakya Ülikooli haiglas läbi viidud uuring näitas, et vanemate kõhklus laste vaktsiinide suhtes suurenes COVID-19 pandeemia edenedes (Duran jt, 2023). Autorid arvavad, et sellele on kaasa aidanud vaktsiinivastaste tegevus, kes kasutasid kõhkluste süvendamiseks ära avalikkuse hirme COVID-19 vaktsiinide ohutuse ja kõrvaltoimete pärast (samam).

Ka Los Angeles'i lastehaiglas läbi viidud uuringus leiti, et COVID-19 pandeemia ajal hoopis suurenes laste rutiinsete vaktsiinide osas kahtlemine ja riskitaju, kuigi see ei vähendanud vaktsineerimiskavatsust (He jt, 2022). Usalduse osas samam uuringus muutusi pandeemia ajal ei täheldatud (samam). Küll aga leiti Iisraeli lapsevanemate seas läbi viidud uuringus gripivaktsiini usalduse osas muutust. Uuringu kohaselt ei olnud peaaegu pooled lapsevanemad 2023. aasta talvel nõus oma lapsi gripi vastu vaktsineerima, kuid põhjuseks ei olnud mitte ainult hirm kõrvalmõjude pärast ega mure vaktsiini tõhususe osas, vaid olulist rolli mängis otsuse tegemisel ka suurenenud

usaldamatus tervishoiuministeeriumi, ravimifirmade ja vaktsiinide vastu (Shmueli, 2023). Põhjuseks nimetas 78% lapsevanematest just COVID-19 pandeemiaga seotud sündmusi (samas). USA-s Colorado osariigis korraldatud uuringu kohaselt ei muutunud pandeemia ajal laste vaktsineerimise suhtes küll üldine kõhklikus, kuid vanemate usaldus vaktsineerimisinfo vastu vähenes ja hoiakud muutusid peamiselt sotsiaalmeedia ja poliitilise polariseerumise tõttu üha vastandlikumaks (Higgins jt, 2023: 5-6). See tähendab, et vaktsiinides kõhklevad vanemad võivad olla muutunud oma veendumustes kindlamaks, mistõttu on ka vaktsineerimisega seotud soovitude järgimine muutunud vähem tõenäoliseks (samas). Koroonapandeemia mõju vaktsineerimisega seotud kõhkluste süvenemisele illustreerib veel tõsiasi, et Google'i otsingud vaktsiinivastaste terminite kohta sagesid COVID-19 pandeemia ajal (Pullan ja Dey, 2021).

Tabelis 1 olen esitanud süsteemse kokkuvõtte siinses alapeatükis käsitletud empiirilistest uuringutest, esitades nende korraldamise asukoha, andmekogumise perioodi, uuringu tulemustena tuvastatud muutused vanemate hoiakutes ja vaktsineerimiskavatsustes ning lisaks tulemuste tõlgendamise piirangud. Tulemuste veerus on värvikoodidega tähistatud hoiakute muutuse suund: roheline tähistab muutust pooldavamaks, punane vastupidiselt kõhklevamaks ja halliga on märgitud muud leiud või sellised, kus ei täheldatud muutust ainult ühes suunas.

Tabel 1. Empiirilised uuringud pandeemia mõjust laste vaktsineerimisega seotud hoiakutele

| Asukoht | Andmekorje periood | Andmeanalüüsi meetod | Tulemused: muutus hoiakutes ja vaktsineerimiskavatsustes | Piirangud tulemuste tõlgendamisel |
|---|----------------------------|--------------------------|---|---|
| Kanada (Humble jt, 2023) | Dets 2020; okt/nov 2021 | Veebi- küsitlus | <ul style="list-style-type: none"> ● Kasvas teadlikkus ja usaldus vaktsiinide vastu kui ka olulisuse tajus. ● Vaktsineerimisotsused muutusid aktiivsemaks. ● Gripivaktsiini suhtes täheldati suuremat ebakindlust. | Piiratud ajaline kestus, ei pruugi kajastada pikaajalisi trende. |
| USA (viis osariiki) (Shen jt, 2023) | Mai-juuni 2021 | Küsitlus ja fookusgrupid | <ul style="list-style-type: none"> ● Lapsevanemate seas oli võrdselt neid, kel hoiak muutus positiivsemaks või negatiivsemaks. | Ajalised piirangud, hoiakud võisid pandeemia arenedes veel muutuda, COVID-19 mõju vaktsineerimise hoiakutele polnud uuringu peamine fookus. |
| USA, Kanada, Iisrael, Jaapan, | Jaan 2020 – aug 2021 | Veebi- küsitlus | <ul style="list-style-type: none"> ● Pandeemia järel on suurenenud kavatsus | Ei kajastu võimalikud piirkondlikud erinevused; ajalised piirangud. Ainult gripivaktsiini põhine. |

| | | | | |
|---|---|-------------------------------------|---|--|
| Hispaania ja Šveits (Goldman jt, 2021) | | | vaktsineerida laps gripi vastu. | |
| Israël (Shmueli, 2023) | Dets 2022 | Veebi-küsitlus | <ul style="list-style-type: none"> ● Vastuvõtlikkus gripivaktsiinide suhtes kasvas osade vanemate seas pärast pandeemiast. ● Samas täheldatud usalduse langust ravimifirmade ja tervishoiuministeeriumi suhtes. | Kultuurilised erinevused vaktsineerimise hoiakutes. Ainult gripivaktsiini põhine. |
| Eesti (Innos jt, 2021) | Apr 2020; juuni-juuli 2020; aprill-mai 2021 | Veebi-küsitlus | <ul style="list-style-type: none"> ● Pandeemia esimese aasta jooksul paranes suhtumine vaktsineerimisse. | Ajalised piirangud, hoiakud võisid pandeemia arenedes veel muutuda. |
| Türgi (Duran jt, 2023) | Aug 2020 – veeb 2021 | Küsitlus | <ul style="list-style-type: none"> ● Kõhklus vaktsiinide suhtes kasvas COVID-19 pandeemia arenedes. | Piiratud geograafiline ulatus, uuring läbi viidud ühes haiglas. Ajalised piirangud: hoiakud võisid pandeemia arenedes veel muutuda. |
| USA, Los Angeles (He jt, 2022) | 2020 | Küsitlus | <ul style="list-style-type: none"> ● Suurenes kahtlus lapsea vaktsiinide osas. ● Usalduses muutusi ei täheldatud. | Piiratud geograafiline ulatus, uuring läbi viidud ühes haiglas. |
| Google'i otsingud (Pullan ja Dey, 2021) | Dets 2019 – juuli 2020 | Andmeanalüüs (Google Trends otsing) | <ul style="list-style-type: none"> ● Otsingud vaktsiinivastaste terminite kohta sagesid. | Ei pruugi täpselt kajastada avalikku arvamust ega hoiakuid, vaid mõne inimrühma huve teema vastu. Piiratud otsinguterminid. Otsing tehtud inglise keeles, seega geograafilise otsingu tulemused võisid olla keele alusel moonutatud. |
| USA, Colorado (Higgins jt, 2023) | Aprill 2018 – veebr 2020; aprill-dets 2020; jaan-aug 2021 | Veebi-küsitlus | <ul style="list-style-type: none"> ● Üldine kõhklus ei muutunud. ● Usaldus info vastu vähenes, hoiakud polariseerusid. | Ei uuritud suhtumist vaktsiinide lõikes, vaid üldistavalt; tulemused ühe osariigi põhised. |

Seega muutusid vaktsineerimiskavatsused ja hoiakud pandeemia ajal märkimisväärselt.

1.5. Uurimisküsimused

Magistritöö eesmärk on selgitada, missugune on koroonapandeemia tajutud mõju laste vaktsineerimisega seotud hoiakutele Eesti lastevanemate seas. Uurimistöökatab erineva vaktsineerimiskäitumisega vanemate tajusid ja kogemusi, kel oli enne pandeemia algust kuni 5-aastane Eesti immuniseerimiskava sihtrühma kuuluv laps. Lähtuvalt töö eesmärgist, varasematest uuringutest ja teoreetilisest taustast, olen püstitatud järgmised uurimisküsimused:

1. Kuidas kirjeldavad lapsevanemad enda suhtumist laste vaktsineerimisse ja mis on nende hinnangul peamised vaktsineerimisotsust kujundavad tegurid?
2. Kuidas lapsevanemad tajuvad koroonakriisi ja viiruse leviku takistamiseks rakendatud meetmeid?
3. Kas ja kuidas on lapsevanemate hinnangul koroonapandeemia kogemused mõjutanud nende hoiakuid seoses laste vaktsineerimisega?

2. MEETOD JA VALIM

Järgnevas peatükis annan ülevaate valimist ning kasutatud andmekogumise ja -analüüsi meetoditest. Esmalt tutvustan uurimuses osalejaid ja valimi kriteeriume, seejärel kirjeldan andmete kogumise ehk intervjuude korraldamise käiku ja nende analüüsimise põhimõtteid. Viimases alapeatükis kirjeldan uurimuse eetilisi aspekte.

2.1. Valimi moodustamine

Kvalitatiivsetes uurimistöodes valitakse indiviide uuringusse eesmärgipäraselt ehk sisuliste kriteeriumide alusel (Õunapuu, 2014: 150). Käesoleva uuringu valimisse kuulusid kümme lapsevanemat, kelle vähemalt üks laps oli enne koroonapandeemia algust (11. märts 2020) kuni 5-aastane. Võimalikult mitmekülgsete hoiakute ja arusaamade variatiivsuse tagamiseks kaasasin uuringusse nii oma lapsi riikliku immuniseerimiskava kohaselt vaktsineerinud vanemaid kui ka neid, kes on kavajärgsest vaktsineerimisest osaliselt või täielikult keeldunud. Täpsemalt jaotusid informandid vaktsineerimisotsuse alusel järgmiselt:

- kuus lapsevanemat, kelle laps või lapsed on vaktsineeritud kavakohaselt;
- üks lapsevanem, kelle üks vanematest lastest on osaliselt vaktsineerimata ja noorim, pandeemia eel sündinud laps kavakohaselt vaktsineeritud;
- ühe lapsevanem, kelle nii pandeemia eel kui ka pandeemia ajal sündinud lapsed on osaliselt vaktsineerimata;
- üks lapsevanem, kelle pandeemia eel sündinud laps on osaliselt vaktsineerimata ja pandeemia ajal sündinud laps täielikult vaktsineerimata;
- üks lapsevanem, kelle laps on täielikult vaktsineerimata (vt ka Tabel 2).

Noorima lapse vanuse kriteerium tagas, et enne pandeemia algust oli uuritaval vähemalt üks laps, kelle osas ta oli hiljuti langetanud otsuse vaktsineerimise suhtes. See andis võimaluse uurida, kuidas koroonapandeemia kogemused varem välja kujunenud laste vaktsineerimisega seotud hoiakutega seostuvad. Ühtlasi on laps sellises eas, et riikliku immuniseerimiskava kohaselt ootab lapsevanemat ees veel vaktsineerimisega seotud valikute tegemisi, näiteks tehakse 6-7-aastastele lastele difteeria, teetanute, läkaköha ja poliomüeliidi tõhustusdoos (Immuniseerimiskava, 2023). Kuna alates 2021. aasta detsembrist laiendati COVID-19 vaktsineerimist 5–11-aastastele lastele,

andis valimi kriteerium lisaks veel võimaluse kaasata uuringusse lapsevanemaid, kel oli võimalik oma last koroonaviiruse vastu vaksineerida, kui ka neid, kelle laps oli selleks veel liiga noor. Lisaks vaksineerimise seisukohale erinesid informandid veel ka vanuse, soo ja haridustaseme lõikes (vt Tabel 2), mis on ühed vaksineerimise otsust mõjutavad demograafilised näitajad (Truong jt, 2022: 10-11).

Tabel 2. Valimisse kuulunud informantide demograafilised tunnused ja koodid

| Kood | Sugu | Vanus | Haridustase | Laste vanused intervjuu ajal (a) | Seisukoht |
|------|-------|-------|-------------|----------------------------------|---|
| 1 | Naine | 44 | Keskharidus | 25, 16, 12 ja 4 | Noorim ehk neljas laps ja kaks vanemat last vaksineeritud kavakohaselt, kolmas laps vaksineeritud osaliselt (kuni 1 k). |
| 2 | Naine | 45 | Kõrgharidus | 4 | Laps ei ole vaksineeritud. |
| 3 | Naine | 32 | Keskharidus | 4 ja 2 | Esimene laps vaksineeritud osaliselt (kuni 6 k), teine ei ole vaksineeritud. |
| 4 | Naine | 34 | Kõrgharidus | 5 ja 3 | Lapsed vaksineeritud osaliselt (esimene kuni 2 a, teine kuni 6 k). |
| 5 | Naine | 35 | Kõrgharidus | 5 ja 0,5 | Lapsed vaksineeritud kavakohaselt. |
| 6 | Naine | 35 | Kõrgharidus | 5 ja 3 | Lapsed vaksineeritud kavakohaselt. |
| 7 | Naine | 41 | Keskharidus | 16, 13 ja 7 | Lapsed vaksineeritud kavakohaselt. |
| 8 | Naine | 36 | Kõrgharidus | 9, 7 ja 4 | Lapsed vaksineeritud kavakohaselt. |
| 9 | Naine | 31 | Kõrgharidus | 7 | Laps vaksineeritud kavakohaselt. |
| 10 | Mees | 35 | Kõrgharidus | 9 ja 5 | Lapsed vaksineeritud kavakohaselt. |

Seega rakendasin valimi moodustamisel heterogeenset valimistrateegiat, mis tähendab, et vastajate otsimisel lähtusin kindlatele tunnustele vastamisest. Tegemist on mittetöenäosusliku valimi moodustamise viisiga, mille puhul ei ole uuritavatel võrdsed võimalused valimisse sattumiseks ning seetõttu ei saa teha väga kaugeleulatuvaid järeldusi ega üldistusi (Rämmer, 2014). Seetõttu ei saa käesolev kvalitatiivuuring anda täielikku ülevaadet pandeemia mõjust ega vaksineerimisega seotud hoiakutest lastevanemate seas, selleks oleks tarvis viia läbi esinduslik kvantitatiivuuring. Küll aga võimaldab kvalitatiivne uurimus selgitada välja vanemate kogemused ja tajud koroonapandeemiast, aidates sügavamalt mõista, kuidas on need mõjutanud laste vaksineerimisega seotud hoiakuid ja arusaamasid.

Intervjueeritute leidmiseks kasutasin võrgustikupõhist värbamisstrateegiat, otsides vastajaid isiklikust tutvusringkonnast ja soovitude põhjal. Uurimuse käigus läbi viidud kümne intervjuu tulemused kinnitasid, et tegemist oli piisava valimi mahuga selleks, et kaardistada erinevaid seoseid koroonakogemuste ja laste vaktsineerimisega seotud hoiakute vahel.

Suurimaks väljakutseks valimi moodustamisel kujunes lapsevanemate leidmine, kes ei ole oma last riikliku immuniseerimiskava kohaselt täielikult vaktsineerinud. Nende värbamine oli aga oluline, et tagada uurimistöös võimalikult lai katvus eri seisukohtade ja maailmapiltidega, mis võimaldaks teha kindlamaid järeldusi pandeemia mõjude kohta laste vaktsineerimisega seotud hoiakutele. Ühest küljest oli nende leidmine tutvusringkonnast keeruline ainuüksi tõenäosuslikul põhjusel, kuna laste vaktsineerimisest keeldunuid on populatsioonis vähem kui vaktsineerimist aktsepteerinud vanemaid. Isegi kui olin tuttavate soovitusel leidnud mõne kriteeriumitele vastava lapsevanema, osutus nende nõusse saamine keerukaks, kuna nad ei soovinud eri põhjustel uuringus osaleda ega oma kontakti mulle edastada. Uuringus osalemisest keeldumine võis teatud määral peegeldada usalduse puudumist teaduse vastu kui ka väsimust COVID-19 teemadest. Samas võis see ka näidata mõningat kartust selle ees, kuidas tema arvamusi võidakse uurimistöös tõlgendada või kasutada, kuna vaktsineerimise puhul on tegemist tundliku teemaga.

2.2. Andmekogumismeetod

Magistritöö andmekogumismeetodina kasutasin poolstruktureeritud individuaalintervjuud. Personaalse intervjuu eelis on privaatselt vestlemise võimalus, mille käigus saab teemat süvitsi arutada uuritavale sobivas tempos (Lepik jt, 2014). Kuna laste vaktsineerimise teema on tundlik ja otsuse tegemist mõjutab hulk erinevaid tegureid, sobis säärane meetod hästi. Ka Laheranna (2008: 177-178) kohaselt sobib intervjuu juhtudel, kui materjal on tundlik ja samas on kesksel kohal tähenduse sügav mõistmine ning soov saada põhjalikku teavet olukorras, kus teema on vähe uuritud ja vastuste suunda raske ette näha. Kuna koroonapandeemia seoseid ega selle võimalikke mõjusid vaktsineerimisega seotud hoiakutele pole Eestis seni uuritud kvalitatiivselt uuritud ja ka mujalt maailmast on sel teemal vähe andmeid, oli individuaalsete intervjuude abil võimalik sügavuti uurida ja selgitada välja lapsevanemate seas levivaid tajusid.

Intervjuude aluseks oli poolstruktureeritud intervjuu kava, milles oli ühes peamiste küsimuste ja abiküsimustega fikseeritud intervjuu põhiteemad: kogemused COVID-19 pandeemiaga, laste

vaktsineerimisega seotud hoiakud, seosed koroonakriisiga ning soovitud teavitustöö tõhustamiseks tulevikus (vt Lisa 1). Sellist lähenemist on mugav kasutada fenomenoloogilistes uurimistöodes, milles selgitatakse, kuidas inimesed kogevad ja tajuvad eri nähtusi ja nendega seotud tunnuseid (Õunapuu, 2014: 171-172). Osaliselt struktureeritud intervjuude puhul kasutatakse küll kavas kirja pandud küsimusi, kuid seejuures muudetakse vajadusel nende järjekorda ja esitatakse täpsustavaid küsimusi (Lepik jt, 2014). Intervjuudes muutsin üsna sageli küsimuste järjestust vastavalt uuritava mõttekäigule, et vestlused kulgeksid võimalikult sujuvalt. Ühtlasi rakendasin aktiivset kuulamist, kasutades seejuures läbivalt peegeldamistehnikaid ning esitades täpsustavaid küsimusi. See aitas oluliselt kaasa intervjuu õnnestumisele, kuna sain uurimiseesmärgi seisukohalt oluliste aspektide kohta lisandusi ja jõudsin sügavamate arutluskäikudeni, mis peegeldas lähemalt intervjuueeritute tajusid ja nende kujunemise tegureid. Ka Laherand (2008: 177) on just paindlikkust ja sellega kaasnevat võimalust koguda infot vastavalt olukorrale ja vastajale nimetanud intervjuu suureks eeliseks teiste meetodite ees. Ühtlasi võimaldab intervjuu uurida varjatuid ja tundlikumaid teemasid, mis ei ole kättesaadavad ei vaatluse ega küsimustikega (Õunapuu, 2014: 170). Leian, et sellest tuleneb ka käesoleva töö peamine tugevus.

Suurima puudusena nähakse suurt ajakulu, mida intervjuude korraldamine ja hilisem analüüs nõuavad (Õunapuu, 2014: 170). Ühtlasi tuli intervjuude läbiviimise puhul arvestada sotsiaalselt soovitud vastamisega, mis tähendab, et uuritavad võisid oma vastuseid kohandada vastavalt sellele, mida nad pidasid sotsiaalselt aktsepteeritavaks või küsitlejale meelepäraseks. See võib mõjutada vastuste objektiivsust ja usaldusväärsust, kuna vastajad võivad varjata oma tegelikke mõtteid ja tundeid. Kogutud andmete küsitavuse minimeerimiseks on oluline töötada hoolikalt välja intervjuueerimise juhend (Õunapuu, 2014: 170). Ühtlasi panustasin usaldusliku õhkkonna loomisesse ja selgitasin vastajatele konfidentsiaalsuse põhimõtteid, et vähendada tunnet, et nad peavad rääkima seda, mida neilt justkui oodatakse.

Individuaalintervjuud viisin läbi mina uurimistöö teostajana ja nende korraldamist toetasid varasemad intervjuueerimise kogemused, mida olen omandanud nii õpingute kui ka erialase töö käigus. Intervjuueerijana hoidsin vestlust aja- ja teemaraamides ning püüdsin luua võimalikult mugava ja vaba õhkkonna. Uuritavatega leppisin kokku neile sobiva intervjuu aja ja koha, milleks oli viiel korral telefonikõne, kolmel korral veebivestlus Zoomi suhtlusplatvormi vahendusel ja ülejäänud kahel korral kohtusin uuritavatega nende kodus või töökohas. Seitse intervjuud viisin läbi

veebruaris, kolm märtsikuu alguses. Kokkusaamisele eelnevalt informeerisin uuritavaid ning allkirjastasime digitaalselt informeeritud nõusoleku vormi (vt Lisa 2), mis andis ülevaate uuringu eesmärgist, metoodikast ning konfidentsiaalsuse tagamisest.

Intervjuu alguses tänasin uuritavat tema aja ja panuse eest, mida ta oli valmis andma. Lisaks tutvustasin end ja oma magistritööd ning kinnitasin, et pole õigeid ega valesid vastuseid, vaid et olen tõeliselt huvitatud nende kogemusest ja arvamusest, paludes neil vastata ausalt. Seejärel selgitasin põgusalt veel konfidentsiaalsuse põhimõtteid ja andsin neile võimaluse küsimuste esitamiseks. Uuritava nõusolekul salvestasin vestluse. Helisalvestuseks kasutasin oma telefoni või arvutit. Intervjuud kestsid umbes 45–90 minutit. Salvestised transkribeerisin esmalt TTÜ kõnetehnoloogia labori avaliku kõnetuvastuse teenuse abil (Olev ja Alumäe, 2022) ja seejärel toimetasin need korrektseks. Anonümiseerimine toimus peale transkriptsioonide tegemist ja analüüs transkriptsioonide põhjal.

2.3. Andmeanalüüsi meetod

Intervjuudega kogutud andmeid analüüsisin kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodil, et tuvastada võimalikud seosed koroonapandeemia kogemuste ja laste vaksineerimisega seotud hoiakute ning arusaamade vahel. Kvalitatiivne sisuanalüüs on tunnetuslik meetod, mis võimaldab uurida tekstilisi andmeid keskendudes vastuvõtu seisukohast olulistele tähendustele (Kalmus jt, 2015, Laherand, 2008). Andmete analüüsimise käigus toimub nende redutseerimine, mis tähendab, et andmete ehk tekstiosade grupeerimisel nende semantilise tähenduse alusel jääb mingi osa intervjuude tekstist kategoriseerimata ehk analüüsimata (Õunapuu, 2014: 183). Seega ei pruugi kõik üksikasjad ja nüansid saada täielikku tähelepanu, kuigi võivad samuti olulised olla. Pigem on analüüsimisel oluline säilitada tasakaal andmete üldistamise ja detailide säilitamise vahel, et tagada võimalikult täpne ja põhjalik ülevaade uuritavast temast. Kvalitatiivses uurimuses on tunnuste esinemissagedus peamine lähtekoht, mille alusel otsustatakse, milliseid teemakategooriaid on mõttekas välja arendada (Õunapuu, 2014: 183). See tähendab, et väikese esinemissagedusega kategooriaid harilikult ei analüüsita, vaid pigem pööratakse tähelepanu rohkem esinenud teemadele. Esmalt kodeerisin transkriptsioonide põhjal esmased ideed ja sõelusin välja sarnase tähendusega tekstiosad, mille tulemusel moodustusid esmased analüüsiühikute grupid, mis tähistasin sobiva kategooriaga. Neis sisalduva analüüsiühikute arvu põhjal koorusid peamised esilekerkivad teemad, mida omakorda grupeerisin veel lähtuvalt uurimisküsimustest. Andmete

korduvuse kõrval hindasin veel nende olulisust lähtuvalt töö eesmärgist. Materjale kodeerisin eraldi ning võrdlesin omavahel tulemusi, kasutades selleks peamiselt juhtumiülest ehk horisontaalset analüüsi. Juhtumiülese analüüsi puhul on võimalik välja selgitada seosemustreid ning teha üldistusi, kogudes erinevatest intervjuudest kokku sarnase teema kohta käivad tekstiosad ja seejärel neid käsitlusi kõigi intervjuude lõikes võrreldes (Kalmus jt, 2015). Analüüsi käiku aitab selgitada koodipuu ühes peamiste teemakategooriatega, mis tulenesid uurimisküsimustest (vt Lisa 3).

Kvalitatiivse analüüsi üks iseloomulik omadus on andmestikus sisalduva varjatud teabe nähtavale toomine (Õunapuu, 2014: 182). Intervjuude analüüsimisel keskendusin seega manifestse sisu kõrval veel ka latentsele sisule. See kombineeritud lähenemisviis tähendab, et lisaks otseselt väljaöeldud ja nähtavatele tekstiosadele vaadeldakse ka intervjuueeritute emotsionaalseid rõhuasetusi, retoorilisi võtteid ning nende kontekstilisi tähendusi (Kalmus jt, 2015). Manifestne analüüs võimaldas intervjuusid kodeerides ja analüüsides tuvastada lapsevanemate peamised vaktsineerimise otsust mõjutavad tegurid, kirjeldada nende koroonapandeemia kogemusi ja samas uurida ka, kuidas nad ise hindavad, kas ja kuidas tervisekriis nende hoiakuid laste vaktsineerimise suhtes muutis. Latentsele sisule keskendumine võimaldas neid leide veelgi sügavamalt uurida ja tõlgendada.

Kuna andmete analüüs toimub kvalitatiivses uurimuses paralleelselt nende kogumisega (Õunapuu, 2014: 182), pöörasin juba intervjuude läbiviimise ajal ja hiljem nende ümber kirjutamise käigus tähelepanu intervjuueeritavate emotsioonidele ja rõhuasetustele, mis võimaldasid dekodeerida latentset sisu. Taolise tundliku teema puhul peegeldavad need sügavamalt intervjuueeritute hoiakuid ja tajusid, mille mõistmine oli käesoleva töö puhul olulisim püüdlus. Toon mõned näited, millele lisaks manifestsele sisule analüüsis tähelepanu pöörasin:

- Kasutatud metafoorid ja väljendid: näiteks analüüsisin, kui kõhklevad lapsevanemad rääkisid, et pandeemia mõjul on inimesed hakanud rohkem „silmi avama“;
- Emotsioonid ja rõhuasetused: näiteks kui lapsevanemad meenusid koroonapandeemiaga seotud väljakutseid ja koroonavaktsineerimise poolsunduslikkust;
- Narratiivides peitunud tähendused: näiteks leidsin selgitusi vaktsineerimisega seotud hoiakutele jutustatud juhtumitest, millest pealtnäha ei saanud neid välja lugeda.

Kvalitatiivne analüüs toetub varasemale asjakohasele kirjandusele, mis loob andmeanalüüsile tausta ja näitab seoseid andmetest tehtud järelduste ning varasemate uurimuste tulemuste vahel

(Õunapuu, 2014: 183). Käesolev uurimistöö ei põhine rangelt ühelgi varasemalt välja töötatud mudelil ega ole suunatud nende kehtivuse testimisele või täiendamisele. Samas tuleb kvalitatiivse uurimuse käigus kogutud tekstimaterjali kodeerimisel silmas pidada ka varasemates töödes loodud kategooriaid (Õunapuu, 2014: 183). Kuigi teoreetiliste ja empiiriliste lähtekohtade peatükis tutvustatud terviseuskumuse ja vaktsiinikõhkluse mudelid on pakkunud kasulikku taustainfot ning aidanud mõtestada vaktsineerimisega seotud käitumist, püüdsin vältida nende piiravat mõju kvalitatiivse sisuanalüüsi ulatusele ja olla avatud uute perspektiivide märkamisele.

Seetõttu kombineerisin siinses töös induktiivset ja deduktiivset lähenemist. Deduktiivse lähenemise kasutamise puhul lähtutakse andmete analüüsimisel ja järelduste tegemisel olemasolevast teoriast (Kalmus, jt 2015; Mayring, 2014: 80-81). Induktiivne lähenemine võimaldab seejuures mõista intervjuueeritute maailma ja uurida nende tõlgendusi ning tähendussüsteeme, luues selle tulemusel uusi versioone juba olemasoleva teadmise kõrvale (Kalmus jt, 2015; Mayring, 2014: 104). Rangelt deduktiivses uurimuses ei saa seega avastada andmetest induktiivselt uusi teemasid ja mõjutegureid. Seega on vaktsiinikõhkluste ja terviseuskumuse mudelid aidanud mõningal määral analüüsi struktureerida ja tulemusi mõtestada, olles taustal pakkunud toetavat teoreetilist raamistikku. Samas ei dikteerinud need koodide loomist ega piiranud analüüsi käiku, mistõttu oli võimalik märgata koroonajärgsele perioodile iseloomulikke uusi tähendusvälju.

2.4. Eetilised aspektid

Laste vaktsineerimine on tundlik ja emotsionaalne teema, kuna see puudutab alaealiste tervist ja heaolu. Seetõttu tuli uuringut teostada eriti hoolikalt ja tasakaalustatult, et hoida informantidega usalduslikku suhet ning tagada nende konfidentsiaalsus. Selleks, et kindlustada uuringu läbiviimisel olulisemate eetiliste standardite järgimine, taotlesin Tartu Ülikooli inimuuringu eetika komiteelt nõusolekut uurimistöö korraldamiseks (vt Lisa 4). Lisaks aitab eetikakomitee positiivne hinnang tugevdada uuringu usaldusväarsust ja tulemuste legitiimsust.

Valimisse kuulusid täisealised lapsevanemad, kel oli enne koroonapandeemia algust vähemalt üks laps kuni 5-aastane. Eelnevalt andsin osalejatele infot uuringu eesmärgist, olemusest ning uuringus osaleja õigustest. Sealhulgas kinnitasin nii informeeritud nõusoleku vormis kui ka vestluse alguses uuritavatele, et:

- ei ole nn õigeid ega valesid vastuseid;
- nad ei pea vastama kõikidele küsimustele;
- neil on valik, kas ja kui palju rääkida;
- neil on õigus loobuda uuringust ja nõuda andmete kustutamist andmebaasist kuni andmeanalüüsini;
- neil on võimalik saada lisateavet uuringu teostajalt.

Olles uuringu informatsiooniga tutvunud, allkirjastasid uuringusse kutsutud lapsevanemad informeeritud nõusoleku vormi, mis on õiguslikuks aluseks isikuandmete töötlemiseks. Informeeritud nõusoleku lehti, mis sisaldavad intervjuudes osalenute nimesid, hoian ainult mulle kui uuringu teostajale ligipääsetavas Tartu Ülikooli serveris parooliga kaitstud failis, millele ei ole kolmandatel isikutel ligipääsu. Informeeritud nõusoleku lehed hävitan magistr töö kaitsmise järel 2024. a juunis.

Käesolevas uuringus kasutati mitteinvasiivseid meetodeid. Uuringu raames küsisin meenutusi ja hinnanguid koroonapandeemia ajal kogetu kohta ning uurisin, kuidas laste vaksineerimist selle kogemuse valguses tajutakse. Osalejatel on õigus tutvuda valminud magistr tööga ning soovi korral saada asjasse puutuvaid selgitusi uuringutulemuste kohta.

Intervjueeritute nõusolekul audiosalvestasin vestlused ja nendest failidest tegin transkriptsioonid, millest eemaldasid isiku tuvastamist võimaldavad detailid. Tulemustes esitasin tsitaadid anonümiseeritud ja üldistatud kujul, modifitseerides neid määrani, mil oli kindel, et need ei ole seostatavad uuringus osalenud isikutega – näiteks muutsin lisaks informantide endi nimedele ka vestluste käigus mainitud laste ja elukaaslaste nimesid, asendades need koodide või pseudonüümidega. Audiosalvestise faile hoian samuti Tartu Ülikooli serveris ning hävitan need pärast magistr töö kaitsmist (2024. a juunis). Magistr töö käigus kogutud andmeid ei edastata kolmandale osapoolle. Anonümiseeritud transkriptsioonid jäävad minu kui uurimistöe teostaja käsutusse ja kustutan need kolm aastat pärast töö edukat kaitsmist (hiljemalt 2027. a juunikuu jooksul).

3. TULEMUSED

Siinses peatükis on esitatud lapsevanemate intervjuude tulemused. Esmalt tutvustan laste vaktsineerimisega seotud hoiakuid ja otsuse kujunemist mõjutanud tegureid. Seejärel kirjeldan, kuidas lapsevanemad meenutavad ja tajuvad COVID-19 pandeemia aegset perioodi ja viiruse tõkestamiseks kasutatud meetmeid. Viimaks annan ülevaate koroonapandeemia ja laste vaktsineerimise hoiakute seostest.

3.1. Laste vaktsineerimisega seotud hoiakud ja tegurid otsuse kujunemisel

Järgnevasse alapeatükki koondasin teemad, mis kirjeldavad lapsevanemate hoiakuid seoses nende laste immuniseerimisega ning vaktsineerimise otsust mõjutanud tegureid. Analüüsin, kuidas on hoiakut kujundanud normid, vaktsineerimisalane teave ja meedia, lähedaste kogemused ja nõuanded, usaldus tervishoiusüsteemi ja -töötajate vastu ning tajud takistustest ja kasudest. Alapeatüki olulisemad tulemused on vaktsineerimise hoiakute alusel esitatud Tabelis 3.

Tabel 3. Laste vaktsineerimisega seotud tegurite ja hoiakute seos.

| Tegur | Aktsepteeriv hoiak | Kõhklev hoiak |
|---|--|---|
| Normid | Vaktsineerimine on kui vaikiv norm. | Vaktsineerimine kui norm on küsitav. |
| Vaktsineerimisalase teabe ja meedia roll | Sõnumid ja teave kinnitavad otsust last vaktsineerida. | Info ühekülgsus ja peavoolumeedia kallutatus tekitanud kahtlusi ; „teist“ infot otsitakse sotsiaalmeediast ja alternatiivmeediast |
| Lähikondsete kogemused ja nõuanded | Sõprade kogemustele ja arvamustele pigem ei toetuta. | Lähedaste kogemused ja arvamused pigem olulise kaaluga. |
| Usaldas tervishoiusüsteemi- ja töötajate vastu | Usaldus kõrge – ollakse „meditsiiniusku“ ja lähtutakse arstide soovitustest. | Usaldus madal – kaheldakse teaduse ja arstide usaldusväärsuses ja erapooletuses; sageli eelistatakse loodusravi. |
| Tajutud takistused vs. tajutud kasud | Kasud ületavad riskid: <ul style="list-style-type: none">• vaktsineerimise riskide osas hirm pigem madal.• veendumus, et vaktsineerimine vähendab nakatumise ja raskelt haigestumise ohtu. | Riskid ületavad kasud: <ul style="list-style-type: none">• kahjustuste riski taju kõrge;• kaheldakse vaktsiinide turvalisuses ja tõhususes;• haigustesse nakatumise ja haiguse tõsiduse ohtu tajutakse pigem madalana. |

3.1.1. Vaksineerimine kui norm

Enamik vanemaid, kes on immuniseerimiskava kohaselt oma lapsed vaksineerinud, meenutasid, et otsus vaksineerida tehti enamasti vahetult pärast lapse sündi haiglas, kui meditsiinipersonal küsis vaksineerimiseks nõusolekut. Ühtlasi selgitasid neist mitmed, et vaksineerimine kui valik pole peres kunagi olnud isegi arutelu teemaks, millega viidatakse, et immuniseerimise puhul on nende jaoks tegemist justkui vaikiva normiga.

Et tegelikult ma hakkam nagu mõtlema, et kui ma olin rase, siis ega me ju mehega nendest asjadest niimoodi ei rääkinudki, aga esimene süst tehakse minu arust juba haiglas. Oli siuke täitsa beebi ja siis küsiti seda nõusolekut. Ja siis ma mäletan seda: vaatasin Meelisele otsa, Meelis lihtsalt kehtas õlgu, et tuleb ära teha ja siis oligi nii, et tuleb ära teha, sest see on ju oluline. (9).

Vaktsiinides kahtlevad vanemad peavad seda läbimõtlema ja mitte informeeritud otsuseks. Nad tunnevad, et nende otsus on olnud aktiivsem, sest eelnevalt on otsitud ja töödeldud läbi rohkem infot. Seega on nad vastupidiselt seadnud normid kahtluse alla.

Jah, kurb on see, et ma arvan, et enamus tegelikult... Et see sõna ei ole „otsustama“ tegelikult, sest nad lihtsalt ei tea. Keegi tegelikult piisavalt infot ei anna selles osas, et see lihtsalt on nagu „ah see käib niimoodi“, me kõik nagu, et see nii on, eksju. Aga tegelikult see ei ole informeeritud otsus. Kui sul tegelikult päriselt räägiks, mis need riskid tegelikult on. Kui sa loeksid iga vaktsiini infolehe läbi, siis otsus oleks hoopis teistsugune. (2).

Raseduse ajal ollakse vaktsiinidest keeldunud lapsevanemate sõnul tundlikumad ja kartlikumad laste tervise ja heaolu puudutavates küsimustes, kuna lapse saamine võib muuta nii maailmavaadet kui ka kasvatada vastutustunnet. Teisisõnu võib lapseootus olla see periood, mil seniseid norme ümber mõtestatakse. Ühtlasi mõeldakse ühe lapsevanema sõnul emaks saades rohkem, kuidas sinu valikud ja harjumused avaldavad lapsele mõju – näiteks pööratakse rohkem tähelepanu toitumisele, keskkonnasõbralikele toodetele ja üldiselt tervislikule eluviisile.

/.../ ja minu ümber on väga palju teadlikke lapsevanemaid, kes täpselt samamoodi, et kui ise ei ole selle peale isegi mõelnud, aga kui sul sünnib laps, siis hakkad hoopis teistmoodi maailma vaatama. Sul tekib nagu hoopis lisavastutus. Esiteks mida sa sööd, mida sa jood, mida sa kannad, et me kõik ilmselt, et kui juba laps sünnib, siis hakkad tarbima mingeid biotooteid, ei ole mingisugused kõige agressiivsemad pesuvahendid ja ma ei tea, mis iganes, onju. Igatahes hakkad nagu mõtlema sellele teemale /.../ (2).

Seega võib otsus mitte vaksineerida olla osa laiemast püüdlusest teha teadlikumaid ja paremaid valikuid oma lapse tervise ja heaolu huvides. Ühtlasi tuli siit tsitaadist esile huvitav nüanss, kuidas lapsevanem nimetab vaktsiinidest keeldunud lapsevanemaid „teadlikeks“, vihjates, et nende otsus

on informeeritum ja asjatundlikum. See juhatab sisse järgmise alapeatüki, mis keskendub lähemalt vaktsineerimisega seotud informatsiooni ja meedia mõjule.

3.1.2. Vaktsineerimisalase teabe ja meedia roll

Laste vaktsineerimisest osaliselt või täielikult keeldunud lapsevanemad tundsid, et vaktsineerimisega kaasnevate riskide kohta on vähe infot ning kõrvalmõjudest rääkimist välditakse. See on ajendanud ise aktiivselt riskide kohta lisateavet otsima.

Me elame sellises maailmas, ega sa pead ise nagu kui sul on mingi kindel seisukoht mingitest asjadest, ega keegi sulle seda ütleva, sa pead nii palju materjali läbi töötleva, et selle otsuse saaksid ikkagi langetada. (1).

Üks lapsevanem kirjeldas, kuidas tal tekkisid vaktsineerimise turvalisusega seoses kõhklused ajal, kui laps oli umbes aastane. Ta tõi sarnaselt välja, et info vähesus ja madal teadlikkus riskide kohta tekitas ebakindlust. Lisaks on õõnestanud vaktsiinide suhtes usaldusväärset taju, et peavoolumeedias välditakse kõrvaltoimete kajastamist või eitatakse nende tõenduspõhisust.

/.../ kuskil seal aasta kandis või nii umbes, siis mul oli sihuke see vaktsineerimine natukene nagu kuidagi ebamugav, et lihtsalt mingi sisemine nagu sisetunne onju, et tegelikult ega väga ei räägita nendest kõrvaltoimetest või nagu, et kui inimesed julgevad rääkida oma mingeid kogemusi, lapsevanem näiteks laste vaktsineerimise kohta, et siis need hästi nagu tehakse kohe maha. Kohe öeldakse, et see ei ole tõenduspõhine ja nii edasi ja tagasi onju. (4).

Vaktsiinides kahtlema hakanud ema eelistas alguses negatiivsete lugude ja kõrvaltoimete kohta mitte lugeda, sest need tekitasid ebamugavust ja hirmu. Teisalt tundis lapsevanem tugevat vastutust oma lapse heaolu eest, mistõttu jõudis ta lõpuks arusaamale, et peab teadliku otsuse langetamiseks riskide kohta rohkem infot otsima. See ilmestab mõtteviisi muutust, kus esialgne soov infot vältida asendus sooviga olla vastutustundlik lapsevanem.

Siis mul oligi mingi niisugune kahtlus, et ma pigem ei loe neid lugusid, kuna ma ei taha neid teada, onju. Aga ühel hetkel, siis ma hakkasin ikkagi mõtlema, et aga, et see on minu laps, onju, et ma ikkagi ju lasen talle süstida neid asju sisse, et ma iseenesest peaksin ju olema kursis teise poolega ka, et mis on need võimalikud kõrvaltoimed ja nii edasi. (4).

Kui lapsel tekkis kaheaastasena saadud kuuevalentsest vaktsiinist kõrge palavik, muutis see ema veelgi kartlikumaks ja ta tundis, et ei soovi oma lapsi enam vaktsineerida. Seega on võimalik, et eelnevalt otsitud teave mõjutas ema ärevust ja hirmu vaktsiini kõrvalnähu tekkimisel. See tähendab, et kui lapsevanem loeb palju negatiivseid lugusid võimalike kõrvaltoimete kohta, võib see suurendada tema tundlikkust isegi tavaliste ja suhteliselt kahjutute kõrvalmõjude osas.

Kõrge palavik oli. Ja ma olin kuidagi nagu hästi mures. Ma ei saanud öösel magadagi ja sihuke hästi kuidagi... Mul tekkis kohe selline seos, et see peab olema sellega seotud. Ja see oligi kuidagi niisugune arusaamine nagu, et nüüd aitab, onju. /.../ Kuidagi sellest ajast peale oli niisugune kindel, nagu kindel ei. (4)

Lapsevanem kirjeldas veel, et kuigi ta oli teatud perioodil veel kahtlev ja arst suutis teda mõningal määral ümber veenda, toetas just meediast otsitud „teistsugune“ informatsioon lõpliku otsuse tegemist. Juhtum illustreerib meediast saadud teabe mõju inimese emotsioonidele, mis võivad omakorda mõjutada vaktsineerimisalase hoiaku kujunemist ja otsuse langetamist. Küll aga tuleks siin tähelepanu pöörata ka sellele, et perearsti roll otsuse kujunemisel on üsna suur.

/.../ kui sa käid arsti juures, sa ikka ju siis kuulad, nagu mõtled, et okei, et nagu ah, noh. Noh, okei nagu, teeme siis ära, et tegelikult ikkagi nagu peab tegema ja nii ja naa. Aga ma hakkasin ikkagi rohkem nagu uurima ise mingisugust teist sorti mingit meediat või mis iganes, onju, et kus inimesed rääkisidki oma kogemusi. Ja noh, miks me ei peaks seda nagu ka nagu kuulda võtma onju. Et siis lihtsalt nagu ühel hetkel noh võtadki nagu selle otsuse vastu, et nüüd aitab, et see oli lihtsalt võib-olla siukene nagu kahtlemise periood, et sa ei julge nagu keelduda. (4).

Lapsevanem, kes on vaktsineerinud enda kahte esimest ja pandeemia ajal sündinud neljandat last, kuid kolmanda lapse jätnud osaliselt immuniseerimata, tõi samuti välja, et meedia pani teda hirmu tundma. Oma kolmanda raseduse ajal hakkas ta sõbranna jagatud kahtluste järel otsima informatsiooni kõrvalnähtudest ning lisaks sattus samal teemal rääkinud teleaadetele. Ühtlasi tõi ta esile kontrasti, et võrreldes kahe vanema lapse sündimise ajaga on tänaseks ligipääs informatsioonile tuntavalt kasvanud ning arsti roll peamise infoallika ja autoriteedina kahanenud.

Esimese lapse puhul meil puudus igasugune üleüldse arvutimaailmad ja nii edasi. Siis olid ainult arstid ja kõik, pidid tegema. Siis järgmisega võib-olla oli ka nii, aga vat kolmandaga ma sattusin sellisesse aega, kus oli meeletult infot selle vaktsineerimise just selle kohta, et mida see kõik endaga kaasa toob. Raseduse ajal oli seda või ma sattusin selliste saadete peale või ühesõnaga mul tekkis hirm. (1).

Ka teised laste vaktsineerimisest loobunud informandid tõid välja, et just alternatiivkirjandusest ja meediast saadud informatsioon on nende otsuseid suurel määral kujundanud.

Kirjandust on õnneks hästi palju, et tõesti raamatuid nagu täitsa lugupeetud inimeste poolt kirjutatud /.../ (2).

Informatsiooni riskide kohta on laste vaktsineerimisest keeldunud vanemad enamasti otsinud sotsiaalmeedia platvormidelt, näiteks Youtube'ist ja Facebookist. Mitmed emad mainisid, et on kõrvalmõjudest leidnud kogemuslugusid Vaktsiinikahjustusega Laste Vanemate Ühingu kaudu. Ühingul on lisaks kodulehele veel Facebooki lehekülg, kus jagatakse „Eesti laste lugusid“ võimalikest vaktsiinikahjustustest. Siinkohal on oluline märkida, et ühingu jagatud lood ei ole

kontrollitud ega pruugi omada meditsiiniliselt tõestatud alust, olled kogutud Perekooli foorumist või on vanemad oma kahtlustel põhinevad lood ise avalikult jagamiseks saatnud. Ka Youtube'ist otsitud videod võisid sisaldada valeinformatsiooni, kuna lapsevanem kahtlustab, et need on platvormilt eemaldatud.

Ma uurisin igalt poolt. Tegelikult oli isegi Youtube'is mingisuguseid neid kanaleid, ma ei tea, kas neid täna enam eksisteerib, ilmselt need on kinni pandud. Ma ei tea. No siis oli Eestis see Vaktsiinikahjustusega Laste Vanemate Ühingu mingid need postitused onju. (4).

Seda, et meedia ja reklaamid võivad alateadlikult mõjutada mõtteid ja käitumist, tõi välja ka üks laste vaktsineerimist pooldav lapsevanem. Ta kirjeldas, kuidas korduvad sõnumid ja visuaalid, nagu näiteks reklaamid televisioonis või plakatid kaubanduskeskustes, võivad luua alateadliku seose vaktsineerimise olulisuse ja nähtavuse vahel.

Kindlasti tegelikult telekas, kui vaatad neid reklaame või nii näiteks gripivaktsiinid ja asjad ja tegelikult samamoodi kaubanduskeskustes on need plakatid. Tegelikult need ju jäävad alateadvusesse ikkagi, kogu aeg näed seda: „Vaktsineeri, vaktsineeri, vaktsineeri!“ /.../ et siis need asjad tegelikult on ju kogu aeg silme ees, et ilmselt ikkagi jah, meedia ja asjad mingil määral kindlasti mõjutavad. (9).

Järjepidev kommunikatsioon ja teavituskampaaniad suurendavad seega tõenäosust, et inimesed võtavad vaktsineerimist tõsisemalt või mõtlevad sellele sagedamini.

3.1.3. Lähikondsete kogemused ning nõuanded

Sõprade ja pereliikmete mõjutust vaktsineerimisalase otsuse kujunemisel tõid rohkem esile lapsevanemad, kes on laste kavakohasest vaktsineerimisest keeldunud. Seega ilmnis, et nad kasutavad otsuse tegemisel just lähedaste kogemusi ja teadmisi, mitte eksperte.

Pigem siis nagu need lähedased sõbrad, kellel olid endal varem juba lapsed. Siis ühe hea sõbranna ema, kes siis on ise endine meditsiinitöötaja ja me hakkasime sellest teemast rääkima. Ja tema on ka mingeid materjale juba, tema soovitusel hakkasin lugema. Siis tegelikult mul veel on endal peres siin mitu inimest ka, kes on samal samal meelel tegelikult. (3).

Ühtlasi tõid mitmed vaktsiinidest keeldunud lapsevanemad välja, et nende tutvusringkonnas on olnud vaktsiinikahjustusi, mis on nendes süvendanud kahtlus vaktsineerimise turvalisuse osas.

Et mul on endal ka siin paaril sõbrannal on ikkagi ka lapsed saanud kahjustusi, onju, et ühel olid veel kaksikud onju, et kellel küll hästi paljud asjad on hästi sagedased – kõrva põletikud, üks kindel asi, mis seostub, on kõrva..., siis on nägemise halvenemine, hästi paljudel lastel on siin nagu pudelipõhjad, eksju. Autoimmuunhaigused, eksju, atoopiline dermatiit, eksju. Hästi palju seoseid. (2).

Sõbranna mõjutuse tõi välja veel lapsevanem, kes enda kolmandat last ei vaksineerinud, kuid noorimat last on taas vaksineerinud. Ta kirjeldas, kuidas raseduse ajal sõber rääkis talle hirmulugusid vaksineerimise kõrvaltoimete kohta, mis pani teda muretsema. Nagu eelnevalt kirjeldatud, siis sõbra poolt äratatud kahtlusi võimendasid samal ajal televisioonist nähtud saated vaktsiinikahjustuste kohta ja iseseisvalt juurde otsitud materjalid riskide teemal.

No vot, sellel ajal, kui ma nüüd selle ühe lapse jätsin vaksineerimata, see oli mul sõbranna selline, kes ühest hetkest oli hästi nagu nii-öelda, jutumärkides öko inimene. Ta ei kasutanud mähkmeid, need pidid mingit naftat seal imbuma ja värki, et võib-olla ka tema oli see, kes mu pea natukene sassi ajas. /.../. sõbrants hakkas siis rääkima sellest kahjulikkusest, mida see kõik endaga kaasa tõi. See pani mul häirekella lihtsalt, noh... alguses ma nagu olin, püüdsin teda ümber veel, sest ma olin nii vaksineerimise poolt. Mida rohkem ma teda seal kuulasin, seda rohkem... ütleme paralleelselt siis hakkasin ise infot ja neid saateid vaatama. (1).

Eri arusaamade korral võisid pereliikmetega tekkida hoopis keerulised ja emotsionaalsed laetud arutelud, kuna keskmes oli ühise lapse tervis ja heaolu. Üks vaktsiinides kõhklev ema kirjeldas, kuidas ta proovis lapse isa ümber veenda, pakkudes talle lugemiseks erinevaid materjale vaktsiinide riskide teemal. Lõpuks jäi siiski peale ema eelistus mitte vaksineerida.

Ja meil on erinevad seisukohad. /.../. Sobiv lahendus on selline, nagu ta praegu on ja selles mõttes, et mina ei ole nõus. /.../. Selles mõttes, et seal ei ole mingit konsensust, selles mõttes, et noh tema on hästi seda usku, et tuleks nagu teha, eks ju. Selles mõttes see ongi väga erinev nagu arusaam, isegi kui ma talle mingeid materjale olen andnud, et noh, loe neid infolehti, aga ta ei loe, eks ju. (2).

Teine vaktsiinides kõhklev ema selgitas, et läks oma elukaaslasega kompromissi teed – laps sai isa soovil osad vaktsiinid ja ema soovil jäi laps ristimata, kuigi isa oleks seda religioossetel põhjustel eelistanud. Seega tuli mõlemal poolel teha järeleandmisi, kuigi eri valdkondades. Tegemist oli ka pealtnäha vastuolulise otsusega, kuna lapsevanem, kes esitles intervjuus vaksineerimisvastasust pigem ideelise ja põhimõttelise seisukohana, oli pragmaatilistel kaalutlustel valmis tegema järeleandmisi. See käitumine peegeldub ühtlasi vaktsiinikõhklike keerukust ja mitmetahulisust.

Kompromiss oli see, et davai, me ei risti siis ja saab mingid vaktsiinid siis. (3).

Siit järeldeb, kuidas kahtluste süvenemisel ja nendele kinnituste leidmisel oli sõprade mõju määrav. Vastupidisel arvamusel olevate laste isade argumente ega soove emad pigem kuulda võtta ei tahtnud, kuna vaktsiinides kõhklev hoiak oli tugevalt välja kujunenud.

3.1.4. Usaldus tervishoiusüsteemi ja -töötajate vastu

Ühe peamise otsust mõjutanud tegurina nimetasid mitmed lapsed kavakohaselt vaktsineerinud lapsevanemad arste, sealhulgas enda perearsti, ja Eesti meditsiinisüsteemi. Nagu esimeses alapeatükis kirjeldatud vanemate otsuste tegemise protsessist peegeldus, on laste vaktsineerimist aktepteerivatel lapsevanematel usaldus meditsiinisüsteemi ja arstide vastu pigem kõrge. Ühe usalduse põhjusena toodi esile meditsiini saavutused, tänu millele on aastakümnete jooksul kasvanud inimeste keskmine eluiga.

Penitsilliin ravis maailmast välja nagu mingi 50 surmavat haigust, nagu see juhtus nagu 100 aastat tagasi. Et miks ma ei peaks antibiootikume täna usaldama, eks. Ja, ja noh, see kuidagi pikaks inimeste eluiga on täna tõusnud, võrreldes sellega, mis ta oli 10-20 aastat tagasi, kui palju nagu ravimid või vaktsiin meie igapäevaelu mõjutavad, siis... sa ju tahad elada, eks ole, siis kuidas, kuidas su mitte vaktsineerimine sind siis tervemaks teeb? Pigem mitte. (10).

Seejuures vastandasid lapsed vaktsineerinud vanemad end loodus- või alternatiivravi kasutamisele, rõhutades, et oma lapsi ravides toetuvad nad teaduspõhisele meditsiinile ja kasutavad vajadusel retseptiravimeid.

Ma olen ise ka tervishoiutöötajate nimekirjas, mina usaldan meditsiini ja tõenduspõhist arstiabi ja ma näen, et see on vajalik ja see on meid päästnud nendest lastehaiguste pandeemiast ja katkudest, millest iganes, ma täielikult usaldan. Kui lastel on mingi haigus, siis ma ravin neid retseptiravimitega, mitte mingi loodusravi või mis iganes MMS-i. Neid ma kunagi ei kasuta. (8).

Ka lapsed mitte vaktsineerinud vanemad soovivad välja, et kuigi nad eelistavad rahvameditsiini, siis kasutavad nad vajadusel ka traditsioonilise meditsiini ravimeetodeid, mis on tõhusamad. Siiski paistis, et terviselased otsused põhinevad neil eeskätt veendumustel ja isiklikel eelistustel.

/.../ kui loodus on andnud haiguse, siis on seal loodusele ka selle peale ravi. Muidugi, loomulikult ma olen võtnud antibiootikume, mu lapsed on mõlemad saanud antibiootikume, sellepärast, et see on lihtne. See teeb kiirelt, onju, kui hakata mingit, ma ei tea, kopsupõletikku siin ravima mingi kuradi takjajuurega, onju. See võtab sul lihtsalt niivõrd kaua aega, et tänapäeval sul lihtsalt ei ole aega selle jaoks. (3).

Üldine usaldamatus nii meditsiinisüsteemi kui ka valitsuse vastu on lapsed mitte vaktsineerinud lapsevanematel pigem suur, mis võib tuleneda eelarvamustest kui ka varasematest negatiivsetest kogemustest. See mõjutab suhtumist ka laste vaktsineerimisse, kuna vaktsiinide turvalisus ja tõhusus on seatud küsimärgi alla.

Sest ega ravimitööstus ei anna sulle kogu infot kõige kohta täpselt, mis, kuna, mida. Valitsus ei anna sulle mitte mingit infot täpselt nii nagu on. Iga inimene kujundab oma arvamuse ise. (3).

Intervjuudest laste vaktsineerimisest keeldunud lapsevanematega jäi mitmeid kordi kõlama kahtlus teaduse objektiivsuse ja sõltumatuse suhtes, kuna arvatakse, et uurimistulemused on kallutatud rahastusallikatele sobivas suunas. Seejuures tuuakse murekohana välja, et erinevad teaduslikud vaatenurgad ei saa piisavalt tähelepanu. Vastandlike tulemuste ilmnemine ja esitlemine võib lapsevanemates aga tekitada omakorda usaldamatust, sest teadusliku protsessi keerukust on raske mõista ja pigem oodatakse lihtsaid ning selgeid vastuseid. Pigem usaldatakse rohkem leide, mis kinnitaks seniseid isiklike tõekspidamisi ja veendumusi.

/.../ mul nagu tekkiski kuidagi mingist sellest kohast niisugune umbusk, et kui vaadata nagu teadusuuringuid ka, et siis tegelikult on ka teistpidi teadust olemas, onju, aga sellest ei räägita, et seda nagu hoitakse hästi nagu tagasi või noh, mis iganes, onju. Sa saad teha teadusuuringuid ükskõik millest, kui sul on raha. Et see on minu nagu mulje, et kõike on võimalik teaduslikult tõestada, kui sul on raha. (4).

Nii nagu teadust usutakse valikuliselt, usaldavad lapsi mitte vaktsineerinud vanemad ka arste lähtuvalt sellest, mis seisukohti nad esindavad. Lapsevanemate hoiakuid on kujundanud või võimendanud just nende hinnangud, kel on meditsiinialane või muu loodusteaduste valdkonnaga seonduv haridus.

Mul on endal peres on või noh, ütleme hea peretuttav meditsiiniharidusega, kes hästi palju seda teemat uuris seoses oma lapselapse sünniga. Esik lapselaps oli hästi haige, teda vaktsineeriti. Seal olid igasugused erinevad vead. Teise puhul siis ta nagu hakkas neid asju kokku viima ja siis tema on jah. Temaga me arutasime hästi palju sellel teemal ja. Ta on ise meditsiinitöötaja onju. (2).

Usaldus meditsiinisüsteemi ja selles töötavate inimeste vastu mõjutab seega suuresti lapsevanemate hoiakuid ja otsuseid seoses laste vaktsineerimisega.

3.1.5. Tajatud takistused vs. tajatud kasud

Vestlustest selgus, et vaktsineerima ajendab eeskätt hirm vaktsiinvälditava haiguse ees ja soov võimaliku haigestumise korral kergendada sümptomeid ja vältida tüsistusi. Seejuures tõid mitmed lapsevanemad vestlustes välja, et kuna leetrid on hakanud taas rohkem levima, on see neile kinnitanud laste immuniseerimise vajadust kalendervaktsiinidega.

Et ta ikkagi hoiab ära. Ta kaitseb ikkagi mingilgi määral. Praegu on see leetrite juhtum, mis kuulutab uudistes. Leetrite vaktsiine on lastele tehtud, ta ikkagi hoiab ära. Pooldan seda. Et kui ta ka jääb, siis ta põeb ikkagi kergemalt, et ta ei jää nii raskelt, vaata. (7).

Mitmed lapsi riikliku kava kohaselt vaktsineerinud vanemad näitasid intervjuu käigus avatust ja valmisolekut kaaluda täiendavaid vaktsineerimisi näiteks puukentsefaliidi, gripi ja tuulerõugete

vastu. Paljud neist on ka lapsi juba mõne nimetatud haiguse vastu vaksineerinud. Nende soov on samuti ennekõike kaitsta oma lapsi võimalike terviseriskide eest ja takistada viiruse levikut.

Pluss siis sügisel sai vanemale lapsele kasvõi tuulerõugete vaktsiin ja ka gripivaktsiin tehtud, et selles suhtes ikkagi mõeldes ikkagi sellele, et üks asi on nagu enda last säästa, aga noh, et kui tema haige peaks olema, et juhuslikult võib-olla siis ei oleks nii tugevalt haige või siis ta ei kannaks võib olla ka midagi edasi. /.../ Ja väga tervitatav on see, et nüüd tulevikus HPV-vaktsiin ei ole ainult tüdrukutele, vaid on ka poistele. (5).

Hirmu haiguse ees ja tajutud vaksineerimise vajadust võib suurendada lähedane kogemus raskelt haigestumisega. Nii kirjeldas üks ema, et sügisel grippi nakatunud lapse jaoks oli haiguse põdemine sedavõrd kurnav, et edaspidi soovib ta kindlasti last vaksineerida. Ühtlasi väljendas lapsevanem kahetsust, et

Tegelikult oleks pidanud ikka tegelikult vaksineerima, sellepärast, et laps põdes nii raskelt seda A-grippi praegu sügisel ja ma kahetsen täitsa, et ma ei teinud teda. Järgmine aasta me kindlasti teeme. (7).

Vaksineerimist toetava argumendina tõid lapsevanemad veel esile, et kuna tänapäeval elatakse üha mobiilsemas ja linnastunumas maailmas, puututakse aina tihedamalt teiste inimestega kokku. See on kasvatanud haigestumise riski ja vaksineerimise vajalikkuse taju.

Aga kui mul laps käib esmaspäeval laulukooris, teisipäeval võimlemistrennis, kolmapäeval on lihtsalt koolis pika päeva, eks ole. Et inimeste arv, kellega ta kokku puutub, on niivõrd suur, mis tähendab, et on ka suurem risk /.../ Ja kui sul on suurem risk, siis on see risk võimalik kuidagi maandada ja ma arvan haiguste puhul nagu vaktsiin on üks asi. (10).

Ka laste vaksineerimisest osaliselt või täielikult loobunud lapsevanemad teadvustavad keskkonna mõjusid haigestumise riski hindamisel. Näiteks üks lapsevanem, kes üht oma lastest ei olnud kavakohaselt vaksineerinud, et ta kaaluks vaktsiinide tegemist, kui laps peaks reisile minema.

Või siis oli mingi hetk, ma siis nagu mõtlesin, et vaatan jooksvalt, kui ta näiteks reisib ja seal on vaja mingisuguseid noh, ütleme siis nii, et ta saab teha ka jooksvalt, et selle koha pealt ja nüüd otseselt mul ei ole enam midagi. (1).

Ka teine riiklikest vaktsiinidest osaliselt keeldunud lapsevanem tunnistas, vaksineerimine võib olla põhjendatud, kui reisitakse piirkondadesse, kus on oht nakatuda teatud haigustesse. See vastuoluline seisukoht võib tuleneda erinevast ohutajust konkreetse haiguse suhtes. Nimelt näivad riiklikusse immuniseerimiskavasse kuuluvad haigused tunduda ohutud või liialt haruldased, samas kui troopilised haigused, millega polda niivõrd tuttavad, tunduvad tõsisemad ja hirmutavamad. See ilmestab hästi, et kuidas hirm haigestumise ees võib kummutada kartuse vaktsiinidega

kaasnevate kõrvalmõjude suhtes – mida kõrgem on kartus haiguse ees, seda suurem on valmisolek vaktsineerida või seda vähemalt kaaluda.

Et millest siis see nagu noh, muidugi ma tean, et praegu hetkel reisitakse tunduvalt rohkem onju, et tõesti, kui sa lähed sinna kuskile, ma ei tea, kuhu maale. Ja seal on mingisugused niisugused haigused, mille vastu nagu vaktsineerima peaks, onju, siis mingisugused haigused, ma ei tea, kas seal kuskil Aafrikas või kuskil onju, mille vastu vaktsineeritakse, enne kui sa lähed sinna reisile. Vist on nende sääskedega levivad. (4).

Üldiselt aga selgus intervjuudest, et lapsi riikliku kava kohaselt mitte vaktsineerinud lapsevanemad kardavad haiguseid vähem. Kuna kokkupuudet nende haigustega pole olnud ja neist räägitakse vähe, siis ei tunta ta ka vajadust vaktsineerimiseks. See ilmestab, kuidas aastatega on tõhus vaktsineerimine loonud olukorra, mis võib tekitada petlikku turvatunnet.

Ei tunne jaa, sest nagu tegelikult. Vaata, ei ole nagu kuulnud nendest haigustest ikka väga kaua aega mitte midagi, onju. Et pigem ma olen aru saanud, et siuke lastehalvatus või see ongi seal kuskil nendes vaesemates riikides vist rohkem levinud, onju. Et enam meil ikka arenenud riikides niisugust asja väga ei ole enam. (3).

Järgnenud arutluskäigust ilmnes vaktsineerimisega seotud hoiaku kujunemise komplekssus, kuna selles protsessis mängivad rolli erisugused tegurid, sealhulgas isiklikud kogemused, moraalsed kaalutlused ja teadmised. Vestlustest peegeldus, et vaktsineerimise tähtsust ja selle rolli nakkushaiguste ennetamisel võidakse alahinnata, mistõttu kaaluvad moraalsed tõekspidamised üles teaduslikud argumendid vaktsineerimise kasuks. Ühtlasi illustreerib järgnev tsitaat, et lapsevanemate jaoks võib taoliste tõekspidamiste sõnastamine osutuda keeruliseks.

Ma saan aru, et jah, et tänu vaktsiinile sellest lahti saadigi. Aga jah, ma ei tea. Ma ei oska, mul ei ole tead mingisuguseid 100% siin teaduslikke mingisuguseid neid arvamusi või mingisuguseid neid argumente tuua onju, vaid see on lihtsalt minu enda kujunenud arvamus nende asjade peale. (3).

Seega hindavad vaktsineerimisest loobunud vanemad haigustesse nakatumise võimalust pigem madalaks ega pea vaktsineerimist üldjuhul vajalikuks. Näiteks üks lapsevanem väljendas oma arusaamatust vastsündinutetele tehtava B-hepatiidi vaktsiini osas, tuues välja, et see haigus levib peamiselt sugulisel teel, riskirühmas on tavaliselt asotsiaalsed pered ning vaktsiini toime kestab vaid 10 aastat. See arutluskäik viitab lisaks veel kahele olulisemale aspektile, mis mõjutavad laste vaktsineerimisega seotud otsuste tegemist ja hoiakuid. Esiteks peegeldub siit lapsevanema usaldamatus tervishoiusüsteemi ja riiklike soovitude vastu. Teisalt ilmneb esitatud argumentidest, et lapsevanemate teadmised võivad olla osalised või eksitavad, kuna tegelikkuses levib haigus mitmekülgsemalt ja ka kolme doosiga vaktsineerimise immuuntoime on pikaajaline.

/.../ hepatiit B – miks seda tehakse vastsündinule haiglas? Seda hakati tegelikult tegema sellepärast, et on väike kiht asotsiaalseid emasid. Et kuna neid hiljem sa ei saa umbes kuskilt kätte, „igaks juhuks“, „selle pärast“ ja nüüd paneme kõigile laia lehvikuga. Ja tegelikult hepatiit B on teatavasti sugulisel teel leviv või siis nagu neelte kaudu, eks ju. Ja selle väidetav siis nagu kaua ta siis sul nii-öelda nagu efektiivne peaks olema, mingi kaitse on vist maksimum 10 aastat või ehk et siis see kõik, kes saavad laia lehvikuga, kes tegelikult ei ole asotsiaalsetest peredest, onju, saavad selle tegelikult tühja. Aga risk tuleb sinna kaasa, eks ju. (2).

Üks riikliku kava järgsest vaksineerimisest keeldunud lapsevanem kirjeldas, et tema arvates on vaksineerimise ja mitte vaksineerimisega kaasnevad riskid enam-vähem võrdsed. See näitab, et vanema jaoks ei ole üks valik selgelt ohutum kui teine, mistõttu ta tunneb, et peab kaaluma, millist riski ta on valmis aktsepteerima. Kuigi lapsevanem on teinud kindla otsuse mitte vaksineerida, väljendub tema sõnakasutustest teatud määral ebakindlust, öeldes näiteks „ma arvan“ ja „võib-olla“. See võib ka viidata piiratud teadmistele ja üldiselt teema keerukusele.

Jah, et haigustel on ka loomulikult tüsistused, aga nagu ongi, et sul on nagu ühel nagu noh, ma arvan, et see on niisugune võrdne risk enam-vähem, võib-olla, et kas sa saad selle vaksineerimise või sa saad selle haiguse tüsistuse. Sa peadki siis nagu kaaluma, et noh, et kummaga ma nagu tahan riskida. (4).

Osadest vestlustest lapsi mitte vaksineerinud lapsevanematega ilmes, et otsuse tegemisega kaasneb palju kõhkluseid, mis peamiselt tulenevad hirmust haigestumise ees. Seepärast võrdles üks informant vaksineerimisest keeldumist „surmaotsusele“ alla kirjutamisega. Kasutatud metafoor ilmestab otsuse tegemise raskust ja ühtlasi peegeldab otsusega kaasneva võivate tagajärgede tõsiduse taju.

Eks see oli nagu ikkagi vaata palju nagu sellist kõhklust... Võib-olla seda kõhklust enne seda otsuse tegemist on ikkagi nagu palju. Et aga mis siis saab, kui ma ei tee, äkki ta jääbki haigeks või? Nojah. Umbes et kui ma nüüd täna ei otsusta, onju, et siis ma nagu, kas ma siis kirjutan mingile ma ei tea mingi surmaotsusele alla või nagu, et mis siis saab nüüd, onju. (4).

Teine lapsevanem tõi välja, et kui vaktsiinvälditavad haigused hakkaksid taas levima, tunneks ta end vastutavana, kui tema laps jääb raskelt haigeks. Seega on laste vaksineerimisest keeldunud vanemad on mõelnud võimalikele tagajärgedele. See näitab, et otsus mitte vaksineerida ei ole tehtud kergelt ning sellega kaasneb vastutustunne ja teatav hirm tuleviku ees.

/.../ oletame, et nüüd hakkavad need levima uuesti, sest päris suur protsent vist nagu ei vaksineeri enam, kui nad hakkavad uuesti levima. Nagu ma tean, et ma olen mõelnud selle peale, et aga siis mina olen selle otsuse teinud, aga äkki ta saabki mingi raske haiguse vaata. Et siis ju mina tunnen ennast vastutavana, et aga midagi juhtub. Et see ei ole olnud üldsegi lihtne. (1).

Lapsevanem kirjeldas, et arstide juures käies vaadati teda lapse vaktsineerimata jätmise pärast sageli halvaks panuga, mis tekitas nii survet kui ka süütunnet, kuna seejuures esines pidevalt „jagelemist“ ja „aruandmist“. See pani ema uuesti kahtlema ja otsustas oma järgmisena sündinud last kavakohaselt vaktsineerida. See viitab, et sotsiaalne surve ja meditsiinipersonali arvamused võivad mõjutada vanemate tundeid ja otsustusprotsessi. Tajutud takistuste ja kasude vahel tasakaalu leidmine võib olla aga väljakutserikas ja sõltuda eri nüanssidest.

Ütleme nii esimesed viis eluaastat, kui rohkem arstide juures käisin, siis mind ikka vaadati halva pilguga. /.../ kuna mul oli ikkagi Lennartiga seda jagelemist, seda aruandmist ja ka oma nagu neid mõtteid, et kas ma teen õieti, et aga kui ta vaata saab mingi haiguse ja kas nagu võin päriselt nagu vastutada... nagu uskuda, sest et rohkem on ju inim... ta on ju ikkagi aidanud, eks ole, selles suhtes. (1).

Üks peamisi keeldumise põhjuseid on hirm võimalike vaktsiinikahjustuste pärast, mis kaalub üles kõik muud võimalikud kasutegurid. Seejuures viitavad laste vaktsineerimisest keeldunud informandid lugudele või tuttavate kogemustele, kus lapsel on pärast vaktsiini saamist tekkinud terviseprobleemid, näiteks neuroloogilised häired, kõne kaotus või käitumishäired. See on süvendanud hirme vaktsineerimisega seoses ja kardetakse, et ehk on just oma laps see, kellel tekib allergiline reaktsioon või mõni muu kahjustus.

Just sattusid kes jäid ikkagi vaimselt, ajukahjustus ja nii edasi, see oli nii leierdatud, mul tekkis nagu reaalne hirm, et kas kõikidele peab ja kas põhjalikult uuritakse, kellele seda teha – niisugused mõtted olid. Kes see ütleb, et minu lapsega just täpselt seda nüüd ei juhtu. Äkki ta ongi vastu, ei talu näiteks mingit ainet või? Vat see nagu oli mul. (1).

Tsitaadist tuli veel esile, et lapsi mitte vaktsineerinud vanemad tunnevad seejuures tõsist muret vaktsiinide koostisosade turvalisuse pärast. Üks lapsevanem väljendas kartust, kuidas vaktsiinide tõhususeks lisatud abiained ehk adjuvandid võivad laste tervisele mõjuda. Ta selgitas, kuidas adjuvandid võivad põhjustada neuroloogilisi probleeme ja haigusi, tungides läbi vere-aju barjääri. Näidetena tõi ta siinkohal Vaktsiinikahjustusega Laste Vanemate Ühingu jagatud lugusid, mis, nagu eelnevalt öeldud, ei ole kontrollitud. Arusaam võib olla kujunenud tuginedes levinud valeinfole, milles seostatakse vaktsiine autismi ja teiste neuroloogiliste häiretega, kuigi teaduslikult pole sellised seosed kinnitust leidnud.

Ongi kõik need riskid ja asjad, mida vaktsiinid omakorda tegelikult ja nendes olevad need adjuvandid, mida need lastele kaasa võivad tuua, mis haiguseid, mis hästi paljudes on adjuvante, mis kohe ründavad sul, lähevad sul aju-vere piirist läbi, onju, neuroloogilised probleemid, haigused. /.../ (2).

Seejuures pole lapsevanematel ka kindlust, et vaktsiinide ohutust ja pikaajalisi mõjusid oleks piisavalt uuritud. Eelkõige muretseb lapsevanem mitut erinevat haigustekitajat sisaldava kompleksvaktsiini manustamise mõjude pärast. Siit peegeldab samuti usaldamatus tervishoiusüsteemi ja vaktsiinide järelevalve osas.

Uuringud tegelikult puuduvad, et kui nii, nii palju me teeme neid väikelastele, eriti hullud on need kompleksvaktsiinid, kus on mitu asja koos. Keegi ei ole uurinud, kuidas nad mõjuvad tegelikult koos niimoodi tehtuna, mingi kuus tükki erinevat. Keegi nagu ei ole otseselt, no on mingid teadustööd juba natuke on, aga neid on ikkagi vähe, eks ju, et õnneks on USA-s ka mingi umbes kolm uuringut, kus on siiski võrreldud nagu vaktsineerimata lapsi, vaktsineeritud lapsi. (2).

Kuna vaktsiinide koostisosi tajutakse ohtlikuna, tekitab vaktsineerimisest keeldunud lapsevanemates küsimusi, miks alustatakse vaktsineerimisega juba imikueas, kui immuunsüsteem on alles välja arenemas. Nad kasutasid vaktsineerimisele viitamisel negatiivse konnotatsiooniga väljendeid „aineid sisse süstima“, „aineid täis toppima“ ja „mürgitama“, mis näitab, et väikelaste vaktsineerimine süstimise meetodil äratav neis negatiivseid konnotatsioone.

Sellepärast, et ma ei saagi nagu aru, mille jaoks on vaja lastele nii palju erinevaid aineid sisse süstida sellel ajal, kui nad on just sündinud ja nende nende immuunsus alles areneb ja nad on nii nõrgad, pisikesed olendid nagu. Ja siis sa lihtsalt topid nad mingisuguseid aineid kohe sekundiga täis. Kuigi tegelikult on ju, kuigi tegelikult on ju looduse poolt sulle antudki immuunsussüsteem lastele ka (3).

Ka siin koorub välja, et kaitsepookimise asemel eelistavad osad vanemad pigem haiguse läbipõdemist või vähemalt ei pelga seda. Keeldumise põhjuseks võib olla ka eesmärk hoida lapse organism võimalikult kaua „puhas“, mistõttu ei soovi nad varases eas vaktsiinidega sekkumist.

Et aga vaktsiinil endal on risk, eks, pluss ta ei kaitse tegelikult nakatumise eest. Sa võid selle teha, aga see ei tähenda, et sa ei saa, eks ju. See on see kõige absurdsem, eks. Et sa igaks juhuks küta midagi sisse onju ja siis tegelikult see ei tähenda, et sa ei saa seda. Nii et selle võrra nagu mina igal juhul... ja laste immuunsüsteem kujuneb välja kuni viienda eluaastani, eks ju. Et peabki nagu ise tugevalt välja kujunema. (2).

Laste vaktsineerimisest keeldunud lapsevanemad on skeptilised nii kalendervaktsiinide kui ka täiendavate vaktsiinide kasulike mõjude suhtes, kuna neil puudub usk ja usaldus vaktsiinide turvalisuse ja tõhususe vastu. Nad toovad välja, et vaktsineerimine ei taga nakatumise eest kaitset, küll aga kaasneb nendega mitmeid hirmutavaid riske. Seejuures ei suutu nad ka kuigivõrd tõsiselt argumenti, et vaktsiinide peamine eesmärk on kaitsta lapsi haiguse põdemisega kaasneva võivate raskete tagajärgede eest, mitte tingimata nakatumise eest.

Ja sama on ka näiteks rotaviirus, mille vastu hullult vaksineeritakse. Samamoodi jäävad lapsed ikkagi rotaviirusesse, seal ei ole mitte mingit vahet, kas sa oled teinud vaktsiini või sa ei ole teinud vaktsiini. Et lihtsalt see ongi „võib-olla“ ja „siis sa põed kergemalt“. (3).

Ühtlasi peegeldus laste kavakohasest vaksineerimisest keeldunud lapsevanemate intervjuudest hirm, et vaktsiinitüsistuse ilmnemisel on seda keeruline tõestada ning murega jäädakse üksinda. See võib olla üks teguritest, miks ei soovita vaksineerimisega riskida.

Vaktsiinitüsistust on sul tegelikult palju raskem, nagu ma ütlesin, kuidagimoodi ravida või mingit tähelepanu sellele saada või nagu üldse seda lastagi seostada selle vaktsiiniga, onju, et see on hästi ebatõenäoline. (4).

Vaksineerimisest loobumise otsust on toetanud vaeleusaam, et paljude nakkushaiguste jaoks on olemas tõhusad ravimeetodid, mis vähendab hirmu vaktsiinvälditavate haiguste tõsiduse ja tüsistuste ohtude ees. Tsitaadist ilmneb, et lapsevanemad võivad seejuures erinevaid haigusi võrreldes jõuda ekslike järeldusteni, mistõttu alahinnatakse vaksineerimise olulisust. Näiteks leetrid, läkaköha ja mumps võivad põhjustada raskemaid tervisekahjustusi kui tuulerõuged.

/.../ kohe sain aru, et see risk nagu ei kaalu ära sellepärast, et need isegi mingid teatud lastehaigused, mis väiksena on, õnneks enamik kõigil nendel on ravi olemas, eks ju, või tähendab, kõigil ongi ravi olemas, eks. Tänapäeval on ka, sul öeldakse, et oi, tuulerõuged, kohe vaktsiin onju, noh, me oleme kõik selle läbi põdenud, ei juhtu mitte midagi. Tere tulemast. Et aga vaktsiinil endal on risk, eks. (2).

Võimalike riskide ja kasu suhteid on kaalunud ka lapsevanemad, kes on lapsed vaksineerinud. Kui lapsel vastunäidustusi pole, vaktsiini tajutav tõhusus ning kasutegur on kõrge ja riskide tõenäosuse taju väike, otsustatakse vaksineerimise kasuks.

Kindlasti see, et kui on midagi, et kas sellest vaktsiinist nagu on tast mingit kasu, kas seal on mingit protsenti näiteks, mida öeldakse, mingid olukorrad, kus öeldakse, et sellest ei ole mingit kasu. Või siis on nagu teine see, et nii mõnegi vaktsiini puhul öeldakse, et on ka tegelikult ju need nii-öelda vastunäidustused, eks ju. Et kui hull see olukord võib-olla, et kas see, et ma nüüd vaksineerin teda, kas sellest võivad tekkida nüüd need vastunäidustused veel hullemad. (5).

Vaksineerimisalase hoiaku kujunemine sõltub seega erisugustest teguritest.

3.2. Lapsevanemate kogemused ja tõlgendused koroonakriisist

Siinses alapeatükis tutvustan lapsevanemate meenutusi pandeemiast. Seejuures selgitan, kuidas lapsevanemad tajusid kriisiaegset eluolu, mis kanalitest otsiti peamiselt infot ja kuidas tajuti nende allikate usaldusväärsust ja milliselt tajuti viiruse leviku piiramiseks kasutatud meetmeid ning

piiranguid. Lisaks kirjeldan, missugused olid lapsevanemate kogemused koroonavastase vaktsineerimisega ning kuidas lapsevanemad tajusid tervishoiusüsteemi ja -töötajate rolli.

3.2.1. Meenutused eluolust ja kriisi olemusest

Koroonapandeemia tõi märkimisväärseid muutusi paljude lastevanemate igapäevaelusse ja perekondlikesse suhetesse. Seda perioodi meenutasid intervjueeritud sageli raske, väsitava ja stressirohkena, millega kaasnes eeskätt just pandeemia alguses veel ka palju hirmu ja teadmatust. Peamised väljakutsed, mis lapsevanematele esimesena meenusid, olid seotud töö ja pereelu ühildamise ning sotsiaalse isolatsiooniga kohanemisega, mis tekitas osadel pingeid ka pereliikmete omavahelistes suhetes.

See esimene kevad oli küll väga raske, ma mäletan. Just selles mõttes, et midagi ei saanud teha /.../ Et sa oled kogu aeg naelutatud nendesamade isikutega ja laps oli ka juba sellises vanuses, kus ta nagu ei istu sul enam lihtsalt toas. Et see oli väga väsitav, see oli väga stressirohke. Just kasvõi minu ja mu abikaasal vahel, et just selle poole pealt, et kuidagi pingeid oli rohkem õhus. (5).

Üks lapsevanem meenutas koroonapandeemiat pigem positiivses valguses, tuues esile, et sel ajal oli võimalus veeta rohkem aega oma perega ja nautida tavapärasest rahulikumat elutempot.

Mäletan, et oli hästi rahulik kuidagi. /.../ Ja kuidagi mäletan seda, et me tegime kodus hästi palju kogu aeg, käisime hästi palju jalutamas väljas, matkamas nii-öelda, et nagu oli pigem selline perekeskne /.../ varasemalt ka kogu aeg oligi ainult kiire, kiire, kiire. Minu jaoks oli selline isegi kohati hea aeg, sest et oligi hästi selline mõnus. Said kodus olla ja siis nagu olid hästi, hästi puhanud ka kuidagi kogu aeg. (9).

Emad, kes olid pandeemia alguses lapseootel või vastsündinuga kodused, märkisid, et muutused eluolus ja rutiinides olid nende jaoks väiksemad.

Ja teine laps sündis 2020 septembris, nii et ma tegelikult nagu olin hästi kodune ja ma tegelikult püüdsin seda selles mõttes nagu suht rahulikult, mind see oluliselt nagu ei mõjutanud, kuna ma ei käinud tööl, mul ei olnud mingeid kohtumisi /.../ (4).

Isegi, kui muutus polnud pealtnäha suur, võis siiski isolatsioonis viibimisega kaasneda kurnatust ja erinevaid väljakutseid, kuna ei saanud paluda näiteks vanavanemate abi.

Ja no siuksed rasked kuud nagu olid, et sihuke asi jääb küll eluks ajaks meelde, sihuke paanika oli päris suur /.../ Ja siis ma mäletan väga hästi, et kui sündis teine laps maikuus, et me nagu peaaegu pool aastat olime päris siukses noh, nii-öelda isolatsioonis äkki, et no väga kellegagi ei saanud kokku, keegi ei käinud meie pool, et abi oli nagu suht olematu, sest ei julgenud inimesi koju siis lasta /.../ (6).

Lapsevanemad, kes ei ole kõiki oma lapsi immuniseerimiskava kohaselt vaktsineerinud ja suhtuvad sellesse kahtlevalt, väljendasid koroonapandeemiat meenutades esmalt mitmeid muresid

ja olid kirjeldustes enamasti kriitiliselt. Nad tõid esile, et kriisi ajal esines nende meelest palju valetamist seoses viiruse tõkestamiseks kasutatud meetmete ja koroonavastase vaktsineerimisega.

Palju valet. Palju meedia poolt peale surutud igasuguseid uskumusi. /.../ Ja sellega põhiliselt hästi palju suurt valet, üles pushimist, valitsuse poolt väga palju nõmedat käitumist inimeste suhtes, kes ei tahtnud ennast vaktsineerida. Iga see põhimõte jah, ühesõnaga, ja niisugune väga, väga halb maik on selles suhtes. (3).

Lisaks tundsid nad, et riik tegi palju „rumalaid” ja ebaproportsionaalseid otsuseid, näiteks suleti avalikud mänguväljakud. Need seisukohad peegeldasid sügavat pettumust ja usaldamatust riigiinstitutsioonide tegevuse suhtes seoses COVID-19 pandeemia ajal rakendatud meetmetega, kaheldes nende otstarbekuses ja läbipaistvuses.

See ja väga palju rumalaid otsuseid tuleb meelde. Mänguväljakute piiramine ja inimeste väljas värskes õhus viibimise piiramine. See oli, ma arvan, üks niisugune tõsiseid lakmuspabereid minu jaoks, näitamaks, kui, kas, noh, selles mõttes, et ma arvan, see ei olnud rumalus, vaid see oli väga koordineeritud tegevus, mida tegid väga erinevate riikide valitsused inimestega. See oli täiesti ebaproportsionaalne, täiesti põhjendamatu tegelikult. Nii palju on sellest nüüd järelkajana välja tulnud, et tegelikult ausalt öeldes osad inimesed peaksid minema vangi. Ilma naljata. (2).

Sellele vaatamata tõdesid ka kriitilisemalt meelestatud lapsevanemad, et pandeemia esimeste lainete ajal tundsid nad ebakindlust ja hirmu haiguse ees. Aja jooksul kartus vähenes ja asendus kahtluste ning usaldamatusega. Nii nagu üks intervjuueeritav välja tõi, olid põhjuseks erinevad väikesed nüansid, mis seadsid ametlike selgituste usaldusväärsusese küsimärgi alla. Tasapisi tekkis arusaam, et pandeemia ja koroonavaktsineerimise ärgitamise taga on kallutatud huvid.

/.../ eks alguses esimene võib-olla kuu onju, see oli korraks selline, sest me keegi täpselt ei teadnud, onju, ja siis tulid mingi täiesti ulmelised pildid Hiinast, et inimesed kukuvad tänaval kokku onju, mis nüüd, tuleb välja, oli mingi täielik teater, eks ju. Noh, siis esma, korraks ikka võtab, ega sa ju ei tea, onju, pärast on mingi ma ei tea, umbes nagu lihasööja bakter onju, aga pärast seda, kui nagu kuidagi nagu hakkad nagu läbi nägema, kui hakkas see tohutu surveamine tegelikult. (2).

Üheks suurimaks valeks peavad nad väidet, et koroonavaktsiin kaitseb haigestumise ees. Esile tuuakse, et vaktsiinide efektiivsus koroonaviiruse vastu oli madalam kui väideti ning inimestel oli vaja teha mitmeid doose, et saavutada soovitud kaitsetase.

Kõige suurem vale on see, et see vaktsiin kaitseb sind koroonast. See oli kõige suurem vale sellest kõigest. /.../ Jah, ma tunnistan, nii palju rääkisid nad tõtt, et see on väga äge gripp, et see hakkab hästi kiiresti külge, et see on väga niisugune. /.../ Aga see ei tähenda, aga vaktsiin selle vastu ei aidanud, mida nad rääkisid, sa pidid tegema teise, sa pidid tegema kolmanda, sa pidid tegema neljanda. (3).

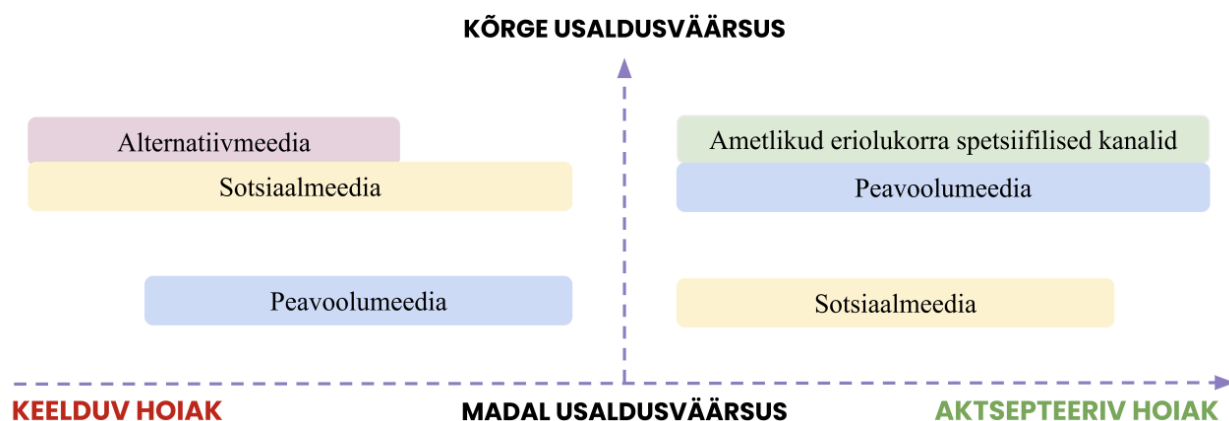
Samad lapsevanemad tunnetavad ka koroonapandeemia tagajärgi raskemalt. Nad märgivad, et elukvaliteet on langenud, majandusseis halvenenud ja sotsiaalsed suhted muutunud katkendlikumaks ning ärevamaks. Ühtlasi on tekkinud tunne, et maailm on muutunud kiiremaks ja veidramaks, kuid arusaam sellest, kuidas ja miks see juhtus, jääb informandile mõistmatuks. Ühtlasi peegeldub siit nostalgiat ja soovi pöörduda pandeemia aegsesse aega.

Majandus on läinud kehvemaks. Sihuke nagu inimesed on... Noh, kui muidu eestlased olid sellised, et oli nagu nii, et väga harva said naeratuse välja neilt, siis nüüd on veel hullem. Kõik on kibestunud, kõiki nagu selline... sihukest nagu väljaskäimist vaata või nagu sõprade vahel siukest... See on nagu muutunud, nagu aeg läheb nii kiiresti, ma ei saa aru, kuidas see võimalik. /.../ Kuidagi maailm on nagu teistpidi käima hakanud (naerab). Siukene veider, ühesõnaga iseendal on niisugune veider tunne sees või nagu ma ei oskagi seda kirjeldada. (3).

Seega meenutavad lapsevanemad koroonapandeemia aega üsna erinevalt, kuna kogemused sõltusid palju sellest, mil määral pandeemiaga kaasnenud muutused senist elurutiini mõjutasid. Osad vanemad kirjeldasid seda perioodi kui keerulise ja äreva, teised aga vastupidiselt rahuliku ajana. Küll aga oli ühine, et pandeemiaga meenusid esimesena just tugevad emotsioonid, milleks olid enamasti hirm, pettumus, teadmatus või pinge. Joonistus välja, et laste vaktsineerimises kõhklevad seisukohal olevad lapsevanemad mõtestasid erinevaid raskusi pigem kriitiliselt, arvustades rakendatud meetmete tõhusust ja põhjendatust, meedia tonaalsust ning tasakaalustatud kui ka valitsuse tegevust.

3.2.2. *Kasutatud teabeallikad ja nende usaldusväarsuse tajuj*

Tulemuste kohaselt erines vanemate infotarbimine sõltuvalt sellest, missugune oli olnud nende varasem käitumine ja hoiak seoses laste vaktsineerimisega. Järgnevalt esitatud vaktsiiniikõhkkluse skaalal põhinev illustratsioon näitab, mis teabeallikaid eri hoiakuga lapsevanemad kriisi ajal enim kasutasid ning kuidas nad hindasid nendes saadud teabe usaldusväarsust (vt Joonis 2).



Joonis 2. Peamised kasutatud teabeallikad ja nende usaldusväarsuse tajuj hoiakute lõikes

Lapsevanemad märkisid, et eeskätt just pandeemia alguses oli huvi ja vajadus informatsiooni järele suur, kuna viirus oli tundmatu ning ärev tervisekriis kogus üle maailma hoogu. Enamasti jälgiti värske teabe saamiseks kodumaiseid veebiportaale ja ajalehti nagu Delfi, Eesti Päevaleht ja Postimees, kui ka erinevaid uudistesaaiteid televisioonist, näiteks „Aktuaalset Kaamerat“ ja „Ringvaadet“. Ametlikke teadaandeid ja infot eriolukorra kohta jälgiti ka veebilehelt kriis.ee ning meedia vahendusel üle kantud valitsuse pressikonverentsilt. Osad lapsevanemad hoidsid end ka välismeedia vahendusel kursis globaalsete sündmustega.

Iga tööpäevane „Ringvaade“ algas alati COVIDi uudistega, see oligi sihuke „COVIDi-vaade“, et me ikka „Ringvaadet“ iga päev vaatasime, kindlasti kui mitte otse, siis järgi ja muidu *online* meedia - Delfi, peamiselt ilmselt Delfi või Postimees. /.../ Ja eks ma jälgisin ka välismeedia asju /.../ Valitsuse kriisilehekülgi oli muidugi selline, kus oli käia ja hea, lihtne, mugav, eks ole, aga tegelikult ikkagi lõppkokkuvõttes said oma juhised ikkagi igasugustest teleülekannetest, intervjuudest ja, ja sama valitsuse pressikonverents /.../ (10).

Vaktsineerimises kõhklevad lapsevanemad kahtlesid peavoolumeedia usaldusväärsuses. Neil tekkis mure sõnavabaduse piiramise pärast ning nad kippusid kahtlema ametliku narratiivi usaldusväärsuses. Ühtlasi tõid nad esile, et ametlikes kanalites esines arvamustes vähe mitmekesisust.

See on juba kahtlane, et teistsugused arvamused ei olnud lubatud. Sest meil ju peaks sõnavabadus olema ju. Aga siis ei olnud, siis seda ei eksisteerinud. Jaa, täpselt, vot siuksed asjad tekitavad, et kui siukest nagu ausat debatti nagu kahe asja vahel ei ole, onju. Et igatüks saaks oma faktid öelda, oma uurimused, oma asjad, onju. (3).

Sealhulgas väljendasid vaktsiinides kõhklevad vanemad mitmel korral skeptilisust ajakirjanduse faktikontrollide suhtes, märkides, et nende hinnangul on need ebatäpsed ja kallutatud.

Noh selle selle pinnalt ma võiksin öelda, et ma ei pea usaldusväärseks Delfi faktikontrolli. Et kui faktikontroll leiab mingi fakti, asjaolu, mille üle teadlased vaidlevad, mis iganes, tehakse mingeid artikleid, üks leiab ühe vastuse, teine saab teise tulemuse. Ja siis faktikontroll teeb niimoodi [*teeb käega nipsu*]. Tund aega ja otsus: „Nii, vale!“ või: „Õige!“ Et noh, kes sa oled nagu? Et see on niisugune hästi palju minu arust nagu selline masside mõjutamine, või sihuke kuidagi, kus sa saad nagu öelda? Seal on mingisugune, ma ei tea, minuvanune inimene töötab kusagil, eks ju, tegi ma ei tea, guugeldas... Võib-olla ma olen natuke ülekohtune, ma ei tea, onju. Aga lihtsalt ma seda ei usalda. /.../ Nad ikka peavad olema natuke kallutatud, jah. (4).

Kuna usaldus ametlikele sõnumitele toetunud peavoolumeedia osas oli madal, tõdes üks vaktsiinides kõhklev lapsevanem, et hilisemas pandeemia faasis ta neid uudiseid enam aktiivselt ei jälginudki. Laste vaktsineerimisest keeldunud vanemad välja, et nad otsisid „teistsugust“ teavet muudest kanalitest. Näiteks nimetas üks lapsevanem, et tarbis sel ajal peamiselt Eesti ja USA

alternatiivseid meediakanaleid nagu Uued Uudised ja Fox News, mis on tuntud oma konservatiivsete ja parempoolsete vaadete ning poliitilise suunitluse poolest. Lisaks tõi ta välja, et on Maalehes märganud aina enam artikleid koroonavaktsiini kõrvalmõjudest.

Mina kuulasin USA parempoolset meediat pigem ehk siis näiteks Fox News, siis oli seal see... No mis see teine uudistekanal on, kus see Tucker Carlson räägib hästi palju, ei tulegi praegu meelde, pole ammu neid muidugi vaadanud /.../ et no muidugi need Uued Uudised olid ka samamoodi, natuke läksid juba ulmeliseks ära, aga seal nad vähemalt rääkisid midagigi teistmoodi kui see, mis see peavoolumeedia kõik Eestis pasandas. /.../ Maaleht võib-olla isegi oli natukene isegi see, võib-olla ei rääkinud nii palju siukest seda, et oli nagu ka muid arvamusi seal, et jah. Nüüd vähemalt küll on. (3).

Ühtlas ilmnes vestluste käigus, et alternatiivmeedia väljaannete kõrval oli vaktsiinides kõhklevate lapsevanemate jaoks oluliseks informatsiooniallikaks ühismeedia platvormid, enamasti X ehk endine Twitter ja Facebook.

Ja eks kindlasti sotsiaalmeedia grupid ka. Ja nagu Twitter on alati olnud väga selline operatiivne koht, kus info liigub, eks ju, üle maailma. Et see oli väga hea kanal. (2).

Ühtlasi jälgiti Facebookis gruppe, kus inimesed aktiivselt jagasid isiklikke kogemuslugusid koroonavastase vaktsineerimise võimalike kõrvalmõjude kohta. See süvendad usaldamatust avalike asutuste suhtes, kuna sealset infovoogu jälgides tekkis tunne, et ametlikes kanalites eiratakse kõrvalmõjusid ja pisendatakse nende ulatust.

Ma lasin teist infot ka läbi, et ma ikkagi vaatasingi oma nendes mingites Facebooki gruppides näiteks oligi mingi koroonavaktsiinide kõrvalmõjude grupp, ma olin mingi aja isegi kuskil rahvusvahelistes gruppides ka. Et siis ikka näed, et inimesed noh kurdavadki nagu, korduvad mingid sümptomid, eks ju. Noh, et ei, need ei ole nagu harvad juhused, et ikkagi neid kõrvalmõjusid oli neil päris palju. (4).

Vastupidiselt tõi enamik vaktsiine aktsepteerivad lapsevanemad välja, et sotsiaalmeedias jagatud info usaldusväarsuse osas oldi ettevaatlikud ja kriitilised, kuna toimetusliku järelvalveta platvormidel jagatud info tõepärasuses ei saa kindel olla.

Facebooki infot ma väga ei usalda, sinna võib igaüks mida iganes panna oma maailmavaatest lähtuvalt. No kõik sotsiaalmeedia pool, et igasugused Instagramid, Facebookid, Tiktokid või inimeste enda jutt ja postitused. Et sa ei tea, mis on nende haridustase, kust nad võtavad seda juttu. (8).

Lisaks sotsiaalmeediale nimetasid laste immuniseerimist aktsepteerinud lapsevanemad (sh lapsevanem, kes oli ühte oma vanematest lastest osaliselt vaktsineerinud), et väärinfot ja küsitava usaldusväarsusega informatsiooni levis ka eraviisilistes vestlustes. Lapsevanemad kirjeldasid, kuidas nad klientidega kokku puutudes kuulsid erinevaid vandenõuteooriaid pandeemia tekkimise

põhjuste kohta. Üks informant kirjeldas, kuidas tema klient maski kaitsevõimet sellele hügieenisideme lisamisega enda arvates tugevdas.

.../ aga see oli suust suhu jutt rohkem – siis hakkas pihta – see oli pigem inimestelt kuulnud, et see on kõik tehtud, et inimkond, noh, seal vähendada. .../ vaat mina niimoodi ei otsinud sellist infot, seda „päris tõde“, mõned armastavad kuskil, ma ei tea, kus lehtedel käia ja rohkem sellest nagu uurida, puurida, et oli neid, kes ütlesid, et see on tehtud ja selle taga on siis, jah, USA ja kõik need Hiina, no kõik on tellitud, ütleme niimoodi. Ja seda ma nüüd nagu siamaani mõtlen. Võin öelda, et see võib-olla oli siukene, et ah, ei usu. (1).

Teabeallikatest vestlemise käigus nimetasid lapsevanemad ka kõneisikuid ning ametkondi, keda kriisi ajal enim usaldati ning kelle soovitusi kuulda võeti. Nendeks olid enamjaolt eriolukorra valitsuskomisjoni kokku kutsutud teadusnõukogusse kuulunud arstid ja teadlased, kellest nimeliselt toodi välja Irja Lutsar, Arkadi Popov ja Karmen Joller. Sõnavõttudest nähtus, et dr. Popovi ja dr. Lutsarisse suhtusid laste vaksineerimist pooldavad vanemad tervisekriisi päevil kui autoriteetidesse, kelle eeskuju, soovitusi ja juhiseid võeti aktiivselt kuulda. Ametkondadest nimetati Terviseametit ja Eesti Teadusagentuuri.

Kui ma lugesin, siis kui ikkagi arst kuskil rääkis, et kui Arkadi Popov ikka ütles, siis ikka uskusid ka. Ja kes see Perearstide Liidu juht oligi, kes nüüd Riigikogus on. Kui arstid ütlesid midagi, siis ikkagi kuulasid. (10).

Ametlikke sõnumeid toetanud arstide ja teadlaste osas väljendasid laste kavakohasest vaksineerimisest loobunud vanemad hoopis kriitilisust. Näiteks panid nad tähele, kui arstid pandeemia jooksul maskide osas seisukohti muutsid ja see tekitas kahtlusi nende usaldusväarsuses.

Tegelikult sellel ajal julgesid ikkagi mõned teadlased ja arstid ka sellele vastu astuda, aga meie endagi omadel muutus see arvamus 180 kraadi mingi hetk ja tekibki küsimus, et miks, eks. Et kui alguses rääkis ka meie luugupeetud Karmen Joller, kuidas maskist ei ole mingit tolku, siis hiljem oli ta suur maskisõber. (2).

Nii nagu eelmises vaksineerimise hoiaku kujunemise peatükist välja tuli, pidasid nad ka kriisi ajal autoriteetideks loodusteaduste kraadiga spetsialiste ning arste, küll aga erinesid need arvamuslimid selle poolest, et nad seadsid ametlikud soovitused kahtluse alla. Näiteks nimetas üks lapsevanem sümpaatsena molekulaarbioloog Kaari Saarmad, kes oli pandeemia ajal aktiivne eestkõneleja koroonavaktsiinide kõrvalmõjude ja vaktsiinikahjustuste teemal.

Minu jaoks ikkagi väga sümpaatne oli see Kaari Saarma. Tema see lähenemine kogu sellele temaatikale, et oli nagu hästi põhjalik ja ma tema neid artikleid nagu küll otsast lõpuni nagu ei lugenud. Aga noh, ma nägin, et ta tegelikult on teinud nagu päris korraliku kodutöö, aga keegi teda millegipärast nagu kuulda ei tahtnud võtta. Ja ta kutsus ju inimesi ka, noh, debattidele, onju, aga keegi nagu ei olnud valmis sinna tulema. (4).

Osad laste vaktsineerimist aktsepteerivad lapsevanemad tõid välja, et usaldasid liiga kergekäeliselt teadlase tiitliga inimesi. Näiteks meenutati Marek Strandbergi Facebooki videoseeriat, kus ta õpetas toiduainete puhastamist alkoholi ja desinfitseerivate vahenditega. Teda usaldati kui teadlast, kuid hiljem peeti tema soovitusi koomilisteks. Usaldusväärust suurendasid lisaks kõneisiku taustale veel ühised väärtused ja sisuloome kvaliteet. Lisaks tõdeti, et allikakriitilisus oli tervisekriisi alguses madalam, kuna vajadus lisainfo järele oli suur.

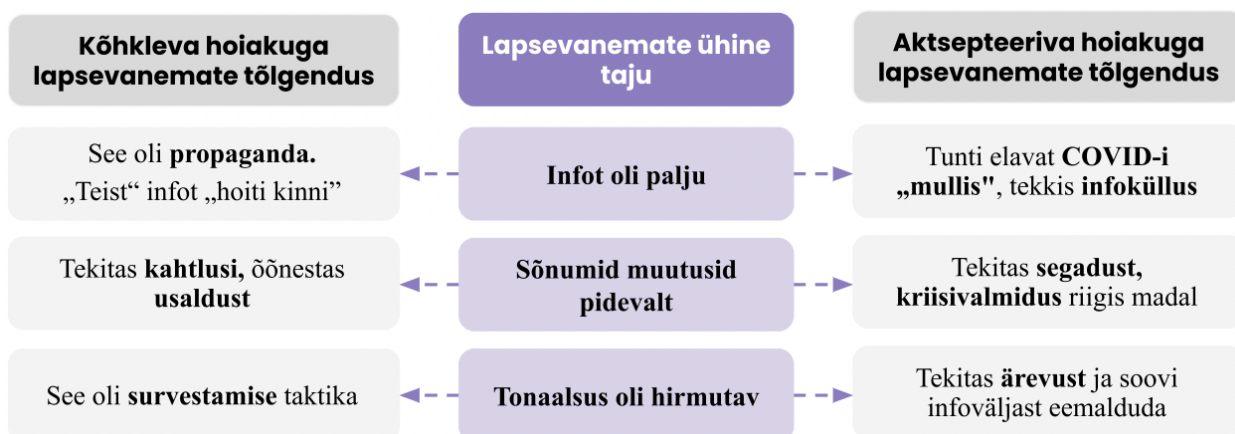
Kõige markantsem näide, keda ma uskusin alguses, oli Marek Strandberg, kus oli video, kus ta kõiki toiduaineid piiritusega ja alkoholiga, mille asjaga ta seal kõike pritsis need pakendid üle. Ma siis ka rõõmsasti tegin, läksin ostsin 80-protsendise käraka viina ja siis kõik pakendid pritsisin üle sellega. Siis ma tegin seda tõsimeeli – uskusin teda kui teadlast, tarka inimest. Pärast see tundus tagantjäreli mõeldes lausa koomiline, aga siis oli selline aeg lihtsast, tegid kõik endast oleneva, et viirust vältida, aga praegu muidugi ei tee seda.

(8)

Siit tuli ühtlasi esile, kuidas inimeste käitumist võib mõjutada usalduse taju ja teisalt ka kriisiaegses infovoos orienteerumise keerukus.

3.2.3. Hinnang info kättesaadavusele, selgusele ja tonaalsusele

Intervjuudest selgus, et lapsevanemad tajusid info kättesaadavust, piisavust ja selgust üsna sarnaselt, tuues ühisnimetatena esile info rohkust, sõnumite muutlikkust ja hirmutavat tonaalsust. Küll aga erinesid nende tõlgendused lähtuvalt laste vaktsineerimisega seotud hoiakust – kui aktsepteerivad vanemad kirjeldasid pigem enda tundeid, siis kõhkleva hoiakuga informandid olid tõlgendustes süüdistavad ja kahtlustavad (vt Joonis 3).



Joonis 3. Eri hoiakuga lapsevanemate tajud ja tõlgendused info kättesaadavusest, selgusest ja tonaalsusest.

Üldiselt hindasid lapsevanemad info piisavust ja kättesaadavust heaks ning pigem täheldati, et tekkis infoküllus. Näiteks kirjeldati, et tunti end elavat COVIDi „mullis“ või „pilves“, kuna pandeemiaga seonduv oli pea kõikides infokanalites läbiv teema.

Informatsiooni oli ikkagi rohkem, kui sa tahtsid, et sulle ju alates reklaamkampaaniatest, kohalikud tegid reklaamkampaaniaid. Toona vist telefoni teavitusi ei tehtud, aga no põhimõtteliselt selline mulje jäi küll, et sa olid kogu aeg selles COVIDi mullis nagu, et ükskõik, kuhu sa lähed, ükskõik kuhu sa vaatad, ega millestki muust väga ei räägitud. (10).

Lapsevanemad kritiseerisid, et piirangute ja juhiste info oli ebaühtlane ja pidevalt muutuv, mis tekitas segadust. Puudulik infoedastus ja juhtimisstruktuurid tekitasid tunde, et ühiskond ja riigiasutused, sealhulgas Terviseamet, polnud pandeemiaks hästi valmistunud. Nad rõhutasid vajadust selgema ja struktureerituma kommunikatsiooni järele, et kriisiolukorras tagada ühtne juhtimine ja seeläbi usaldusväarsuse säilitamine. Samas väljendasid lapsevanemad mõistvust ja empaatiat kriisikommunikatsiooni korraldajate suunal, arutledes, et ilmselt oli õigeid vastuseid keeruline anda, sest info ja olukord olidki pidevas muutuses.

Kogu aeg midagi muutus, et kogu aeg oli nagu see, et nüüd on see hea, seesama maski teema ka – üks päev oli poes ohtlik kanda, teisele ei olnud, selliseid asju kogu aeg muutus /.../ Ja samamoodi see, mis Terviseametis toimus, et noh, üks tore riigiamet, millel on küll olemas teoreetiliselt pädevus riiklike kriiside lahendamiseks, kommunikeerimisel - praktikas puudus igasugune kogemus. Et me nägime, kui kehvasti oli üles ehitatud meie meie Terviseameti struktuur alates juhtkonnast kuni nagu kommunikatsioonini välja. Kust tuli kriise ja täiesti jaburaid asju /.../. (10).

Lastega seonduva terviseinfo osas lapsevanemad suurt segadust ei tundud. Siiski võis tekkida olukordi, kus infoliinilt või kriisi kodulehelt tuli täpsed juhised üle uurida.

No selles mõttes, et nagu tegelikult ju nämmutati päris korralikult kõik, kuidagi see oligi igapäeva osa meil, aga kui me jääme ise haigeks, siis oli niimoodi, et oota, mis me pidime tegema või mitu päeva või, siis oli ikkagi vaja, siis oli ikkagi ma mäletan vist Terviseametisse või mingid numbrid olid kuskil antud, et ma tean, et ma ikkagi personaalselt siis küsisin üle. (1).

Ka muude viiruse leviku takistamiseks kasutatud meetmete osas tekkis segadus, kuidas laste puhul oleks neid kõige õigem rakendada. Näiteks maskide poole pealt valmistas lapsevanemale ebamugavust, et laps jääb kaitseta, sest polnud saadaval neile sobivas mõõdus kaitsemaske.

Näiteks maskide kohapealtki, et noh, et ikka kuskil käia vaja nendega, et laste mõõdudes maskegi ei olnudki, et mismõttes ma jätan lapse nagu kaitseta? (8).

Kuna laste kohta infot ja neile suunatud kommunikatsiooni tajuti pigem vähesena, olid lapsevanemad ise sageli tõlgi rollis – nad selgitasid olukorda seoses koroonapandeemiaga, viiruse leviku ja maskide kandmise vajalikkust. Ühe lapsevanema kirjeldusest selgus, et lapsevanema tõekspidamised mõjutasid ka laste hoiakuid seoses maskikandmisega.

Kogu selle kommunikatsiooni lõime meie ehk siis meie arvamus oli see, mis oli nende arvamus. /.../ ma arvan, et nende kogu nagu inforuum oli see, mis meilt tuli, et kui me oleksime midagi muud rääkinud, siis nad oleks midagi muud uskunud ka. (10).

Küll aga tunnistavad vanemad, et nad ei mäleta, et laste vaksineerimisest oleks informatsiooni eriti olnud ning tõdevad, et lapsed polnud selles küsimuses piisavalt fookuses. Ka osade perearstid ei rõhutanud piisavalt laste vaksineerimise vajadust.

Jah, täpselt kuidagi oligi see, et täiskasvanud, teie vaksineerige, vaksineerige, aga laste puhul oli ju see, et seda nagu niimoodi ei... kuidagi perearst ka minu arust ei rõhunud, et peab vaksineerima. (9).

Lapsevanemad tõdesid, et kuna laste vaksineerimise osas puudus arstidel kindel seisukoht ja ühene soovitus, ei toetanud see vaksineerimise kasuks otsuse langetamist. Ühtlasi tõid nad välja, et kui oleks olnud kampaania laste vaksineerimiseks, oleks ilmselt rohkem lapsi vaksineeritud.

Võib-olla kui oleks see teavituskampaania rohkem lastele suunatud, võib-olla siis ka lapsi rohkem vaksineeritakse, et tuleks meediast seda infot rohkem peale nagu ka eestikeelsena. (8).

Mitmed lapsevanemad, kel oli pandeemia ajal vaksineerimiseas lapsed, tõid välja perearsti rolli olulise teavitaja ja soovitajana seoses laste koroonavaksineerimisega.

Kujutan ette, et meie peamine see nii-öelda nõuandja oli ikkagi perearst et kui sul on väiksed lapsed, siis suhtled perearstiga hästi palju, et selles mõttes, et juba väikseid lapsi käid mõõtnas, kaalumas ja jumal teab mida tegemas. Ma arvan, et kui perearst ütles, et nüüd on fain, siis ma arvan, et me vaksineerisime ka. (10).

Laste koroonavastase vaksineerimise osas jagasid negatiivset tagasisidet lapsevanemad, kes on laste immuniseerimisest keeldunud. Nende sõnul oli kommunikatsioon pettumust valmistav ning pigem propagandale iseloomulike joontega, kuna see tundus pealesunnituna.

No see, kuidas seda kommunikatsiooni tehti, see ei ole ju informeerimine, see oli oli propaganda. Vabandust väljenduse eest. Et see, mida riigi suunalt tuli, see ei olnud ju lihtsalt, et kaaluge või tehke informeeritud otsus, see ei ole, see oli pigem nagu lükkamine. (2).

Lapsevanemad väljendasid, et koroonapandeemia ajal loodi meedia vahendusel olukorrast hirmutav kujutluspilt. Tajuti, et meedia keskendus peamiselt negatiivsetele aspektidele, nagu

surmad ja piirangud, mis tekitasid ärevust ja hirmu. Ajapikku tekkis pidevast hirmufoonist väsimus, mistõttu hakati uudiste jälgimist rohkem reguleerima.

Ega see hirmutamise oli päris kohutav, tegelikult kui nii võtta. Minu arust nii palju olidki meedias käis kõik need surmad ja asjad ja nüüd ei tohi mitte kuskile minna, mitte midagi teha. Et umbes noh, ma ei tea, suuremgi kõik ära, täpselt selline tunne oligi nagu. Nii kui uksest välja astud, oled surnud umbes. /.../ Mingi hetk ma tegelikult sain aru, et ma ei taha enam... (9).

Hirmutamist täheldasid ka laste vaksineerimises kahtlevad lapsevanemad, ent nende vaatenurgast tekitas see kahtlusi, et taolise lähenemise eesmärk on varjatud ja ebaetiline inimeste vaksineerimise mõjutamine. Peamiselt kritiseerisid ka nemad igapäevast haigestumise ja suremuse statistika esitlemist, mis lõpuks tekitas kahtlusi ajakirjanduse erapooletuse osas.

Mulle tundus see ka nagu absurdne, et me tõesti lugesime seal uudiste lõpus siis nagu, kui palju oli nagu seal mingi positiivse testi saanud ja kui palju oli surnud on ju noh, see nagu tegelikult nagu tundus päris õudne, et sedasi läheneda asjale. /.../ Ja noh siis vaata, kui sa saad seda paanika kütet peale ja sulle loetaksegi neid numbreid onju, siis sa oled ise ka rohkem ma arvan kõigele „Oi jumal, nüüd ongi kohe järgmine *booster* teha, sest mine tea, mis juhtub“. /.../ Liigselt hirmutav, aga see oli nagu noh, teadlik onju. Et siis nagu ikka kõik teeksid ära, mis vaja. (2).

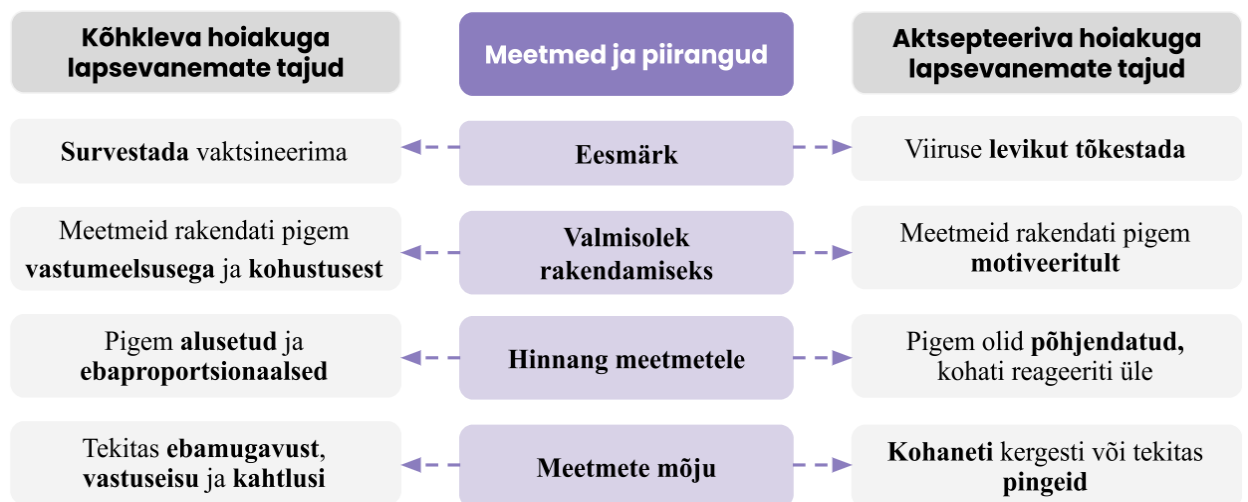
Üks lapsevanem kirjeldas meedia vahendusel tekkinud hirmu ja selle mõju käitumisele, mida ta nimetas halvustavalt „ajupesuks“. Ta meenutas, kuidas tekkis kartus ka teiste hukkamõistu ees, näiteks olukordades, kus avalikus kohas tuli kõhahoog peale.

No selles mõttes, et kuna siuke hirmutamine tegelikult ju käis meedias ja kõik need Hispaanias ja Itaalias vist täitsa nagu külmhoonetes kirs... /.../ Selles mõttes ikkagi see oli ikka korralik ajupesu ja sa nagu ikkagi kartsid, onju. Või siis kui ma ise kõhisin, kõhahoog tuli kuskil poes, saad aru, kuidas vaadati sind – sa lihtsalt, sa pead sealt välja minema, sellepärast, et keegi kallale ei tuleks, onju. No see oli ikka kaos selles suhtes, see päris see alguse asi. /.../ Kõige hullem oligi see algus. (1).

See ilmestab, kuivõrd ärev oli ühiskondlik meeleolu kriisi ajal ja kuivõrd tugevaid tundeid tekkinud olukord inimestes tekitas.

3.2.4. Taju kasutatud meetmete ja piirangute suhtes

Riigi poolt sätestatud viiruse leviku piiramiseks kasutatud meetmete ja piirangute osas olid tõlgendused ning tajud lapsevanemate seas samuti lahknevad. Nimelt olid kõhkleva hoiakuga vanemad kriitilisemalt meeletatud kui vaktsiine pooldavad lapsevanemad, peegeldades erinevaid maailmapilte ja usaldust nii riigi kui tervishoiusüsteemi vastu (vt Joonis 4).



Joonis 4. Lapsevanemate tajud kasutatud meetmete ja piirangute suhtes hoiakute lõikes

Lapsevanemad kirjeldasid, et enda ja oma pere kaitsmiseks koroonaviirusega nakatumise eest võeti kasutusele erinevaid abinõusid, sealhulgas selliseid, mis täna meenutades tunduvad äärmuslike või suisa koomilistena – näiteks pakendite desinfitseerimine ja tänaval jalutades inimestest eemale hoidmine. Meetmeid pidasid õigustatuks eeskätt lapsevanemad, kes on laste vaktsineerimise osas aktsepteerival seisukohal. Ühe kasutatud meetmete tõhususe indikaatoriks oli täheldus, et lapsed haigestusid sel perioodil vähem viirushaigustesse.

Eks ikka emainstinktid, et tahad oma lapsi kaitsta ja hoida kõige selle kurja eest. Me vist ei väljunud isegi oma maja krundi piiridest mingitel aegadel. Ei käinud oma hoovis, isegi tänava peal ei jalutanud. (8).

Kuigi osade lapsevanemate sõnul kohanesid nad uute korraldustega suhteliselt kergesti, tekitasid need teistes palju stressi ja pingeid, kuna mõjutasid oluliselt igapäeva elu. Üks suurim väljakutse oli lastega kodus olles töökohustuste täitmine, mis võis vanemates tekitada süütunnet, kuna lapsed said sel ajal vähem tähelepanu.

No selles mõttes kodus kahe lapsega koos arvituga tööd teha oli päris kohutav. Seda uuesti teha ei tahaks. Selles mõttes kõik, mis puudutas kodust tööd tegemist üldse, oli nagu väga, väga ebameeldiv, et leida see koht ja aeg ja laste kõrvalt ja kõige kohutavam oli see, et kui sa tahad lastele isa ja samal ajal oma tööandjale töötaja olla, siis neid kahte asja kokku panna on päris raske /.../ päris vastik oli olla, see rusub sulle teistmoodi, et sa tunned ennast nagu sita lapsevanemana, eks. (10).

Kohati tajusid lapsevanemad, et rakendatud meetmed olid ebaproportsionaalsed. Ülereageerimise näitena toodi välja õues distantsi hoidmist, mänguväljakutse sulgemist ja liikumisvabaduse piiranguid. Seejuures väljendati ka mõistmist öeldes, et taoliste otsuste taga võis olla teadmatus.

Ütleme täielik *lockdown* ja sulgemine, eks see oli niisugune ülereageerimine. Aga oli ka teadmatus, onju. (8).

Veelgi teravamad kriitikat rakendatud piirangute ja meetmete suhtes väljendasid lapsevanemad, kes on laste vaksineerimise suhtes kõhklevad. Suurimat vastumeelsust tekitas maskide kandmine, mida peeti mitte ainult ebamugavaks, vaid ka ebaefektiivseks tegevuseks. Samas nende vastu otseselt ei protesteeritud ja käituti vastavalt reeglitele, kuigi seda tehti vastu tahtmist. Ka liikumispiirangute osas väljendasid nad pettumust, leides, et need ei suutnud viiruse levikut tõhusalt takistada ja pigem oleks pidanud soodustama rohkem väljas liikumist.

Et ei, ma maskidest ei pea küll mitte midagi ja ausalt öeldes see, see on ju ka väga hästi ära tõestatud selles mõttes, et mingit viiruse levikut ta ei piira tegelikult niimoodi onju, eriti arvestades, mismoodi koroonaviirus levis. /.../ Siis liikumispiirangud, tere tulemast, siamaani on veel ostukeskustes need mingi kaks pluss kaks – selja taga levib, kõrval ei levi. Päriselt, kui lollid inimesed ikka olla võivad nagu. Noh, vaadates neid meetmeid, et pigem nagu oleks pidanud soodustama rohkem väljas liikumist. (2).

Lastele laienenud viiruse tõkestamiseks kasutatud meetmed olid vastaste jaoks veelgi enam vastuvõetamatud. Seejuures suhtusid nad emotsionaalsemalt ja kriitilisemalt ka väikelaste testimisse. Maski kandmise osas väljendasid nad heameelt, et Eestis ei olnud nende kandmise lastele kohustuslik.

Jumal tänatud, et meil ei olnud seda rumalust, et meil oleksid need nende vanused lapsed pidanud olema lasteaias maskides, mida ju nägi USAs. Väike laps ei saa arugi, tirib muudkui eest ära, onju. Väikesed, kaheaastased, kolmeaastased, maskid ees - johhaidii. (2).

Siit ilmnes, kuidas meetmed tekitavad rohkem emotsioone, kui need puudutavad lapsi. See on üsna loomulik, sest lapsed on tavaliselt haavatavamad ja neid mõjutavad olukorrad tekitavad lapsevanemas suuremat empaatiat ja kaitsereaktsiooni. Sarnast reaktsiooni võis täheldada ka COVID-19 vastase vaksineerimisega, millest on lähemalt juttu järgmises alapeatükis.

3.2.5. *Koroonavaksineerimise kogemused*

Osad lapsevanemad jagasid, et ootasid pingsalt vaktsiine, et vabaneda viiruse leviku peatamiseks rakendatud piirangutest ja kurnavast isolatsioonist.

Muidugi. Ma käsi pikalt ootasin, millal saab, ses mõttes, et absoluutselt. Ma ikkagi vihkasin COVIDi aega täiega, et see kõige õudsem aeg maailmas, et sihukese ekstrovertse inimese jaoks täielik ajusurm. /.../ (10).

Seejuures olid vanemad siiski tähelepanelikud vaktsiinide kvaliteedi suhtes, mistõttu valiti enda kaitsepookimisel hoolikalt tootjat.

Siis me hakkasime uurima, et millist me teeme, sest seal oli ka mingid imelikud siuksed tuisistused olid ka, et üks oli okei firma, aga üks oli sihuke kuidagi, no et inimestel olid mingid asjad nagu sellest. (6).

Samal põhjusel ootas vaktsiine ka üks lapsevanem, kes tunnistas, et lootis pigem teiste vaktsineerimise peale, kuid end ta sellegipoolest vaktsineerida ei soovinud.

Ei, ei, ei. Ma ootasin ainult seda vaktsiini sellepärast, et ma mõtlesin, et kui enamus inimesi selle ära teeb, et siis kaovad need piirangud ära, vaata. Ma teadsin algusest saadik, et ma ei tee seda vaktsiini. (3).

Rohkem oligi intervjuueritute seas neid, kel ootus vaktsiinide tuleku osas oli pigem madal, kuna uue vaktsiiniga kaasnes mure ohutuse pärast. Vaatamata kõhklustele mitmed lapsevanemad end siiski vaktsineerisid.

Alguses ma tegelikult, kui see tuli vaata see vaktsineerimine, ega mina kahtlesin, et ei-ei, kas on mõtet, vaata, kuidas nad mõjuvad inimese kehale ja kuidas pärast inimese reaktsioon on. /.../ (7).

Haridusasutuses töötanud lapsevanemad kirjeldasid, et tundsid vaktsineerimiseks survet, kuna keeldumisel oleksid nad riskinud oma töökoha kaotusega. See tekitas hirmu ja ebameeldivaid tundeid, kuna tervist puudutav otsus oli justkui peale sunnitud. Ühtlasi tõstati küsimus, kuidas saab terviseiga seotud küsimust teha kohustuslikuks ning miks oli selline surve nii intensiivne.

Meile, eriti veel õpetajatele, oli ju kohe, et me peame selle ära tegema. Sest vahepeal oli isegi see aeg, kus ju ähvardati, et sa ei saa enam tööl olla. /.../ see oli minu jaoks küll väga hirmutav tegelikult, et kuidas saab sellise asja niimoodi kohustuslikuks panna või et kuidas saab üldse sellist asja sundida kellelegi, see on ju igapäev terviseasi /.../ (9).

Töökohal vaktsineerimise nõudmise kritiseerimisel pöörasid nii koroonavaktsiini kui ka üldiselt laste vaktsineerimise suhtes skeptilisemalt meelestatud lapsevanemad tähelepanu asjaolule, et hiljuti on kohtus õigeks mõistetud inimesed, kes vaktsineerimatuse tõttu töölt vallandati. See kinnitas nende seisukohta, et taolised meetmed olid „lubamatud“.

Et muidugi, ma ütlen, see juba näitab, et sa ei lase inimesel teha informeeritud otsust, et kui sa ei tee, siis sind lastakse töölt lahti, onju. Õnneks on need inimesed ka kohtus võidu saanud. Et sellised asjad on lubamatud muidugi. (2).

Seega väljendasid vaktsineerimisest keeldunud lapsevanemad survestamise mõjude üle veelgi sügavamast frustratsiooni ja muret, kuna see ei toetanud nende sõnul informeeritud otsuse tegemist. Kuna vaktsineerimisest loobumine piiras nende vabadusi ja õigusi, tekitas see veel enam vastupanu ja kahtlusi. Küll aga väljendasid nad kindlameelselt, et survele nad alluda ei kavatsenud ega lasknud end piirangutest kuigivõrd mõjutada. Vestlustest kumas, et piirangutele mitteallumine oli nende jaoks oluline, kuna see oli viis oma meelsuse väljendamiseks.

/.../ ikkagi tulid ju ka lõpuks need piirangud, et sa ei tohi minna restorani või kohvikusse, spordisaali, et kui sa ei tee endale seda noh /.../ see ei ole ju absoluutselt ühestki asendist põhjendatud piirang ja siis sa juba saad aru, et, et seal kuskil mingi väga suur lõhe, et see on juba surveastamine ja noh, mingi asjaga seoses, eks ju, juba niimoodi surveastatakse, siis ei saa teha informeeritud otsust. (2).

Ühtlasi tõid samad lapsevanemad esile, et vaksineerima kutsumise ajendi muutis nende sõnul veelgi kahtlasemaks olukord, kui vaksineerimise eest pakuti materiaalseid hüvesid – näiteks loositi vaksineeritute vahel välja nutitelefoni. Nende hinnangul olid sellised tegevused ebaeetilised ja manipuleerivad, mis õõnestas tõsiseltvõetavust ja usaldusväarsust.

Muidugi, kui lõpuks oli sul võimalus sellega võita iPhone, et sa vaksineerima lähed, siis oli mul kindel laks, et kuule, see on lollus, mis lollus no. (3).

COVID-19 vaksineerituse ja hiljem ka läbipõdemise tõendamiseks kasutusele võetud koroonapasside tõhususe ja eetilise osas väljendasid samuti kriitikat eeskätt lapsevanemad, kes end koroonaviiruse vastu ei vaksineerinud ja kes ühtlasi olid ka laste vaksineerimise osas kahtlevad. Üks lapsevanem kirjeldas, et puutus sellega seoses kokku ka mitmete võltsingutega, mis selle mõttekuse veelgi küsitavamaks tegi.

Ma arvan, et nii palju petuskeeme mina ei ole elus kuulnud, kui palju neid petuskeemiga neid läbipõdemistõendeid saadi ja igasuguseid erinevaid, küll käidi koroonahaige tatiga, sülitati topsi, kõik värgid, särgid, noh, need, kes olid just põdenud, onju, need veel näitasid, käisid ka teiste inimeste dokumentidega nagu. Ja mis kasu siis sellest veel oli? Et mõttetu, ühesõnaga. (3).

Lisaks pidas koroonatõendite kasutule võtmist „jaburaks“ lapsevanem, kelle sõnul ei ühtinud see tema liberaalsete maailmavaadetega. Seega isegi, kui ta oli vaksineerimise poolt ja mõistis selle vajalikkust, suhtus ta empaatiliselte ka teistsuguse seisukohaga inimeste vaadetesse.

Minud arust natuke jabur oli ka see vaktsiini ja läbipõdemise ja kogu see kontrollimine. /.../ Aga toona nagu oli see, et noh, täiesti jabur oli, nagu inimene, kes oli teinud mingi valiku siis kehtestatakse mingid karistused selle eest, ta pole nõus vaktsiini saama. Sihukesed asjad olid niisugused hästi *if*-id, et natuke liberalistina nagu selle seisukoha pealt oli võib-olla ebaõiglane mõne inimese suhtes kehtestada piiranguid sellepärast, et polnud midagi teinud /.../ (10).

Suurem osa intervjuueeritud lapsevanematest suhtus laste vaksineerimisse veelgi ettevaatlikumalt kui enda vaksineerimisse, sõltumata sellest, missugune oli nende seisukoht laste kalendervaktsiinide suhtes. Küll aga joonistus siinsete informantide profiilidest üheselt välja, et lapsevanemad, kes on laste immuniseerimiskava kohasest vaksineerimisest täielikult või osaliselt keeldunud, ei soovinud oma lapsi ka COVID-19 vastu vaksineerida. Seejuures oli huvitav, et isegi

lapsevanemad, kes end COVID-19 vastu vaksineerisid, olid oma laste koroonavaksineerimise osas kõhklevad või selgelt keelduval seisukohal.

Kuigi lapsevanemad võtsid koroonaviirusega nakatumise vältimist väga tõsiselt, siis sellest hoolimata vaksineerimist ühe võimaliku abinõuna ei kaalutud. Tõdeti, et uue vaktsiini osas oli rohkem hirme ning puudus kindlustunne ohutuse, tõhususe ja vajaduse osas. Lidaks toodi keeldumise põhjusena välja, et haigus ei ohustanud lapsi. Ühtlasi kasvatas vaktsiini suhtes ohutaju asjaolu, et see oli välja arendatud lühikese aja jooksul ning selle pikaajalisi kõrvalmõjusid oli vähe uuritud.

Neid ei ole pikaajaliselt testitud ja üldse selle viiruse kohta on vähe infot ju, see on nii vähe olnud, et leetrid ja mingid mumpsid ja mis on lastehaigused, et need on kõik nagu vaktsiinvälditavad, sellest ma aru ja selles ma olen veendunud ja seal on nagu teadusuuringud taga, aga lihtsalt COVIDit on nii vähe uuritud. Ma nagu ei tahaks lapsi panna sellesse katsejänesse rolli. Võin enda peal katsetada, aga mitte laste peal. (8).

Lapsevanemad, kes on laste kalendervaktsiinidest osaliselt või täielik keeldunud, olid laste COVID-19 vastase vaksineerimise korraldamise suhtes äärmiselt kriitilised ja hukkamõistvad, nimetades seda „vastutustundetuks“, „kuriteoks“ ja „laste piinamiseks“. Kuigi mitmed immuniseerimiskava järgi lapsi vaksineerinud vanemad olid samuti laste koroonavaksineerimise suhtes kõhklevad, siis seejuures ei kritiseerinud nad vaktsiini pakkumist ega soovitamist.

See on täiesti ebavajalik. See on ausalt öeldes kuritegu. Mina olen täiesti sellel meelel. Ja järjest rohkem õnneks on nii palju arste ja teadlasi, kes sellel teemal räägivad, et see vanuserühm, igasuguseid riskitegurid tegelikult puuduvad, ei ole mingit põhjendust ja täpselt me ei tea, mida see teeb lastega, /.../ Et ei, ei, mina ei ole nõus oma lapsega eksperimenteerima. (2).

See on lollus. See on laste piinamine. See on konkreetset, see oli lihtsalt mürkide süstimine lapse kehasse, sellepärast, et see ei ole neile ohtlik haigus. Mitte mingit pidi, nende ellujäämisprotsent on 99%. Halloo! (3).

Täiskasvanute vaksineerimisega kaasnenud negatiivsed kogemused võimendasid vanemate kartlikkust. Nii nagu eelmises alapeatükis tuli esile, et laste vaksineerimise osas otsuse langetamist mõjutas selge ja ühese avaliku sõnumi puudumine, tuleb ka siinkohal mängu ajakirjanduse mõju. Nimelt tunnistas üks lapsevanem, et kuigi ta suhtub vaktsiinidesse üldiselt positiivselt, ei julgenud ta pärast koroonavaktsiini kõrvalmõjude meediakajastusi enam last vaksineerida.

/.../ pärast, kui meedia kihas nendes kõrvalmõjudest, kes suri ära ja kes sai selle häda, kes sai selle häda. Ma ei julgenud teha enam pärast lastele. Muidu ma suhtun hästi nendesse, aga ma ise lihtsalt ei julgenud teha, vaata. (7).

Intervjueeritute seas oli üks lapsevanem, kes vaktsineeris oma last COVID-19 vastu. Kuna ta laps ei olnud veel haigust põdenud, nägi ta vaktsineerimises võimalust oma last raske haigestumise eest kaitsta. Lisaks oli informantide seas mitmeid, kelle laps ei olnud pandeemia ajal vaktsineerimiseks sobivas eas, kuid oleksid olnud valmis vaktsineerimist kaaluma.

Lapse puhul pigem ikkagi see, et kuna ta polnud veel põdenud, siis see oli lihtsalt lihtne viis, kuidas sellest nagu hoiduda. /.../ Ja kuna laste puhul ja kõigi teiste puhul on ära tõestatud, et see haigus oli selline, mis loob kaitsekihi pärast esimest põdemist, siis vaktsiin on siuke, et isegi, kui tuleb, siis tuleb kergemalt. (10).

Lapsevanemad, kes end COVID-19 vastu kaitsepookisid, tõdesid, et tänaseks on suhtumine vaktsiini muutunud leebemaks ja nii enda kui laste immuniseerimist peetakse aina vähem vajalikuks. Ühtlasi võrreldakse seda hooajalise gripivaktsiiniga. Suhtumise muutumise põhjustena tuuakse välja hirmu vähenemist haiguse ees, rohkem kogemusi haiguse põdemisega ning ka asjaolu, et nad pole täheldatud, et vaktsineerimise järel oleks haiguse põdemine palju kergem kui immuniseerimata olles. Lisaks mainiti, et vaktsiini soovitataksegi nüüd eeskätt ainult riskirühmadele.

Pigem nüüd on see suhtumine leigemaks läinud vaktsineerimise osas /.../ Jällegi lihtsalt infot tuleb juurde, aeg läheb edasi ning kohaneme selle viirusega, nüüd tundub lihtsalt tavalise gripina. Ei ole seda hirmu enam nii palju. Oled lähikontaktis inimestega ja arvad, et ei sure ära kohe selle peale. (8).

Kui täiskasvanute koroonavaktsineerimise puhul toodi esile juhtumeid, kus tunti töökoha poolset surveamist, siis laste COVID-19 vastu vaktsineerimise puhul täheldati kooli poolset survet lastele. Vaktsiinides kõhklev lapsevanem meenutas sotsiaalmeedias jagatud juhtumit, kuidas üks lapsevanem oli last võimaliku mõjutuse eest hoiatanud ja palunud koheselt teavitada, kui talle pakutakse vaktsineerimise võimalust. Ka lapsevanem, kelle teismeeas lapse otsus vaktsineerida tuli üllatusena, nägi kooli ühe võimaliku mõjutegurina lapse soovi kujunemisel.

No ja Eestis ju tegelikult koolides see tuli ka ju, hakati peale suruma seda vaktsiini ju mingist vanusest alates ju. Kuigi tegelikult oli ju vanema nõusolekut vaja, seal tuli ka päris mitu uudist meediast või sealt nagu isegi Facebookis vist jagati, keegi jagas seal oma lugu, kuidas lapsele hakati nagu vaktsiini peale suruma. Aga ema oli ikkagi kodus teinud siukse eeltöö ära lapsele: "Kui sulle keegi tuleb midagi ütleva, siis sa pead minuga ühendust võtma," vaata. (3).

Lisaks süvendas laste kalendervaktsiinidest osaliselt või täielikult keeldunud lastevanemates kahtlusi ravimifirmade sõltumatuse ja objektiivsuse osas asjaolu, et pandeemia ajal kasvasid erinevad vaktsiinitootjad mitmekordselt kasumeid.

/.../ See on, see on ikkagi business ju. See on ikkagi täiesti tavaline puhas äri, millega teenida raha. Et seda, see, see, milliseid kasumeid need ravimifirmad iga-aastaselt teenivad, see ei ole ju. See ei ole ju selle nimel, et inimestel oleks tervised 100 protsenti korras, see on pigem selle nimel, et sul, et inimestel tervised ei oleks, et nad saaksid veel rohkem raha teenida. (3).

Vaktsineerimises kõhklevad lapsevanemad kahtlesid ka riiklike soovitusete altruistlikus eesmärgis kaitsta inimeste tervist. Pigem tekkis arusaam, et vaktsineerima õhutamise taga on riigiasutuste soov põhjendada ära vaktsiinide tellimiseks kulunud ressursid.

No kõik riigid tegid ju Pfizeriga need suured lepingud. Need miljonid tuli ju ära kasutada, sisse süstida. Kuidas sa põhjendad muidu neid. (2).

Mitmed lapsevanemad jagasid ka, kuidas erinevate arusaamade tõttu seoses koroonavaktsineerimisest tekkisid konfliktid ja lahkkelid lähedastega, mille tõttu sõprussuhted lagunesid.

Ja hästi raske oli siis isegi üks sõbranna oli ja isegi temaga saime siis tülli minna koroonapärast ka ja sellest ajast ei ole rohkem ka suhelnud. /.../ (6).

/.../ kes arvasid ühte, hoidsid nagu ühte poole ja siis arvasid teist... Keegi omavahel nagu tülli ka ei tahtnud minna, onju, aga kuidagi tekkisid mingid grupid ikkagi, noh. (3).

Ühtlasi koorus siit esile, kuidas vaktsineerimises kõhklevad vanemad püüdsid tülide ennetamiseks vältida oma vaadete jagamist suuremas seltskonnas, sest eriarvamused ja ärev aeg soodustasid konfliktide teket.

/.../ keegi ei julgenud avaldada, eriti just need, kes selle vastu olid, need ei julgenud elu sees. Ma ei julgenud elu sees suud lahti teha. Ma oma emaga läksin. Mu ema ütles: „Kas sa ei loe uudiseid vä?!” Ma olin nagu, ah. Neil ongi: „Aga Delfis kirjutati nii!” Okei. Davai, noh. /.../ Alguses ma viitsisin nendega vaielda, aga lõpuks enam ei viitsi, noh. Sa lihtsalt oled vait. Ütled, et davai, las olla. Arva, mis sa tahad. (3).

Üks vaktsiine aktsepteeriv lapsevanem tunnistas, et koroonavaktsiinist keeldunud said enda arvamuse avaldamise eest teistelt „tala“ ehk nende vaateid hakati seltskonnas halvustama.

Oli küll selliseid sõpru-tuttavaid, aga kuna nad teadsid ise, et nad ei toeta vaktsiine ja kõik seltskonnas toetasid, siis nad ei teinud sellest juttu ka. Need inimesed nagu varjasid seda isegi sõpruskonnas. Uhkeid mittevaktsineerijaid oli väga vähe. Kes ütlesid, need said tala ka kohe. (10).

Need lood illustreerisid, kuivõrd laetud ja polariseeriv koroonavaktsineerimise küsimus lapsevanemate jaoks oli.

3.2.6. Taju tervishoiusüsteemi ja -töötajate rollist

Intervjuudest selgus, et COVID-19 pandeemia muutis oluliselt lapsevanemate suhtumist tervishoiutöötajatesse ja laiemalt meditsiinisüsteemi. Laste vaktsineerimist pooldavad vanemad tundsid, et pandeemia ajal suurenes austus ja tunnustus eesliinil olnud tervishoiutöötajate vastu. Nad märkasid ja hindasid nende pingutusi ning arutlesid empaatiliselt, kui väsitav ja stressirohke võis meditsiinipersonali töö olla. Ühtlasi tõid lapsevanemad välja, et neil tekkis parem arusaam tervishoiusüsteemi keerukusest ja väljakutsetest ning nad usaldasid meditsiinitöötajate teadmisi ja kogemusi. Seega on tervishoiutöötajate tähtsus ja roll pandeemia ajal laste vaktsineerimist pooldavate vanemate silmis tõusnud.

Ma arvan, et nende tähtsus tõusis kõvasti. Kuidas neid kutsutigi – nagu eesliini töötajad sõjas, et kui varem sa mõtled, et see on iseenesestmõistetav, et sul on EMO ja sul on seal haiglad ja arstid ja, aga siis nad olid nagu kõige tähtsamad inimesed üldse nagu sel hetkel. Elude päästjad nii-öelda ja kes rohkem ka kokku puutusid nende haigetega, pidid ennast ka ohtu panema tegelikult ja kõiki neid skafandreid ja kaitseriietust kandma. Ma arvan, et nendel võis päris raske olla. (8).

Seejuures meenutasid vanemad, kuidas inimesed üle maailma otsisid viise, et toetada ja näidata tänulikkust neile, kes eesliinil COVID-19 pandeemiaga võitlesid. Nõnda toodi välja president Kersti Kaljulaidi üleskutsel alanud aknalt lehvitamise aktsioon. Isegi, kui neid algatusi meenutati sõbraliku koomilisusega, peegeldus sellest, et tervishoiutöötajate pingutuste märkamist ning solidaarsuse näitamist peeti oluliseks.

Mäletan, kuidas Kersti Kaljulaid tegi selle aknalt lehvitamise aktsiooni, et lehvitame kõik (naerab). Mingid jaburad asjad, kõik üritasid kuidagi meeolelu tõsta või midagi teha ja mõned asjad ei töötanud. /.../ Inimesed tegelikult otsisid võimalusi, kuidagi tänada. Ja ma arvan, et tervishoid kindlasti andis endast parima. (10).

Vastupidiselt nentisid laste vaktsineerimises kõhklevad ja nii enda kui oma laste COVID-19 vastu vaktsineerimisest keeldunud lapsevanemad, et pandeemiaga usaldus tervishoiusüsteemi, arstide kui ka riigiasutuste suhtes vähenes oluliselt, eriti just vaktsineerimise kontekstis. Usalduse langust mõjutasid mitmed tegurid, nagu vastuoluline ja sageli muutuv teave, poliitiline surve, valeinfo ja taju, et vaktsineerimine on liigselt pealesunnitud.

Selles mõttes, et üsna pea tekkis siuke hämmamist ja nagu usaldamatuse tunne küll. Mingi hetk hakkas ju jah kuidagi tekkima need ütleme siis koroonat, et hakkasid neid kaheti jutte tekkima. Ja see pani nagu häirekella, et kas see kõik on nii, nagu siin surutakse peale ja ja ausalt öeldes nagu. Sihukest seda, et selle koha pealt oli nagu kehva, et hakati seda vaktsiini ikkagi nagu jõhkralt peale suruma. /.../ Kuidagi siuke sunniviisiline värk hakkas pihta, et vot see nagu tekitas küll väga väga siukseid tundeid, et asi pole ikka väga õige. (1).

Üks lapsevanem tunnistas, et ei usalda midagi, mida arstid või poliitikud räägivad. See ilmestab, et koroonapandeemia ajal kogetud negatiivsetel tunnetel olnud sügav ja pikaajaline mõju lapsevanemate usaldusele.

Ma ütlen päris ausalt, ega väga ei usalda ühtegi asja, mis nende suust seal tuleb enam. Üldse mitte midagi. (3).

Seejuures mõjutas usaldusväärset viisi, kuidas avalikkuses esitati koroonavaktsineerimise vajalikkust. Üks lapsevanem väljendas pettumust inimeste vastu, kes tema hinnangul survestasid inimesi vaktsineerima, hirmutasid neid haigestumise korral suremisega ning süüdistasid vaktsineerimata inimesi. Eriti emotsionaalselt suhtuti sellesse, et vaktsineerimist laiendati ka noorematele ja tervetele inimestele, sealhulgas lastele.

/.../ ikkagi kes silmi kinni panemata kuskil avalikkuse ees survestasid inimesi ja rääkisid, kuidas kõik vaktsineerimata inimesed surevad kohe ära ja on üldse suured kurjategijad, et need inimesed nagu... Ja noh, kes on survestanud eriti kuidagi vaktsineerima täiesti terveid noori inimesi ja lapsi, et see nagu, noh. Kuigi mul ausalt öeldes selle konkreetse COVIDi vaktsiini puhul tekib küsimus, kellele seda üldse vaja oli? Kuidas need inimesed iseendaga nagu hakkama saavad ja õhtul lähevad rahuliku südamega magama – ma ei tea. Aga inimesi ongi väga erinevaid. (2).

Lisaks mõjutas usaldusväärset laastavalt tunne, et võimalike koroonavaktsiini kõrvalmõjudega kokku puutunud inimesed ei leidnud piisavalt abi ega toetust ametiasutustelt ega ka meedia vahendusel avalikkuselt.

Kindlasti mõjutas. Mitte hästi. /.../ No just nimelt see, kui näiteks hakkasid tulema ju teated nendest inimeste mingitest kõrvalnähtudest või mida nad seostasid sellega, siis kuidagi nad ei saanud abi ja et see /.../ Jah, et ma arvan, et pigem nagu negatiivselt. Et inimestel ikkagi pigem kadus usaldus ära, mis enne võib-olla oli, et kindlasti nagu langes. (4).

Ühtlasi kritiseerisid vaktsiinides kõhklevad lapsevanemad, et arstid toetasid erinevaid viiruse tõkestamiseks kasutatud meetmete rakendamist. Ühe lapsevanema arvates arstid olid teadlikud, et piirangutel pole alust, kuid vaatamata sellele toetasid neid. Järelikult tehti seda survestamise eesmärgil, mis oli lapsevanema hinnangul ebaeetiline.

/.../ nendel oli rohkem infot tegelikult, nemad tegutsesid teadlikumalt, see ei olnud niimoodi, et nad ei teadnud, mida nad teevad, miks nad edastavad neid sõnumeid. Ja kui sa teadlikult teed seda, kui sa tegid seda teadmata, see on teine asi, aga kui sa teed seda teadlikult, siis tegelikult noh, eriti veel, kui tegemist on arstidega, siis see põhimõte onju, et „*first, do no harm*,” see on ju kohe ära rikutud, eks ju. /.../ Me peame kõik saama hõlmatud sellega umbes, kõik peavad seda tegema, see info ju oli kahtlemata olemas nii maskide

osas kui selles osas, et kui sa nüüd ei luba inimesel minna kohvikusse, et see nüüd küll midagi nagu ei olukorda ei muuda, eks ju. (2).

Seejuures süvenes kahtlus, et arstid on ravimifirmade mõjuvõimu all, mistõttu ei saa nende soovitusi seoses vaktsineerimisega usaldada. Kuna nad tajusid koroonavaktsineerimist poolsunduslikuna, muutis see neid skeptiliseks tervishoiusüsteemi ja arstide läbipaistvuse ning neutraalsuse suhtes. See on veelgi enam lõhestanud usaldust tervishoiuasutuste ja arstide vastu, eriti seoses vaktsineerimisküsimustega.

Ega täpselt samamoodi ravimitööstus lihtsalt taob kinni neid arste samamoodi. Et muidugi on nad vajalikud, loomulikult on, mul ei ole üldse selle vastu mitte ühtegi sõna. Aga jah, et mingi kriitiline vaatepunkt võiks olla nagu inimestel ka. (3).

See oli üks selgitustest, miks vastasseis tervishoiuasutustega süvenes ja usaldus arstidesse langes.

3.3. Pandeemia seosed vaktsineerimise hoiakutega

Laste vaktsineerimine COVID-19 pandeemia ajal oli keerukas ja tundlik teema. Lapsevanemad, kelle hoiakud olid vaktsineerimise osas ka enne COVID-19 puhangut pooldavad, nägid pandeemia mõjusid pigem positiivsetena. Seega peegeldus, et lapsevanemad tõlgendasid pandeemiaga kaasnenud olukordi ja nähtusi vastavalt sellele, mis nende varasemalt välja kujunenud hoiakuid ja maailmapilti toetaksid. Mitmed laste immuniseerimist pooldavad lapsevanemad tõid esile, et pandeemia vältel kasvas teadlikkus nakkushaiguste leviku ja vaktsineerimisega protsessidest. Nad kirjeldasid, kuidas tänu COVID-19 pandeemiale juurdusid uued tervisekäitumise harjumused, nagu regulaarne kätepesu ja haigena koju jäämine, mis omakorda toetasid arusaama nakkushaiguste tõrje tähtsusest.

Teadlikkus kasvas selles, et kindlasti inimesed said aru, et kui sa ikkagi köhid ja oled nohune, siis sa ei roni igale poole. Et sa ei lähe tööle, et kui meil varasemalt on ikkagi see olnud, et ma siis ikka pingutan ära, et isegi kui mul on palavik, paha olla, et ma tulen ikkagi tööle, et saaks seal töö tehtud, siis nüüd võibolla saadi rohkem aru sellest, et tegelikult see ei ole hea, sest et lõpuks on väga paljud inimesed haiged. Ja teistpidi oli see, et tõesti inimesed said aru, et käsi peab pesema korralikult ja kasutama, siis kui vaja, desinfitseerimisvahendeid. (5).

Täheldati ka, et vaktsineerimise tehnoloogia on hakanud kiiresti arenema ja on leitud erinevaid kasutajasõbralikumaid viise vaktsiinide manustamiseks, nagu näiteks ninaspreid ja plaastreid, mis võivad vähendada vaktsineerimisega seotud hirme või ebamugavust. Need uuendused võivad olla julgustanud rohkem inimesi vaktsineerima, kuid teisalt panustasid teadlikkuse ja usalduse kasvu.

COVIDi ajal me kindlasti saime targemaks, et selles mõttes neid riske ja kõiki üldse nagu, mis vaksineerimisega kaasneb, kuidas, kuidas vaktsiini toodetakse. /.../ Et ma arvan, et kui ma täna lähen vaksineerima ennast ja siis mu käest küsitakse, et kas sa tahad seda viiruspõhist või ma ei mäleta, kas oli rakupõhist vaktsiini, siis ma oskan nagu valida seda. /.../ Vaksineerimise valdkond hakkas hästi kiiresti arenema, mu lapsed said eelmine ja üle-eelmine aasta näiteks gripivaktsiini ninaspreiga, mis on nagu meeletult *cool*. /.../ Et selle COVIDi perioodi ajal kindlasti nagu teadlikkus kasvab. (10).

Üks lapsevanem tõi välja, et COVID-19 pandeemia näitlikustas, kui võrd mobiilses maailmas me täna elame ja tõestas, et ohtlikud haigused on meist vaid ühe kontakti kaugusel. See kinnitas tema jaoks, et laste vaksineerimine on oluline. Seega on üldine vaktsiinide aktsepteerimine jäänud samaks või isegi kasvanud nende lapsevanemate seas, kes juba varasemalt on olnud pigem usaldavad.

Kinnitunud on rohkem, jah, et vaksineerima peaks, et nagu hoida. Ja arusaadav, kui kergelt haigused võivad liikuda. Et see pandeemia näitas väga hästi ära seda, et me elame ikkagi tänapäeva ühiskonnas, kus inimesed liiguvad ringi rohkem, suhtlevad omavahel ka suuremate vahemaade tagant. Et kui võib-olla siin 20 aastat tagasi, kui oleks olnud mõni haigus, mis Hiinast Eestisse leviks võtnud aega palju rohkem, siis nüüd oli see ainult päevade küsimus nii-öelda. Või nädalate. Et selles suhtes see oli vältimatu. (5).

Seejuures viitasid lapsevanemad ka hiljutisele leetrite puhangule, mis sarnaselt COVID-19 pandeemiale oli kinnituseks, et laste riikliku immuniseerimiskava kohane vaksineerimine on jätkuvalt vajalik. Lapsevanemad kirjeldasid, et ohtliku nakkushaiguse levik tekitab hirmu, isegi, kui laps on vaksineeritud.

Tegelikult see leetrite teema tegelikult hirmutab. Hirmutab tegelikult siuke asi, kui meediast praegu loed leetrite kohta. No ma ei kujuta ette. (7).

Osad lapsevanemad, kes on oma lapsed kavakohaselt immuniseerinud, kuigi laste koroonavaksineerimisse suhtusid kõhklevalt, väljendasid, et pandeemia teistesse vaktsiinidesse suhtumist neil kuidagi ei muutnud. Seega vähemalt teadlikult ei seostanud nad koroonapandeemia ega -vaksineerimise kogemust laste kavakohase vaksineerimisega, vaid seda vaadati eraldiseisvalt.

Ei mõjutanud, see koroonaa oli nagu hoopis teine, hoopis uus asi, mingit teist tüüpi vaktsiin... ei, see ei löönud seda kõigutama küll. (8).

Küll aga olid laste kavakohasest vaksineerimisest osaliselt või täielikult keeldunud lapsevanemad kindlal seisukohal, et COVID-19 pandeemia kogemused kinnitasid ja süvendasid kahtlusi seoses laste vaksineerimise ohutuse ja vajalikkusega. Kõige enam häiris neid koroonavastase

vaktsineerimise kampaaniatega kaasnenud survestamise tunne ning tekkinud valearusaam, et vaktsiin kaitseb täielikult haigestumise eest.

Ja kinnitasid. See, et seda vaktsiini nii hullult peale suruti ja räägiti, et see kaitseb ja tegelikult ei kaitsenud mitte midagi, inimesed jäid ikkagi täpselt samamoodi haigeiks. (3).

Seejuures väljendasid nad rõõmu, et nende hinnangul on kahtlus vaktsiinide osas laiemalt ühiskonnas pandeemiaga kasvanud, öeldes, et inimesed on rohkem hakanud „silmi avama“. Selle metafooriga viitasid nad, et inimesed on tutvunud mingisuguse uue informatsiooni või teistsuguse vaatepunktiga, mida nad varem ei olnud märganud või mõistnud.

Seda on näha ka ja mina pigem ütlen väga tore, et inimesed hakkasid ka nendes teistes vaktsiinides läbi selle kahtlema, sest tegelikult nähti läbi, mis selle COVIDi vaktsiinide taga tegelikult oli, eks ju. Et mul on hea meel, et rohkem inimesi on hakanud silmi avama selles mõttes, et see natuke võib-olla nagu see, kes iganes koordineeris seda, et see võib olla ei olnud nende eesmärk. Läks natuke viltu. Läks natuke viltu, inimesed hakkasid silmi avama. Et selle võrra nagu... Tore. Tore, jah. (2).

Ka teine lapsevanem tõi esile, et tema hinnangul on haiguse ees hirmu vähenemise järel usaldus vaktsiinide ja arstide vastu viimaste aastate jooksul vähenenud ning et inimesed on hakanud kriitilisemalt kaaluma vaktsineerimise vajaduse üle. See tundmus on tal muuhulgas tekkinud selle põhjal, et aja jooksul on koroonavaktsiini kõrvalmõjudele keskendunud Facebooki grupi jälgijate arv suurel määral kasvanud. Ka tema kasutab siin „silmade avanemise“ väljendit, öeldes veel, et inimestel on „pilt selgeks läinud“. Sellega annab ta mõista, et võimalik ebakindlus vaktsineerimise suhtes on pandeemia jooksul muutunud selgemaks.

Kui see hirm on nüüd ära kadunud, siis ma arvan, et paljudel inimestel on pilt selgeks läinud ja ma olen päris kindel, et väga paljud inimesed kaotasid usalduse, sest see vaktsiinigrupp, vastaste grupp on ikka väga suureks läinud selle ajaga nagu, alates sellest ajast, kui mina olen sinna gruppi läinud, aina tuleb juurde kogu aeg neid, et inimestel silmad avanevad ja selles mõttes, ega ma ei ütle, et see meditsiin on täiesti *bullshit* - ei ole, nagu ma eelnevalt juba mainisin. Et loomulikult, aga ma arvan, et ta on hakanud inimesed rohkem kriitilisemalt mõtlema küll kõige kohta. Et igasuguseid asju nad ei lase endale enam lihtsalt lambist sisse süstida /.../ (3)..

Kaks lapsevanemat, kes olid oma pandeemia eel sündinud lapsed osaliselt jätnud vaktsineerimata, tõid välja, et koroonavaktsineerimisega kaasnenud survestamise tunne tõttu kasvas neil veendumus nii vanemate kui ka pandeemia ajal sündinud väiksemate laste edasisest kavakohasest vaktsineerimisest loobuda. Seega süvenes pandeemia ajal koroonavaktsiinide turuletulekuga kahtlus ja vastuseis seoses laste immuniseerimisega.

Ja teine laps mul sündis 2021 ja tema ei ole ühtegi vaktsiini saanud. Mõtlesin peale seda koroonas asja, ma lihtsalt otsustasin, et ma ei lase mitte ühtegi vaktsiini teha. Null. Sest see kõik lihtsalt, see kõik pani... (3).

Selles mõttes, et ma olin juba tegelikult enne seda koroonaaega jõudnud sellele järeldusele, et üldiselt ma ei poolda vaktsineerimist. Ja kui tulid need COVIDi vaktsiinid, siis see kuidagi kinnitas minu seda seisukohta mul sisemuses, et ma tundsin, et ma kindlasti ei ole nõus iseennast vaktsineerima ega oma lapsi. (4).

COVID-19 vaktsiinide põhjustatud potentsiaalsed kõrvaltoimed süvendasid samuti usaldamatust vaktsiinide suhtes. Lisaks tundus neile pandeemia ajal, et kõrvalmõjudest ei taheta koroonavaktsiini puhul meedias rääkida. Seega on vaktsiinide ümber levivad vastuolulised arvamused süvendanud segadust ja hirmu nendes lapsevanemates, kes juba varasemalt on olnud laste vaktsineerimise suhtes äärmiselt ettevaatlikud.

Et inimesed on ju hädas oma nende tüsistustega ja nii edasi. Et tänasel päevalgi, onju, et inimesed käivad ju see... noh mis see mingi MTÜ on, kus need koroonavaktsiini mingi nende kahjudega seoses, eks ju. /.../ aga selles suhtes ikkagi meedia ja kogu, kõik, kõik, mis meie ümber on, need kõik nagu mõjutab seda minu arusaama, aga noh, lihtsalt ma kuidagi näen neid märke, mis kuidagi kinnitavad (4).

Seejuures pöörati tähelepanu, et end koroonas vastu vaktsineerinud inimeste seas oli neid, kes seda hiljem kahetsesid. Need muutused arvamustes olid justkui kinnituseks, et nende seisukohad mitte vaktsineerimise osas on olnud õiged, sest ka teised on lõpuks jõudnud sama järelduseni.

Isegi, kui sa olid enne pioneer ja käsi püsti kohe, et see ka nendel inimestel muutus arusaam sellest asjast ja nad hakkasid läbi nägema, et seal on hoopis midagi muud taustal, et see nüüd küll õige asi ei ole. /.../ Et see on õudne tegelikult, mida inimesed on endale sisse süstinud, eks ju. /.../ Et noh, väga kurb. Väga kurb. (2).

Vaktsineerimise vastased kahtlesid ka leetrite puhangu kajastanud uudiste tõesuses ja järeldavad, et see on pelgalt ravimifirmade hirmutamistaktika vaktsiinide müügi suurendamiseks. Üks lapsevanem jagas, kuidas tema arstist tuttav oli juba aasta tagasi ennustanud leetrite puhangu esilekerkimist, mis tema hinnangul viitab ettekavatsetusele.

Follow the money! Ei ole nad hakanud rohkem levima tegelikult. Jälle, *follow the money*. Sellest juba aasta tagasi - ma ütlen, et mul on natuke rohkem informatsiooni - aasta tagasi üks teadlik inimene ütles mulle – ta on ise ka arst, – ütles, et pane nüüd... umbes aasta pärast tuleb uuesti see leetrite jutt avalikkuses. *Like clockwork*. See on jällegi ravimifirmad tegelikult, sest noh, vaktsiine on ju vaja müüa. Hõlmatus mingitega on langenud /.../ Vaata, miks mingid uudised kerkivad esile. (2).

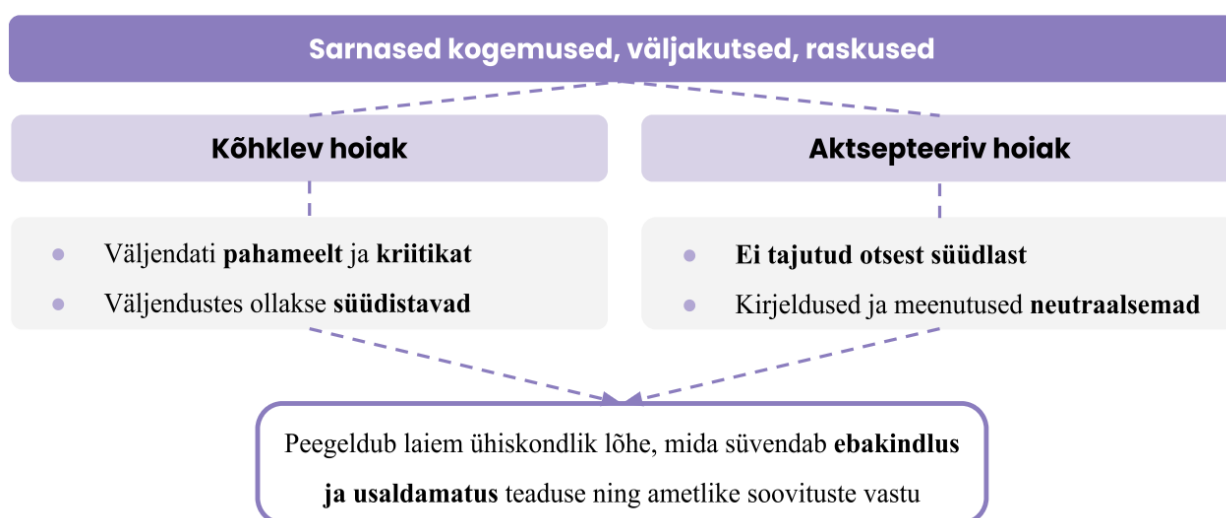
Lapsevanemad, kes on kahtlevad, otsisid säärastest olukordadest elemente, mis nende veendumusi kinnitaksid.

4. JÄRELDUSED JA DISKUSSIOON

Käesolevas peatükis toon tulemustele ja teooriale tuginedes välja olulisemad järeldused. Läbivalt diskuteerin, kuidas COVID-19 kogemused kujundasid vanemate valmisolekut oma lapsi vaksineerida. Lisaks jagan soovitusi, mida tuleks kommunikatsioonis tähele panna, et kahtlusi vähendada ja usaldust suurendada. Seejärel arutlen peamiste meetodi nõrkuste üle ja reflekteerin, kuidas uurijana püüdsin nende piiravat mõju vähendada. Viimases alapeatükis pakun võimalusi edasiseks teema uurimiseks.

4.1. Lapsevanemate vastanduvad tõlgendused koroonapandeemia kogemustest

Magistritöö raames läbiviidud vestlused tõid esile, kuidas erinevad hoiakud ja väärtushinnangud seoses laste vaksineerimisega võivad peegelduda lapsevanemate suhtumises COVID-19 tervisekriisi. Lapsevanemad, kes olid laste vaksineerimise osas kahtlevad või vastased, väljendasid koroonapandeemiat meenutades enim pahameelt ja kriitikat, olles oma väljendustes süüdistavad. Seevastu vanemad, kes olid oma lapsed immuniseerimiskava kohaselt vaksineerinud, kirjeldasid küll sarnaseid pandeemiaga kaasnenud raskusi, kuid nende puhul ei tajutud otsest süüdlast ning seetõttu kirjeldati väljakutseid ka neutraalsemalt (vt Joonis 5).



Joonis 5. Erineva vaksineerimishoiakuga vanemate tõlgendused COVID-19 tervisekriisist

Kantar Emori (2023: 123-124) läbi viidud COVID-19 mõjuanalüüsis tuli esile, et riigi soovitusi ja piiranguid järgiti kõige paremini pandeemia alguses, mil uus viirus tundus hirmutav. Käesoleva magistritöö käigus korraldatud intervjuudest tuli esile, et kasutatud meetmete osas olid positiivsemalt meelestatud vaktsineerimist pooldavad lapsevanemad, näiteks kandsid nad meelsamini maski ja osad soetasid need ka oma lastele. Lapsevanemad, kes keeldusid oma lapsi immuniseerimiskava järgi vaktsineerimast, tõdesid samuti, et tundsid pandeemia esimese laine ajal haiguse ees hirmu, kuid piirangute järgimine ei olnud sellegipoolest meeltnööda. Vastumeel tekkis peamiselt seetõttu, et meetmete rakendamise alused ja põhjendused ei tundunud veenvad, küll aga vaktsineerima survestavad.

Kuna laste immuniseerimisest keeldunud lapsevanemad ei olnud end koroonavastu vaktsineerinud, tuli neil silmitsi seista karmide liikumispiirangutega, mida koroonatõenditega kontrolliti. Enda ja laste COVID-19 vaktsineerimisest keeldumisest kujunes ajapikku viis oma meelsuse väljendamiseks, kuna tajutud survele ei soovitud alluda. Seega vastupanu ja kahtlused aina süvenesid. Ka teaduskirjanduses on leitud, et meetmete ja piirangute tõhusus pandeemia pidurdamiseks sõltus avaliku toetuse määrast: mida suurem oli usaldus valitsuse, tervishoiuasutuste ja teaduse vastu, seda suurem oli inimeste valmisolek oma tervisekaitumist ametlike soovitude järgi muuta (Prati jt, 2011; Siegrist ja Zingg, 2014; Dohle jt, 2020).

Küll aga olid laste koroonavastase vaktsineerimise osas hoiakud sarnased, sõltumata vanemate varasemast vaktsineerimiskäitumisest. Ka Walker jt (2021: 3355) on leidnud, et COVID-19 vastast vaktsineerimist ei saanud ennustada selle järgi, kas vanem on last eelnevalt vaktsineerinud. Isegi kui lapsevanemad ennast COVID-19 vastu ilma suuremate kõhklusteta kaitsepookisid, olid nad samal ajal seisukohal, et laste tervisega riskida ei soovita. Peamiste vaktsineerimisest keeldumise põhjustena toodi esile vähest kindlustunnet ohutuse ja tõhususe osas ning tõsiasja, et lapsi ohustas viirus vähesel määral. Seejuures süvendas kõhklusi asjaolu, et COVID-19 vaktsiini arendamine ja kasutuselevõtt toimus tavapäratult kiiresti. Samu koroonavaktsiini loobumise põhjuseid on nimetanud ka Troiano ja Nardi (2021: 245), de Albuquerque Veloso Machado jt (2021: 4) kui ka Walker jt (2021: 3359).

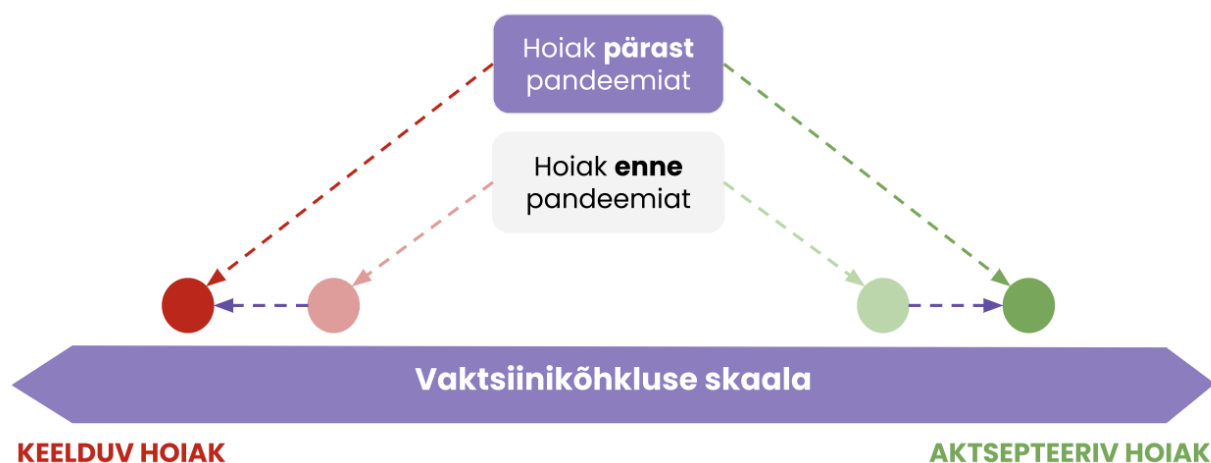
Immuniseerimiskava vaktsiinidest loobunud lapsevanemad eristusid seejuures suhtumisega laste vaktsineerimise korralduse osas. Kuigi kavakohast vaktsineerimist pooldavad lapsevanemad kartsid samuti koroonavaktsiini kõrvaltoimeid ega pidanud vaktsineerimist piisavalt vajalikuks, siis ei mõistnud nad vaktsiini pakkumist hukka. Küll aga suhtusid kavakohasest vaktsineerimisest

keeldunud vanemad lastele laiendatud COVID-19 vastasesse vaktsineerimisse äärmiselt taunivalt, nimetades seda „vastutustundetuks“, „ebavajalikuks“ ja „laste piinamiseks“. Laialdaselt varieeruvad suhtumised peegeldavad keerulist dünaamikat, kus vaktsineerimise otsuse tegemisel mängivad rolli erinevad tegurid – nii isiklikud tõekspidamised, normid kui ka usaldus riigiinstitutsioonide ja tervishoiuasutuste vastu (Dubé, 2013: 1763-1764).

Intervjueerijana oli huvitav kogeda, et pandeemia lahendamiseks kasutusele võetud meetmete osas olid tajud ja arvamused sageli vastandlikud, mis väljendus lisaks veel nii vestluse tonaalsusest, emotsionaalsusest ja kasutatud väljenditest. Seega peegeldasid need lapsevanemate erinevad emotsioonid laiemat ühiskondlikku lõhet, mida tugevdavad ebakindlus ja usalduse puudumine teaduse ja ametlike soovitude vastu.

4.2. Laste vaktsineerimisega seotud hoiakute teravnemine kriisi vältel

Selle üle, kas COVID-19 pandeemiaga kaasnenud kogemused muudavad laste vaktsineerimisega seotud hoiakuid ja käitumist, arutleti valdkonna kirjanduses juba pandeemia alguses üsna aktiivselt (Humble jt, 2023: 407; Dubé ja MacDonald, 2020). Väljendati isegi lootust, et pandeemia võiks lahendada vaktsiinikõhkluse probleemi, kuivõrd just koroonavaktsiini nähti peamise päästerõngana normaalse elu juurde naasmiseks (Harrison ja Wu, 2020). Käesoleva magistritöö tulemused näitasid siiski, et pandeemia eelselt kujunenud hoiakud pigem süvenesid kriisi jooksul (vt Joonis 6).



Joonis 6. Laste vaktsineerimisega seotud hoiakute polariseerumine pandeemia mõjul

See tähendab, et vaktsineerimises juba enne pandeemia algust kõhelnud lapsevanemad kaldusid veel enam vaktsiinide vastu, samas kui vaktsiine pooldavad lapsevanemad said pandeemiaga seotud kogemuste ja selle käigus kasvanud teadlikkuse kaudu kinnitust nende vajalikkusest. Sarnase järelduseni jõudsid ka Colorados korraldatud uuringu autorid Higgins jt (2023), kelle kohaselt muutusid lapsevanemate hoiakud äärmuslikumaks, mis oli peamiselt mõjutatud polariseerunud poliitikast kui ka sotsiaalmeediast. Ka käesoleva töö raames korraldatud vestlustest kumas läbi teatav eelhoiakutel põhinev vastandumine ametiasutuste ning meditsiinitöötajate suunas, mis pandeemia vältel aina tugevnes.

Kuna lapsi riikliku kava kohaselt mitte vaktsineerinud lapsevanemates tekitasid pandeemia ajal kasutusele võetud meetmete otstarbekus ja läbipaistvus kahtlusi, nõrgestas see usaldust riigiinstitutsioonide ja tervishoiuasutuste vastu. Seejuures vähenes neil usaldus peavoolumeedia vastu, milles edastati peamiselt ametlikke teadaandeid ja mis toetus ühiskonnas laialdasemalt levinud normidele ning tõekspidamistele. Vaktsineerimise suhtes juba pandeemia eel kriitiliselt meelestatud lapsevanemad tõid vestlustes esile mitmesuguseid olukordi, mis arstide vastu usaldust õõnestasid. Peamiselt tekitas vastumeelsust ajapikku tekkinud tunne, et koroonavaktsineerimine oli pealesurutud, mis tõstas küsimusi tervishoiuasutuste ja arstide motiivides ning nende suhete kohta ravimitööstusega. Kantar Emori (2023: 126) läbiviidud COVID-19 mõjuanalüüsis toodi sarnaselt esile, et usaldamatus teaduspõhisesse meditsiini on teatud sihtrühmades suur ja seda süvendas COVID-tõendite kasutuselevõtt, mis tugevdas vaktsineerimise kohustuslikkuse tunnet. Lisaks on „Eesti teadusbaromeetri“ tulemused näidanud, et pandeemia aastate jooksul vähenes mõnevõrra usaldus teadusesse (Kree, 2024).

Ühtlasi kahtlustasid laste immuniseerimisest keeldunud lapsevanemad, et arstide soovitusel ei pruugi alati olla neutraalsed ega lähtuda patsiendi heaolust. Eeskätt kritiseerisid nad arste, kes toetasid poliitilisi otsuseid, nagu maski kandmise kohustus ja liikumispiirangud, mille tõenduspõhisus, otstarbekus ja proportsionaalsus seati kahtluse alla. Skeptilist hoiakut süvendasid terviseekspertide vastuolulised ja ajas muutunud sõnumid, mis kinnitab Han jt (2023) täheldust, et pandeemia ajal mõjutab usaldust valitsuse vastu selle tegevuse kvaliteet, sõnumite selgus, teadlikkuse tõstmine COVID-19 kohta ning õiglustunde tajumine. Kui inimesed tunnevad, et nad ei saa tervishoiusüsteemi või valitsuse teavet ja soovitusi usaldada, võib see põhjustada ettevaatlikkust või isegi vastuseisu vaktsineerimisele.

Vaktsineerimise statistika nii Eestis kui mujal maailmas näitab, et laste kalendervaktsiinidega vaktsineerimise hõlmatus langes pandeemia esimeste lainete ajal mitmes riigis järsult ega ole siiani taastunud pandeemiaeelsele tasemele (Humble jt, 2023: 407; Dubé ja MacDonald, 2020: 900; Terviseamet, 2023). Käesoleva magistr töö tulemused kinnitasid, et koroonakriisi ajal kahtlused vaktsiinide turvalisuse ja olulisuse suhtes võimendusid, mis tekitas vastumeelsust ja võis seega mõjutada vaktsineerimiskäitumist. Seda tõestasid muuhulgas intervjuud kahe pandeemia ajal sünnitanud emaga, kelle sõnul muutis tervisekriisi vältel kogetud sündmused vaktsiinidest keeldumise otsuse veelgi kindlamaks. See tähendab, et kuigi nad olid juba varem kõhklevad, siis edaspididest laste vaktsineerimisest loobusid nad juba kindlameelsemalt.

Ühtlasi tõlgendasid laste riikliku kava järges immuniseerimisest loobunud vanemad COVID-19 vaktsiini kõrvalmõjude kajastamise vähesust meedia ja tervishoiuasutuste vandenõuna, mis süvendas usaldamatust nii ametlike allikate kui ka meditsiinisüsteemi vastu. Seega vaktsineerimises kahtlejate mured vaktsiinide turvalisuse ja tõhususe osas süvenesid. Dubé ja MacDonald (2020: 899-900) ei pidanud samuti tõenäoliseks, et mured ja kahtlused pandeemia tulemusel immuniseerimiskavasse kuuluvate vaktsiinide osas kaovad, kuna uue vaktsiiniga kaasneb sageli rohkem kõrklusi, mis võib mõjutada laiemalt suhtumist teistesse vaktsiinidesse. Niisamuti on leitud ka mitmetes esimeste lainete ajal või järel korraldatud uuringutes, et lapsevanemate suhtumine kalendervaktsiinidesse või gripivaktsiini on muutunud mõnevõrra negatiivsemaks (Humble jt, 2021: 409; Fridman jt, 2021: 1; He jt, 2022; Shmueli, 2023).

Vastupidiselt rõhutasid oma lapsi riikliku kava kohaselt vaktsineerinud lapsevanemad, et pandeemia suurendas nende usaldust ja austust meditsiinitöötajate vastu. Nad väljendasid intervjuudes tänulikkust tervishoiutöötajatele, pidades neid metafoorselt kangelasteks, kes päätsid eesliinil viirusega võideldes inimeste elusid. Lisaks tõid osad nendest välja, et pandeemia tõstis teadlikkust nakkushaiguste leviku ja ennetamise võimaluste osas. Ühtlasi kirjeldasid nad, kuidas pandeemia jooksul kujunesid välja tervislikumad käitumisharjumused, näiteks pestakse siiani tihedamalt käsi ja püstitakse haigestumise korral kodus.

Osa lapsi immuniseerimiskava kohaselt vaktsineerinud vanemad tõdesid, et pandeemia ega koroonavaktsineerimisega seotud arvamused nende hoiakuid muude vaktsiinide osas ei muutnud. Teine osa jällegi tõdes, et laste vaktsineerimise olulisuse tajuga pigem tugevnes, kuna pandeemia tõestas, kui suur mõju võib ohtlikul ja kiiresti levival haigusel olla nii inimeste tervisele kui ka majandusele. Sarnast muutust on täheldatud ka Kanada (Humble jt, 2023: 409), USA (Shen jt,

2023), Iisraeli (Shmueli, 2023) kui ka Eesti (Innos jt, 2021) lapsevanemate seas läbiviidud uuringutest, et osade vaktsiinide puhul on suhtumine pandeemia vältel muutunud soodsamaks.

Kirjeldatud koroonapandeemia võimalikke mõjusid laste vaktsineerimisega seotud hoiakutele kinnitasid ka tõlgendused hiljutisest leetrite puhangust, mille käigus avastati üle viia aasta Eestis siseriiklik haigestumise juhtum. Lapsi kavakohaselt vaktsineerinud lapsevanemad väljendasid haiguse ees hirmu ja tõdesid, et see on nende jaoks tõestuseks, et immuniseerimine ohtlike nakkushaiguste vastu on jätkuvalt oluline, isegi kui me nende haigustega enam pikalt pole kokku puutunud. Samas lapsevanemad, kes pole enda lapsi vaktsineerinud, seadsid leetrijuhutumite kasvu üleüldse kahtluse alla ega hinnanud viirusega nakatumise tõenäosust ega haigusega kaasnevaid riske kõrgeks. See ilmestas, kuidas ohklikud nakkuspuhangud võivad mõjutada ühiskondlikke hoiakuid ja käitumist seoses laste vaktsineerimisega, tuues ühtlasi esile vajadust tugevdada üldsuse usaldust tervishoiuasutuste ja vaktsineerimisprogrammide vastu.

Ka vaktsineerimisalases teaduskirjanduses on usaldust poliitika, valitsuse ja tervishoiusüsteemi vastu nimetatud üheks olulisemaks vaktsineerimise otsust mõjutavaks teguriks (Dubé jt, 2018; Larson jt, 2014). See selgitab, miks olemasolevad hoiakud süvenesid pandeemia vältel – kuna COVID-19 kriisi juhtimises mängisid kandvat rolli just poliitikud ja terviseeksperdid, tõlgendati sündmusi lähtuvalt oma tõekspidamistest ja väärtustest. Magistr töö tulemused näitasid, et pandeemia ajal langes osades sihtrühmades märkimisväärselt usaldus avaliku sektori ja tervishoiuasutuste vastu. Paraku ei paistnud intervjuude põhjal see senini olevat taastunud, mis võib seega veel pikemat aega avaldada mõju lapsevanemate valmisolekule oma lapsi vaktsineerida.

4.3. Soovitused usalduse taastamiseks ja kõhkluste leevendamiseks

Pandeemia järel järsult langenud hõlmatus immuniseerimiskava vaktsineerimistega (Terviseamet, 2023) on toonud esile vajaduse tõsta lapsevanemate teadlikkust vaktsineerimise jätkuvast olulisest kui ka taastada COVID-19 tervisekriisi järel kannatada saanud usaldust tervishoiusüsteemi vastu. Siinses alapeatüis jagan magistr töö tulemustele tuginedes soovitusi, mida edaspidi kommunikatsioonis selle eesmärgi täitmiseks võiks tähele panna. Lisaks saab töö lisades tutvuda lapsevanemate jagatud soovitustega riigiasutustele kriisiolukordadeks ja vaktsineerimises kahtlevate lapsevanemate toetamiseks (vt Lisa 5).

Laste COVID-19 vastase vaksineerimisega seotud kõhkluste ja hirmude taga oli teatud määral tugeva ja ühemõttelise sõnumi puudumine, kuna 2021. aastal lastele laienuvad vaksineerimise olulisus osas ei olnud kujunenud ühest seisukohta. **Seega loob selge sõnum lapsevanemates kindluse ja arusaama, et vaksineerimine on ohutu ja vajalik.** Vastuoluliste soovitude jagamine avalikkuses muudab lapsevanemad hoopis kõhklevaks ja pigem loobutakse kõrvalmõjude hirmus immuniseerimisega riskimisest. Niisamuti on rõhutanud Walker jt (2021, 3359), et vaktsiinikõhklust võimendas koroonavaktsiini puhul teabe vastuolulisus, selle kiiresti muutumine ajas ja tunne, et otsus laste vaksineerimise kohta tuli teha kiirustades. Eriti oluline on vastuolulise teabe jagamist vältida uue vaktsiini tulemise puhul, mil hirme ja kõhklusi eksisteerib rohkem.

Intervjuudest lapsevanematega tuli esile, kuidas kontrollimata ja toimetusetliku järelevalveta allikate kaudu jõudev valeinfo mõjutab lapsevanemate suhtumist, hoiakuid ja tervisekäitumist. Laste vaksineerimisest keeldunud lapsevanemad viitasid oma väidete kinnitusteks sageli sotsiaalmeediast ja alternatiivmeediast pärit infole või tuttavate kogemustele. Seejuures seadsid nad kahtluse alla peavoolumeedia ja teaduskirjanduse usaldusväärset ning objektiivset, mistõttu otsiti aktiivselt „teistsugust“ ehk oma tõekspidamistega ühtivat informatsiooni muudest kanalitest, mis ei tugine teaduslikel allikatel. Seega kinnitas eelnevate uuringute tulemusi, mille kohaselt vaksineerimises kõhklevad lapsevanemad eelistavad järelevalveta meediaplatforme, kus liigub rohkem desinformatsiooni ja vaktsiinivastaseid sõnumeid (Wilson ja Wiysonge, 2020: 1; 2020; de Albuquerque Veloso Machado jt, 2021: 4; Viswanath jt, 2023: 4-5).

Lisaks kinnitab see leid Kiiseli (2013) järeldust, mille kohaselt kahtleja ei usalda ühtegi konkreetset infokanalit, vaid otsib ja sünteesib paljudest allikatest oma pildi, eelistades informatsiooni, mis sobitub tema eelarvamustega ja oleks sotsiaalselt kasutatav. Samas tunnistasid ka vaksineerimist pooldavad lapsevanemad, et äreva kriisi ajal oli allikakriitilisus kohati nõrgenenud ja seega järgiti mõneti kergekäelisemalt teadlase tiitliga inimeste soovitusi. See, et meditsiinihariduse ja loodusteaduste kraadiga inimestel on arvestatav mõju autoriteedina, peegeldus ka vestlustest immuniseerimise vastastega. Küll aga usaldasid nad teadlasi ja arste, kes vastanduvad teadmispõhisele tervisekäsitlusele. Siit järeldub teine oluline väljakutse – **meediapädevuse arendamine, et lapsevanematel oleks olemas vajalik oskus infot kriitiliselt analüüsida ja kujundada adekvaatseid hinnanguid.** Kuna laste vaksineerimise teema on

kompleksne ja sellega kaasneb palju emotsionaalsust, võivad alusetud hirmujutud vanemaid kergesti mõjutada.

Intervjuudest immuniseerimisest keeldunud lapsevanematega selgus, et nad tajuvad vaktsiinidega seotud riske oluliselt rohkem kui haigusega kaasnevaid riske. Lisaks muutis nende otsuse kindlamaks COVID-19 pandeemiaga kaasnenud negatiivseta tajutud olukorrad, nagu arstide vastuolulised sõnumid ja vaktsineerimisega survestamine. Seega tuleb kommunikatsioonis **keskenduda vaktsiinvälditavate haiguste olemuse ja ohtlikkuse selgitamisele ning rõhutada vaktsineerimise olulisust lastele.**

Küll aga on seejuures äärmiselt oluline meeles pidada, et pandeemia ajal kõikuma löödud usaldus nii tervishoiusüsteemi, riigiinstitutsioonide kui ka peavoolumeedia vastu on vaktsineerimises kahtlevad lapsevanemad muutnud veelgi skeptilisemaks, kuna kaheldakse nende erapooletuses ja heasoovlikkuses. Kuna ühe suurema murekohana toodi intervjuudes välja vaktsineerimisega kaasnevate riskide vähenemise avalik arutelu ja tunne, et nende ohtlikkust pisendatakse, on oluline, et **teavitustöö oleks võimalikult läbipaistev, tasakaalustatud, tonaalsuselt empaatiline ja arvestaks erinevate hoiakute ja muredega.** See aitab vanematel teha teadlikke otsuseid, mis põhinevad usaldusväärsetel ja arusaadavatel selgitustel. Lapsevanemad hindavad neutraalselt esitatud argumente, mistõttu tuleks vältida laimamist, hirmutamist, demagoogiat ja loosunglikkust.

Teisalt on oluline silmas pidada magistratöö üht peamist tulemust, mis näitas, et laste vaktsineerimisega seotud teemade avalik tõstatamine võib kergesti süvendada polariseerumist, kuna teema on väga emotsionaalne ja tundlik. **Teisisõnu võib proaktiivse avaliku kommunikatsiooniga kaasneda risk, et see äratab rohkem kõhklusi ja vastureaktsioone,** tehes lõpuks karuteene. Kuna vaktsineerimise otsus on suuresti seotud usaldusega riiklike institutsioonide vastu, oh oht, et lapse tervise seotus otsusest kujuneb vahend oma isikliku meelsuse ja ideoloogiliste veendumuste väljendamiseks. Seega võib vaktsineerimise teema toomine avalikku ruumi viia teravate vaidluste ja vastandumiseni.

Samas on oluline hoida vaktsineerijate taset ja muuta kahtlejate käitumist, näidates erapooletult vaktsiinide ohutust ja vaktsineerimise vajalikkust. Küll aga võib veendunud vastaste veenmine kommunikatsiooni kaudu olla äärmiselt keeruline, kuna nende usaldus ja info vastuvõtlikkuse motivatsioon on madalad. Intervjuudest peegeldus, et kõige keerulisem võib olla ümber veenda kõrgharidusega lapsevanemaid, kuna oma arenenud analüüsivõime tõttu on nende uskumused ja seisukohad kindlamalt juurdunud, eriti kuna nad otsivad aktiivselt teavet, mis kinnitaks nende

eelnevalt kujunenud arvamusi. Lisaks kipuvad kõrgharidusega lapsevanemad olema skeptilisemad autoriteetide suhtes ning usaldavad rohkem sõltumatuid eksperte kui avaliku kommunikatsiooni kampaaniaid. See tähendab, et vaksineerimise edendamiseks on vaja **kohandatud strateegiaid, mis arvestavad sihtgrupi haridustaseme, teabeallikate eelistuste ja sotsiokultuurilist taustaga, pakkudes neile detailseid ja usaldusväärseid andmeid, mis võivad aidata ümber lükata väärinformatsiooni ning tugevdada usku teaduslikult tõestatud faktidesse.**

Ühtlasi soovitan avaliku meediakampaania kõrval panna **rohkem rõhku muude sekkumisviiside arendamisele, näiteks rakendades rohkem füüsilisi ja personaalsemaid lähenemisi.** Need võiksid hõlmata tervishoiutöötajate vestlusi lapsevanematega, kogukonnapõhiseid teadlikkuse tõstmise programme ning isiklikke või koguni anonüümseid nõustamise võimalusi, kus antakse vaktsiinide kohta põhjalikku teavet. Sellised meetodid võivad aidata paremini jõuda kahtlevate inimesteni ja vähendada vastuseisu, pakkudes neile võimalust oma küsimustele usaldusväärsetelt allikatelt vastuseid saada ja luua personaalne kontakt ekspertidega. Lisaks tuli intervjuudest esile perearstide roll autoriteedina, kelle soovitusel ja toetus võivad lõpliku otsuse tegemise juures olla suure mõjuga. Seetõttu tuleks **perearste toetada ja julgustada lapsevanematega suhtlemisel ja informatsiooni jagamisel** näiteks jagatavate infomaterjalide pakkumise kui ka koolituste näol.

Immuniseerimisest keeldunud emad ja isad ei arva alati, et vaksineerimine poolt tehtud otsus oleks vale, aga nad kardavad, et see pole õige. Kuna kõigi lapsevanemate ühine soov on oma lapsi parimal võimalikul moel kaitsta, on oluline luua võimalusi tutvuda usaldusväärse teabega ja rääkida oma muredest arstide ja terviseekspertidega. Läbipaistev ja dialoogile avatud tervishoiupoliitika aitab tasapisi kaasa usalduse taastamisele, mis julgustaks ja toetaks lapsevanemaid otsuse tegemisel.

4.4. Meetodi kriitika ja eneserefleksioon

Nii nagu igal uurimismeetodil ja lähenemisel, on ka siinses töös kasutatud meetodikal omad piirangud. Nagu valimi moodustamise peatükis mainitud, ei saa töös kasutatud mitte-töenäosusliku valimi puhul teha suuri üldistusi (Rämmer, 2014). Selleks, et valim oleks võimalikult mitmekülgne, kaasasin uuringusse nii emasid kui ka ühe isa, kes on erinevas vanuses, pärit erinevatest Eesti piirkondadest ja erineva haridustasemega. Lisaks sellele kuulus valimisse

kaks lapsevanemat, kes jõudsid uuringusse lumepallivalimi kaudu, mis aitas samuti valimit laiendada minu tutvusringkonnast kaugemale.

Intervjuu on subjektiivne uurimismeetod, mille puhul võib andmete kvaliteeti mõjutada kalduvus jagada sotsiaalselt soovitavaid vastuseid (Alshenqeeti, 2014). Seda mõjutab veel ka omakorda teema tundlikkus ja delikaatsus, mis võis soodustada enda paremas valguses näitamise soovi. Mõju vähendamiseks püüdsin luua usaldusväärset keskkonda, et intervjuueeritavad tunneksid end mugavalt ja julgeksid olla ausad. Ühtlasi teavitasin, et nende vastused jäävad konfidentsiaalseks, esitasin küsimusi võimalikult hinnanguvabalt ja rõhutasin intervjuu alguses, et pole „õigeid“ vastuseid, vaid olen siiralt huvitatud nende ausast arvamusest. Samas tõden et andmekorje mahulise piirangu ja teemade ringi laia ulatuse tõttu võisid teatud nüansid saada vähem tähelepanu ja seetõttu ei pruukinud kooruda esile kõikvõimalikud nüansid näiteks erinevate vaktsiinidega seotud kõhkluste puhul. Uurijana tundsin, et informandid olid mõtete jagamisel siiski vahetud ja ausad, seda enam, et avameelselt jagati ka erinevaid hirme ja kriitikat.

Lisaks tuleb intervjuu puhul arvestada, et nende põhjal tehtud tõlgendused või tähendused võivad sõltuda intervjuueerija kuulamis-, jälgimis- ja tõlgendamisoskustest, mis mõjutavad uurimiskäiku ja tulemusi (Lepik jt, 2014). Seepärast on intervjuueerijal oluline teadvustada enda eelteadmisi, kogemusi ja hoiakuid (samas). Kuna tunnen, et suudan empaatilisel suhtuda eri hoiakutesse ja maailmavaadetesse, vähendab see tulemuste tõlgendamisel riski, et need oleks liiga tugevalt kallutatud isiklikest tõekspidamistest ja väärtustest. Ühtlasi leian, et tänu eelnevatele intervjuueerimise kogemustele on mul üsna hästi arenenud võime keskenduda intervjuu ajal sellele, mida informant ütleb. Aktiivsele kuulamisele aitas kaasa ka siiras huvi nende arvamuste ja kogemuste vastu, kuna teema on minu jaoks oluline ja põnev. Selle tulemusel esitasin intervjuudes läbivalt lisaküsimusi ja kontrollisin ümbersõnastamise tehnikat kasutades, kas mõistan nende öeldud õigesti ja vajadusel pidasin pausi. Ühtlasi väljendasin videokõne või kohapealse intervjuu ajal pidevalt kohalolu näoilmetega või noogutusega, telefonikõne ajal reageerisin rohkem verbaalselt, näiteks ütlesin neutraalselt „mhm“. See soodustas intervjuueeritavate rääkimist ja mõtetega sügavuti jõudmist, mis omakorda toetas mind tulemuste ja järelduste koostamisel, kuna analüüsimaterjal oli selle võrra põhjalikum.

Intervjuu kava töötas hästi, kuigi intervjuu küsimusi tuli jooksvalt ümber tõsta ja mõnikord suisa kogu teemaplokk, näiteks hakati koroonapandeemia kogemustest ja COVID-19 vastasest vaktsineerimisest rääkides jagama oma veendumusi ja tõekspidamisi üldiselt meditsiinist ja laste

vaktsineerimisest, mistõttu tundus paslik jätkata selle teemaga ja naasta koroonapandeemia meenutuste juurde hiljem tagasi. Intervjuude transkriptsioonide analüüsimiseks kasutatud kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodi nõrkadest külgedeks on asjaolud, et tekste ei saa täpsetel alustel võrrelda ja analüüsi läbi viies kogub uurija sageli valikuliselt tõendusmaterjali, tehes seda enamasti mitteteadlikult (Kalmus, 2015). Neid puudusi aitas ületada juba varem tutvustatud valimistrateegia, selgelt sõnastatud uurimisküsimused ja koodipuu. Ühtlasi peab uurija andma igas uurimuse etapis enesele aru, mida ja miks ta parasjagu teeb ning teadvustama enda isiku, uskumuste ja veendumuste mõju (Kalmus, 2015). Uurimistöö objektiivsuse tagamiseks arvestasin analüüsi käigus oma subjektiivsete mõjudega, mida püüdsin valdkondlikule kogemusele tuginedes kriitiliselt hinnata ja tasakaalustada.

4.5. Edasised uurimisvõimalused

Käesoleva magistr töö käigus kogutud andmete ja järelduste põhjal saab arendada erinevaid uurimissuundi, mis täiendaks teadmisi laste vaktsineerimisega seotud hoiakute ja vaktsineerimise otsust mõjutavate tegurite kohta. Kuigi siinne kvalitatiivne uurimus andis sügava sissevaate erineva vaktsineerimiskäitumisega lapsevanemate tõlgendustesse koroonapandeemia mõjust laste vaktsineerimisega seotud hoiakutele, oleks laiapõhjalisema ülevaate saamiseks oluline korraldada esindusliku valimiga kvantitatiivuuring. Magistr töö tulemustest küll selgus, et COVID-19 tervisekriisi kogemuste tõttu on hoiakud pigem veelgi enam polariseerunud, kuid samas ei saa kvalitatiivsele uurimusele omaste piirangute tõttu teha ulatuslikke järeldusi. Esindusliku kvantitatiivse uuringu põhjal oleks võimalik täpsemalt näha, mil määral, kuidas ja mis tegurite tõttu on hoiakud populatsioonis muutunud.

Lisaks koorus siinse töö tulemustest välja mitmesuguseid nüansse, mis on seni uurimustes vähe kajastust leidnud. Nimelt tuli vestlustest vaktsiinides kõhklevate emadega esile, et juhul, kui lapsevanematel on vaktsineerimise seisukoha osas vastakad seisukohad, võib see tekitada omavahelisi lahkhelisid. Ühisele otsusele jõudmine võib taolise delikaatse teema puhul olla keeruline ja emotsionaalne, puudutades ühise lapse tervist ja heaolu. Näiteks peegeldas vaktsiinikõhkluse keerukust juhtum, kus vanemad läksid lapse vaktsineerimise küsimuses kompromissi teed – isa soovil sai laps osaliselt vaktsineeritud, kuid ema soovil jäi laps ristimata. Kuigi ema oli vaktsineerimise osas pigem keelduval seisukohal, oli ta pragmaatiliste kaalutluste tõttu nõus tegema järeleandmisi, saades nii-öelda vastu enda religioossete veendumustega ühtiva

lahenduse. Teise sarnase näite puhul jäi ema soov peale ehk laps jäi vaktsineerimata. Seega oleks oluline selgitada, kuidas perekonnad jõuavad laste vaktsineerimise osas otsuseni, kui vanemate arvamused selles küsimuses on erinevad. Seejuures saaks analüüsida nii suhtlemispraktikaid kui ka seda, mis väärtushinnangud otsuste tegemist võivad mõjutada. Ühtlasi annaks see olulise teadmise, missugused vajadused ja mured lapsevanematel selles osas on ja tuua esile sotsiokultuurilise teguri mõju otsuse tegemisel.

Vaktsiinikõhkluse mitmetahulisust tõi esile veel üks intervjuudest esile tulnud erijoon. Nimelt vaktsiinides kõhklevad lapsevanemad, kes nähtavasti olid oma seisukohtade väljendamises seoses laste vaktsineerimisega äärmiselt kriitilised ja põhimõttelised, jagasid, et teatud olukordades on nad sellegipoolest valmis laste vaktsineerimist kaaluma ehk oma seisukohta muutma. Ühe näitena toodi reisimist piirkondadesse, kus levivad teatud ohtlikud nakkushaigused. Seega ei ole vaktsiinikõhklus alati absoluutne ega jääk seisukoht, vaid et otsused vaktsineerimise kohta võivad olla paindlikud ja mõjutatud erinevatest teguritest. Selleks võib olla näiteks hirm mõne konkreetse haiguse vastu või praktilised kaalutlused nagu reisiplaanid või vaktsineerimise kohustuslikkus. Seega lisaks peresisesele otsuse kujunemise uurimisele tasuks ka põhjalikumalt uurida, missugustel kaalutlustel on vaktsiinide suhtes kõhklevad lapsevanemad valmis laste vaktsineerimist kaaluma. Uurides, mis olukordades on kõhklevad lapsevanemad valmis laste vaktsineerimist kaaluma, aitab see paremini mõista vaktsineerimise otsuste kujunemist ja leida uusi viise, kuidas vaktsiinikõhklust vähendada ja edendada laste vaktsineerimist.

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärk oli selgitada, missugune on koroonapandeemia tajutud mõju laste vaksineerimisega seotud hoiakutele Eesti lastevanemate seas. Kuigi vaksineerimine on olnud üks olulisemaid rahvatervise meetmeid, on viimastel aastatel vaktsiinikõhklus sagenenud, mõjutades hõlmatust ja tõstes nakkushaiguste puhangute riski. Teaduskirjanduses on leitud, et kogu maailma raputanud COVID-19 pandeemia võis ka vaksineerimisega seotud hoiakutele mõju avaldada. Kuna ka Eestis on pandeemia järel riikliku immuniseerimiskava vaksineerimistega hõlmatust väikelaste seas märkimisväärselt langenud, on see kasvatanud vajadust mõista, kas ja kuidas on pandeemia Eesti vanemate hoiakuid muutnud.

Uuringu käigus viisin läbi kümme semistruktureeritud personaalintervjuud lapsevanematega, kel oli enne pandeemia algust kuni viieaastane laps. Valimisse kuulusid nii oma lapsi riikliku immuniseerimiskava järgi vaksineerinud vanemad kui ka need, kes olid sellest osaliselt või täielikult keeldunud. Kogutud andmeid analüüsisin kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodil. Selline meetodiline lähenemine võimaldas süvitsi uurida vanemate hoiakuid seoses laste immuniseerimisega ja tegureid otsuse kujunemisel, tajusid seoses COVID-19 tervisekriisi ja viiruse tõrjeks rakendatud meetmetega ning analüüsida, kuidas on pandeemia mõjutanud laste vaksineerimisega seotud hoiakuid erineva vaksineerimiskäitumisega Eesti lastevanemate seas.

Tulemused näitasid, et vaktsiine aktsepteerivad vanemad pidasid laste immuniseerimist tavapäraseks normiks ja enamasti otsustasid vaksineerida pikemalt mõtlemata, samas kui kõhklevad vanemad seadsid senised normid kahtluse alla, soovides riske ja kasusid põhjalikumalt kaaluda. Otsuse tegemise juures oli määrav veel usaldus tervishoiutöötajate ja -süsteemi vastu: vaksineerimist toetavad vanemad usaldasid tugevalt tervishoiusüsteemi, samas kui kõhklevad vanemad olid skeptilisemad. Ühtlasi tajusid vaksineerimist pooldavad vanemad vaktsiinivõimaldava nakkushaiguste riski ja uskusid, et vaksineerimine aitab neid ohte vähendada, samas kui kõhklevad vanemad kartsid rohkem vaksineerimisega kaasneva võiva riski lapse tervisele. Lisaks mõjutasid hoiakute kujunemist meedia ja kommunikatsioon. Vaksineerimist toetavad vanemad leidsid, et meediakampaniad tuletasid vaksineerimise olulisust meelde, samas kui kõhklevad vanemad pidasid kajastusi kallutatuks ja otsisid teavet alternatiivallikatest. Ühtlasi on nende jaoks oluline nii virtuaalsetes kui ka reaalsetes sotsiaalvõrgustikes kõlav vaade.

Lapsevanemate hoiakud seoses laste vaktsineerimisega peegeldusid ühtlasi nende suhtumises COVID-19 tervisekriisi. Lapsevanemad, kes olid laste vaktsineerimise suhtes kahtlevad, väljendasid pandeemiaga seoses enam pahameelt ja kriitikat, süüdistades sageli valitsust ja tervishoiuasutusi läbipaistmatuses. Vaktsineerimist toetavad vanemad meenutasid pandeemiaga kaasnenud raskusi neutraalsemalt, kirjeldades rohkem isiklikke läbielamisi ning tundeid. Infoedastuse osas tajuti selle küllust, muutlikkust ja hirmutavat tonaalsust, kusjuures kõhklevad vanemad seostasid seda propaganda ja survestamisega. Riigi poolt kehtestatud meetmeid ja piiranguid tõlgendasid lapsevanemad erinevalt — vaktsineerimist toetavad vanemad pidasid neid enamasti õigustatuks, samas kui kõhklejate hinnangul olid need sageli ebaproportsionaalsed, ebaefektiivsed ja vaktsineerimise survestavad. Küll aga olid laste COVID-19 vaktsineerimise osas hoiakud pigem sarnased, sõltumata varasemast vaktsineerimiskäitumisest, misjuures oli peamiseks mureks vaktsiinide ohutus ja tõhusus. Vaktsineerimisest keeldunud vanemad suhtusid laste vaktsineerimisse siiski kriitilisemalt, mis peegeldas laiemat usalduse puudumist teaduse ja ametlike soovitude vastu.

Üks peamine leid oli, et juba enne pandeemiat välja kujunenud hoiakud seoses laste vaktsineerimisega süvenesid kriisi jooksul veelgi. Enne pandeemiat laste vaktsineerimises kõhelnud vanemad muutusid veelgi skeptilisemaks, samas kui vaktsiine pooldavad vanemad said pandeemiaga seotud kogemuste kaudu kinnitust vaktsiinide vajalikkusest. Ühtlasi ilmes magistriritöö raames korraldatud vestlustest vastandumine ametiasutuste ja meditsiinitöötajate suhtes seoses vaktsineerimise küsimustega, mis pandeemia vältel samuti süvenes. Lapsevanemad, kes ei olnud oma lapsi vaktsineerinud riikliku immuniseerimiskava kohaselt, kahtlesid pandeemia ajal kasutusele võetud meetmete otstarbekuses ning läbipaistvuses ja tundsid, et koroonavaktsineerimise oli sunduslik. Need negatiivsed tajud vähendasid usaldust nii riigiinstitutsioonide, tervishoiuasutuste kui ka peavoolumeedia vastu.

Tulemustele tuginedes pakkusin välja soovitusi, mis aitaksid taastada usaldust ja leevendada vaktsiinikõhklusid. Esiteks on oluline kommunikatsioonis tagada selge ja ühtne sõnum seoses laste vaktsineerimise ohutuse ja vajalikkuse kohta, olles seejuures empaatiline ja läbipaistev. Samuti on oluline edendada meediapädevust, et lapsevanemad oskaksid kriitiliselt hinnata saadava teabe usaldusväärsust. Küll aga tuleb vaktsineerimise teemade avalikul käsitlemisel vältida polariseerumist ja panustada meediakampaania kõrval rohkem muude sekkumiste arendamisse, mis ei looks pinnast vastandumise süvenemisele.

SUMMARY

The aim of the master's thesis "Parental Attitudes and Perceptions of Childhood Vaccination After the COVID-19 Pandemic" was to explore the perceived impact of the COVID-19 pandemic on attitudes towards child vaccination among Estonian parents. Although vaccination has been one of the most important public health measures, vaccine hesitancy has increased in recent years, affecting coverage rates and raising the risk of infectious disease outbreaks. The scientific literature suggests that the global COVID-19 pandemic may have influenced attitudes towards vaccination. In Estonia, the pandemic has significantly reduced vaccination coverage under the national immunisation schedule for young children, underscoring the need to understand if and how the pandemic has altered parental attitudes.

The study involved conducting ten semi-structured personal interviews with parents who had a child up to five years old before the pandemic began. The sample included both parents who vaccinated their children according to the national immunisation schedule and those who partially or entirely refused. The collected data were analysed using qualitative content analysis. This methodological approach allowed for an in-depth examination of parental attitudes towards child immunisation, the factors influencing these decisions, perceptions related to the COVID-19 health crisis and the measures taken to combat the virus, and an analysis of how the pandemic affected vaccination-related attitudes among Estonian parents with varying vaccination behaviours.

The results indicated that parents who accepted vaccines viewed child vaccination as a routine norm and typically decided to vaccinate without extensive deliberation. In contrast, vaccine-hesitant parents questioned existing norms, seeking to weigh risks and benefits more thoroughly. Trust in healthcare professionals and the healthcare system was also crucial in decision-making: parents supportive of vaccination had strong trust in the healthcare system, whereas hesitant parents were more sceptical. Additionally, parents who supported vaccination perceived the risk of vaccine-preventable diseases and believed that vaccination helps mitigate these risks, while hesitant parents were more concerned about potential risks to their child's health from vaccination. Media and communication also influenced attitudes. Parents who supported vaccination felt media

campaigns reminded them of its importance, whereas hesitant parents viewed media coverage as biased and sought information from alternative sources.

Parental attitudes towards child vaccination were also mirrored in their views on the COVID-19 crisis. Parents hesitant about child vaccination expressed more frustration and criticism during the pandemic, often blaming the government and health institutions for a lack of transparency. Supportive parents recalled pandemic challenges more neutrally, focusing on personal experiences and feelings. The abundance, variability, and alarming tone of information were noted, with hesitant parents associating it with propaganda and coercion. State-imposed measures and restrictions were interpreted differently — parents supportive of vaccination generally considered them justified, while hesitant parents often viewed them as disproportionate, ineffective, and coercive. However, attitudes towards vaccinating children against COVID-19 were similar regardless of previous vaccination behaviour, with the primary concern being the safety and efficacy of the vaccines. Parents who refused vaccination were more critical of child vaccination, reflecting a broader distrust of science and official recommendations.

A key finding was that pre-pandemic attitudes towards child vaccination became more entrenched during the crisis. Parents who were hesitant before the pandemic became even more sceptical, while supportive parents felt affirmed in the necessity of vaccines through their pandemic experiences. The interviews also revealed increased opposition to authorities and medical professionals regarding vaccination issues, which intensified during the pandemic. Parents who had not vaccinated their children according to the national immunisation schedule doubted the efficacy and transparency of the measures taken during the pandemic and felt that COVID-19 vaccination was coercive. These negative perceptions decreased trust in state institutions, healthcare providers, and mainstream media.

Based on the results, I proposed recommendations to help restore trust and alleviate vaccine hesitancy. First, it is crucial to ensure clear and consistent messaging in communication regarding the safety and necessity of children's vaccinations, while being empathetic and transparent. Additionally, it is important to promote media literacy so that parents can critically evaluate the reliability of the information they receive. However, public discussions on vaccination should avoid polarization, and efforts should focus on developing interventions beyond media campaigns that do not exacerbate divisions.

KASUTATUD ALLIKAD

Alshenqeti, H. (2014). Interviewing as a data collection method: A critical review. *English linguistics research*, 3(1), 39-45.

Arumäe, K., Realo, A., Ausmees, L., Allik, J., Esko, T., Fischer, K., ... & Estonian Biobank Research Team. (2024). Self-and informant-reported personality traits and vaccination against COVID-19. *Plos one*, 19(3), e0287413.

Benin, A. L., Wisler-Scher, D. J., Colson, E., Shapiro, E. D., & Holmboe, E. S. (2006). Qualitative analysis of mothers' decision-making about vaccines for infants: the importance of trust. *Pediatrics*, 117(5), 1532-1541.

Brown, S. M., Doom, J. R., Lechuga-Peña, S., Watamura, S. E., & Koppels, T. (2020). Stress and parenting during the global COVID-19 pandemic. *Child abuse & neglect*, 110(104699), 1-14.

Calvano, C., Engelke, L., Di Bella, J., Kindermann, J., Renneberg, B., & Winter, S. M. (2022). Families in the COVID-19 pandemic: parental stress, parent mental health and the occurrence of adverse childhood experiences—results of a representative survey in Germany. *European child & adolescent psychiatry*, 31(7), 1-13.

Centers for Disease Control and Prevention (CDC). (1999). Ten great public health achievements – United States, 1900-1999. *MMWR. Morbidity and mortality weekly report*, 48(12), 241-243.

Champion, V. L., & Skinner, C. S. (2008). The health belief model. *Health behavior and health education: Theory, research, and practice*, 4, 45-65.

Childhood immunization begins recovery after COVID-19 backslide. (2023). *UNICEF*, 18. juuli. Kasutatud 29.01.2024, <https://www.unicef.org/press-releases/childhood-immunization-begins-recovery-after-covid-19-backslide>

Cluver, L., Lachman, J. M., Sherr, L., Wessels, I., Krug, E., Rakotomalala, S., Blight, S., Hillis, S., Bachman, G., Green, O., Butchart, A., Tomlinson, M., Ward, C. L., Doubt, J., & McDonald, K. (2020). Parenting in a time of COVID-19. *The Lancet*, 395(10231), 1194.

Corcoran, B., Clarke, A., & Barrett, T. (2018). Rapid response to HPV vaccination crisis in Ireland. *The Lancet*, 391(10135), 2103.

- De Albuquerque Veloso Machado, M., Roberts, B., Wong, B. L. H., van Kessel, R., & Mossialos, E. (2021). The relationship between the COVID-19 pandemic and vaccine hesitancy: a scoping review of literature until August 2021. *Frontiers in public health, 9*, 1370.
- De Figueiredo, A., Simas, C., Karafillakis, E., Paterson, P., & Larson, H. J. (2020). Mapping global trends in vaccine confidence and investigating barriers to vaccine uptake: a large-scale retrospective temporal modelling study. *The Lancet, 396*(10255), 898-908.
- DeRoo, S. S., Pudalov, N. J., & Fu, L. Y. (2020). Planning for a COVID-19 vaccination program. *Jama, 323*(24), 2458-2459.
- Dohle, S., Wingen, T., & Schreiber, M. (2020). Acceptance and adoption of protective measures during the COVID-19 pandemic: The role of trust in politics and trust in science. *Social Psychological Bulletin, 15*(4), 1-23.
- Dubé, E., & MacDonald, N. E. (2020). How can a global pandemic affect vaccine hesitancy?. *Expert review of vaccines, 19*(10), 899-901.
- Dubé, E., Gagnon, D., MacDonald, N., Bocquier, A., Peretti-Watel, P., & Verger, P. (2018). Underlying factors impacting vaccine hesitancy in high income countries: a review of qualitative studies. *Expert Review of Vaccines, 17*(11), 989-1004.
- Dubé, E., Laberge, C., Guay, M., Bramadat, P., Roy, R., & Bettinger, J. A. (2013). Vaccine hesitancy: an overview. *Human vaccines & immunotherapeutics, 9*(8), 1763-1773.
- Dubé, E., Ward, J. K., Verger, P., & MacDonald, N. E. (2021). Vaccine hesitancy, acceptance, and anti-vaccination: trends and future prospects for public health. *Annu Rev Public Health, 42*(1), 175-91.
- Duran, S., Duran, R., Acunaş, B., & Şahin, E. M. (2023). Changes in parents' attitudes towards childhood vaccines during COVID-19 pandemic. *Pediatrics International, 65*(1), e15520.
- Durmaz, N., Suman, M., Ersoy, M., & Örün, E. (2022). Parents' attitudes toward childhood vaccines and COVID-19 vaccines in a Turkish pediatric outpatient population. *Vaccines, 10*(11), 1958.
- Ebrahimi, O. V., Johnson, M. S., Ebling, S., Amundsen, O. M., Halsøy, Ø., Hoffart, A., ... & Johnson, S. U. (2021). Risk, trust, and flawed assumptions: vaccine hesitancy during the COVID-19 pandemic. *Frontiers in Public Health, 9*(700213).

- EL projekt „Vaccine safety – Attitudes, Training and Communication“ (Vaktsiinide ohutus – suhtumine, koolitamine, teavitamine). (2008). Terviseamet.
- Fitzpatrick M. The cutter incident: how America’s first polio vaccine led to a growing vaccine crisis. *J R Soc Med.* 99(3): 156.
- Fridman, A., Gershon, R., & Gneezy, A. (2021). COVID-19 and vaccine hesitancy: A longitudinal study. *PloS one*, 16(4).
- Goldman, R. D., McGregor, S., Marneni, S. R., Katsuta, T., Griffiths, M. A., Hall, J. E., ... & Yue, E. L. (2021). Willingness to vaccinate children against influenza after the coronavirus disease 2019 pandemic. *The Journal of pediatrics*, 228, 87-93.
- Han, Q., Zheng, B., Cristea, M., Agostini, M., Bélanger, J. J., Gützkow, B., ... & PsyCorona Collaboration. (2023). Trust in government regarding COVID-19 and its associations with preventive health behaviour and prosocial behaviour during the pandemic: a cross-sectional and longitudinal study. *Psychological medicine*, 53(1), 149-159.
- Harrison, E. A., & Wu, J. W. (2020). Vaccine confidence in the time of COVID-19. *European journal of epidemiology*, 35(4), 325-330.
- He, K., Mack, W. J., Neely, M., Lewis, L., & Anand, V. (2022). Parental perspectives on immunizations: impact of the COVID-19 pandemic on childhood vaccine hesitancy. *Journal of community health*, 1-14. <https://www.who.int/news-room/spotlight/ten-threats-to-global-health-in-2019>
- Higgins, D. M., Moss, A., Blackwell, S., & O’Leary, S. T. (2023). The COVID-19 pandemic and parental attitudes toward routine childhood vaccines. *Pediatrics*, 152(5).
- Humble, R. M., Scott, S. D., Dubé, E., Olson, J., & MacDonald, S. E. (2023). The impact of the COVID-19 pandemic on parents’ perceptions and acceptance of routine childhood vaccination in Canada: A national longitudinal study. *Vaccine*, 41(2), 407-415.
- Immuniseerimise korraldamise nõuded (23.05.2023). *Riigi Teataja I.* Kasutatud 23.04.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/123052023016>
- Immuniseerimiskava (29.12.2023). *Riigi Teataja I.* Kasutatud 23.04.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/129122023021>

- Innos, K., Kender, E., Kukk, M., Laidra, K., Nurk, E., Reile, R., Tamson, M., Vorobjov, S. (2021). *Teadlikkus koroonaviirusest ja seotud hoiakud Eestis: rahvastikupõhine küsitlusuuring. COVID-19 kiiruuring*. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.
- Janz, N. K., & Becker, M. H. (1984). The health belief model: A decade later. *Health education quarterly*, 11(1), 1-47.
- Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys/>
- Kantar Emor (2023). Koroonapandeemia õppetunnid juhtimise vaatest: Kvalitatiivne uuring. M-A. Härma., M. Jesse, (toim), *COVID-19 pandeemia kirjeldav analüüs ja õppetunnid* (95–141). Tallinn: AS Kuma.
- Kärblane, K-G. (2022). *Hoiakud COVID-19 vaksineerimise suhtes ja nendega seotud tegurid Eestis*. Tartu Ülikool, peremeditsiini ja rahvatervishoiu instituut.
- Kazakhstan responds to rapid escalation of measles cases. (2024). *World Health Organization*, 23. jaanuar. Kasutatud 8.04.2024, <https://www.who.int/europe/news/item/23-01-2024-kazakhstan-responds-to-rapid-escalation-of-measles-cases>
- Kender, E. (2018). *Eesti vanemate vaksineerimiskäitumine ja nende arusaam vaksineerimisest*. Tartu Tervishoiu Kõrgkool. Tartu, Lõputöö.
- Kiisel, K. (2013). Eelkooliealiste laste vanemate hoiakud laste vaksineerimise suhtes. *Eesti Arst* 92(3): 127-133.
- Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: M.-L. Laherand.
- Lane, S., MacDonald, N. E., Marti, M., & Dumolard, L. (2018). Vaccine hesitancy around the globe: Analysis of three years of WHO/UNICEF Joint Reporting Form data-2015–2017. *Vaccine*, 36(26), 3861-3867.
- Larson, H. J., Jarrett, C., Eckersberger, E., Smith, D. M., & Paterson, P. (2014). Understanding vaccine hesitancy around vaccines and vaccination from a global perspective: a systematic review of published literature, 2007–2012. *Vaccine*, 32(19), 2150-2159.

- Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M., Strömpl, J. (2014). Intervjuu. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/intervjuu/>
- Limbu, Y. B., Gautam, R. K., & Pham, L. (2022). The health belief model applied to COVID-19 vaccine hesitancy: A systematic review. *Vaccines*, *10*(6), 973.
- Lutsar, I. (2023). COVID-19 pandeemia kulg, rakendatud meetmed ja õppetunnid Eestis: Meditsiiniline vaade. M-A. Härma., M. Jesse, (toim), *COVID-19 pandeemia kirjeldav analüüs ja õppetunnid* (7–94). Tallinn: AS Kuma.
- MacDonald, N. E., Butler, R., & Dubé, E. (2018). Addressing barriers to vaccine acceptance: an overview. *Human vaccines & immunotherapeutics*, *14*(1), 218-224.
- MacDonald, N. E. (2015). Vaccine hesitancy: Definition, scope and determinants. *Vaccine*, *33*(34), 4161-4164
- Masumbuko Claude, K., Unterschultz, J., & Hawkes, M. T. (2019). Social resistance drives persistent transmission of Ebola virus disease in Eastern Democratic Republic of Congo: a mixed-methods study. *PLoS One*, *14*(9), e0223104.
- Mayring, P. (2014). *Qualitative content analysis: theoretical foundation, basic procedures and software solution*. Klagenfurt. <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/39517>
- McKibbin, W., & Fernando, R. (2021). The global macroeconomic impacts of COVID-19: Seven scenarios. *Asian Economic Papers*, *20*(2), 1-30.
- Noorem, M. (2017). *Laste vaksineerimise alase juhendmaterjali „Räägime laste kaitsmisest“ kriitiline analüüs*. Magistritöö. Tartu Ülikool, kommunikatsioonijuhtimise õppekava.
- Nurm, Ü.-K. (2017). Rahvastiku tervise arengukava 2009-2020 vahehindamine. Laste vaksineerimise valdkonna aruanne. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. Kasutatud 23.01.2024, https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Tervisevaldkond/rta-vaksineerimine-raport_praxis-2017.pdf
- Olev, A., Alumäe, T. (2022). Estonian Speech Recognition and Transcription Editing Service. *Baltic J. Modern Computing*, *10*(3), 409–421.

- Olusanya, O. A., Bednarczyk, R. A., Davis, R. L., & Shaban-Nejad, A. (2021). Addressing parental vaccine hesitancy and other barriers to childhood/adolescent vaccination uptake during the coronavirus (COVID-19) pandemic. *Frontiers in immunology*, *12*(663074), 1-7.
- Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Prati, G., Pietrantonio, L., & Zani, B. (2011). Compliance with recommendations for pandemic influenza H1N1 2009: the role of trust and personal beliefs. *Health education research*, *26*(5), 761-769.
- Pullan, S., & Dey, M. (2021). Vaccine hesitancy and anti-vaccination in the time of COVID-19: A Google Trends analysis. *Vaccine*, *39*(14), 1877-1881.
- Puri, N., Coomes, E. A., Haghbayan, H., & Gunaratne, K. (2020). Social media and vaccine hesitancy: new updates for the era of COVID-19 and globalized infectious diseases. *Human vaccines & immunotherapeutics*, *16*(11), 2586-2593.
- Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/valimid/>
- Rats, L. (2024). "Aktuaalne kaamera. Nädal": miks laste vaktsineerimine on vähenenud? *ERR*, 14. aprill. Kasutatud 24.04.2024, <https://www.err.ee/1609313142/aktuaalne-kaamera-nadal-miks-lastevaktsineerimine-on-vahenenud>
- Reich, J. A. (2016). *Calling the Shots: Why Parents Reject Vaccines*. New York: New York University Press.
- Riigi Teataja. (i.a). *Meetmed koroonaviiruse SARS-CoV-2 leviku tõkestamiseks*. Kasutatud 22.04.2024, <https://www.riigiteataja.ee/viitedLeht.html?id=7>
- Sallam, M. (2021). COVID-19 vaccine hesitancy worldwide: a concise systematic review of vaccine acceptance rates. *Vaccines*, *9*(2), 160.
- Salmon, D. A., Dudley, M. Z., Glanz, J. M., & Omer, S. B. (2015). Vaccine hesitancy: causes, consequences, and a call to action. *Vaccine*, *33*, D66-D71.
- Shen, A. K., Browne, S., Srivastava, T., Kornides, M. L., & Tan, A. S. (2023). Persuading the “Movable Middle”: Characteristics of effective messages to promote routine and COVID-19 vaccinations for adults and children—The impact of COVID-19 on beliefs and attitudes. *Vaccine*, *41*(12), 2055-2062.

- Shmueli, L. (2023). Has the COVID-19 Pandemic Changed Parental Attitudes and Beliefs Regarding Vaccinating their Children against the Flu?. *medRxiv*, 2023-05.
- Siegrist, M., & Zingg, A. (2014). The role of public trust during pandemics. *European psychologist*.
- Smith, P. J., Humiston, S. G., Marcuse, E. K., Zhao, Z., Dorell, C. G., Howes, C., & Hibbs, B. (2011). Parental delay or refusal of vaccine doses, childhood vaccination coverage at 24 months of age, and the Health Belief Model. *Public health reports*, 126(2_suppl), 135-146.
- Sotsiaalministeerium. (i.a). *Rahvastiku tervise arengukava 2020–2030*.
https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Tervishoid/rta_05.05.pdf
- Strategic Advisory Group of Experts on Immunization. (2014). *Report of the SAGE working group on vaccine hesitancy*. https://www.asset-scienceinsociety.eu/sites/default/files/sage_working_group_revised_report_vaccine_hesitancy.pdf
- Sukles, M. (2014). *Väikelapse vaksineerimise otsust kujundavad tegurid väikelaste emade näitel*. Tallinna Ülikool. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool, Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut.
- Tailoring Immunization Programmes (TIP). Qualitative interview study with parents in Estonia – February 2021. (2021). Sotsiaalministeerium.
- Terviseamet. (2023). *Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas, tabel NH10: 1-aastaste laste immuniseerimisega hõlmatud haiguse ja maakonna järgi (%)*. Kasutatud 23.04.2024, https://statistika.tai.ee/pxweb/et/Andmebaas/Andmebaas_02Haigestumus_02Nakkushaigused/NH10.px/table/tableViewLayout2/
- Terviseamet. (2024). *Viie aasta järel tuvastati Eestis taas siseriiklik leetrijuhutum*. Kasutatud 23.04.2024, <https://www.terviseamet.ee/et/uudised/viie-aasta-jarel-tuvastati-eestis-taas-siseriiklik-leetrijuhutum>
- Tervise Arengu Instituudi kodulehekül. (i.a). Kasutatud 03.12.2023, <https://www.tai.ee/et/teadustoo/teadustoo-ulevaade/seireuuringud/partnerlus-hpv-vastu-perch>
- Troiano, G., & Nardi, A. (2021). Vaccine hesitancy in the era of COVID-19. *Public health*, 194, 245-251.

- Truong, J., Bakshi, S., Wasim, A., Ahmad, M., & Majid, U. (2022). What factors promote vaccine hesitancy or acceptance during pandemics? A systematic review and thematic analysis. *Health promotion international*, 37(1), 1-13.
- Viswanath, K., Bekalu, M., Dhawan, D., Pinnamaneni, R., Lang, J., & McLoud, R. (2021). Individual and social determinants of COVID-19 vaccine uptake. *BMC public health*, 21(1), 818.
- Walker, K. K., Head, K. J., Owens, H., & Zimet, G. D. (2021). A qualitative study exploring the relationship between mothers' vaccine hesitancy and health beliefs with COVID-19 vaccination intention and prevention during the early pandemic months. *Human vaccines & immunotherapeutics*, 17(10), 3355-3364.
- Wellcome. (2018). *Wellcome Global Monitor: How does the world feel about science and health?* Kasutatud 29.01.2024, <https://wellcome.org/sites/default/files/wellcome-global-monitor-2018.pdf>
- WHO Strategic Advisory Group of Experts on Immunization. *Report of the SAGE Working Group on Vaccine Hesitancy*. WHO Strategic Advisory Group of Experts on Immunization (2014).
- Wilson, S. L., & Wiysonge, C. (2020). Social media and vaccine hesitancy. *BMJ global health*, 5(10).
- World Health Organization. (2020). *An ad hoc WHO technical consultation managing the COVID-19 infodemic: call for action, 7-8 April 2020*. Kasutatud 19.01.2024, <https://www.who.int/publications/i/item/9789240010314>
- World Health Organization. (2023). *Measles vaccination coverage*. Kasutatud 24.04.2024, <https://immunizationdata.who.int/global/wiise-detail-page/measles-vaccination-coverage?CODE=EST+EUR&ANTIGEN=MCV2+MCV1&YEAR=>
- World Health Organization. (i.a). *Ten threats to global health in 2019*. Kasutatud 14.01.2024, <https://www.who.int/news-room/spotlight/ten-threats-to-global-health-in-2019>

LISAD

LISA 1. Intervjuu kava

Vestluse alguses:

- Täna intervjuueeritavat aja ja panuse eest.
- Tutvusta end ja oma magistritööd.
- Kontrolli, kas intervjuueeritav on tutvunud informeerimise ja teadliku nõusoleku vormiga, vajadusel palu allkirjastada.
- Kinnita, et pole õigeid ega valesid vastuseid, vaid et oled tõeliselt huvitatud nende kogemusest ja arvamusest ning palu neil vastata ausalt.
- Selgita konfidentsiaalsuse põhimõtteid.
- Uuri, kas on küsimusi.
- Küsi nõusolekut intervjuu salvestamiseks. Kui luba on saadud, alusta salvestust.

Intervjuu jooksul tahaksin kuulda Teie kogemusi ja meenutusi koroonapandeemiast lapsevanema rollist lähtuvalt. Samuti soovin kuulda Teie kogemusi oma laste vaktsineerimise või mittevaktsineerimisega seotud seisukohtadest ning sellest, kas ja kuidas koroonapandeemia neid hoiakuid on kujundanud.

Kaldkirjas on esitatud abiküsimused.

Sissejuhatus ja üldine taust (2-5 min)

1. Palun rääkige mulle lühidalt oma perekonnast.
 - a. Kes Teie perekonda kuuluvad?
 - b. Mitu last Teil on ja kui vanad nad on?

Kogemused COVID-19 pandeemiaga (10-15 min)

2. Kui Te mõtlete tagasi koroonapandeemia ajale, siis mis Teile esimesena meelde tuleb?
3. Mida arvate pandeemia ajal COVID-19 piiramiseks kasutatud meetmetest (maski kandmine, testimine, liikumiskiirangud jms)?
4. Millised olid peamised allikad, kust Te pandeemiaga seonduva kohta informatsiooni otsisite või saite?
 - a. Kas meenub allikaid, mida Te ei pidanud usaldusväärseks? Mis need olid?
5. Kuidas hindate nendest allikatest saadud teavet ja juhiseid seoses koroonapandeemiaga?
 - a. Kas meenub info ja juhistega seoses miskit, mis puudutas lapsi? Mis täpsemalt?
 - b. Kuidas hindate informatsiooni kättesaadavust ja piisavust?
 - c. Kuivõrd usaldusväärseks Te seda infot pidasite?

6. Kas pandeemia ajal tekkis olukordi, kus tundsite end lapsevanemana terviseinfo osas ebakindlalt või segaduses? Palun kirjeldage neid juhtumeid.
7. Kuidas suhtute COVID-19 vaktsineerimisse?
 - a. *Kui mõtlete end tagasi sellesse hetke, kui COVID-19 vaktsiinid ei olnud jõudnud veel Eestisse ega olnud kõigile kättesaadavad, siis kuidas Te end vaktsiinide osas tundsite?*
 - b. *Kas ja kuidas need mõtted ja tunded on tänaseks muutunud?*
8. Alates 2021. aastast said lapsed alates viiendast eluaastast viimase vanuserühmana võimaluse vaktsineerida end COVID-19 vastu. Millised olid Teie peamised tunded ja kaalutlused sellega seoses?
 - a. *Kuidas leidsite teavet ja nõuandeid, mis Teid otsustamisel aitaks?*
 - b. *Mida olete märganud juhiste ja informatsiooni puhul, mis on puudutanud laste COVID-19 vaktsineerimist?*
 - c. *Kuidas hindate üldiselt teabe ja kommunikatsiooni tõhusust seoses laste COVID-19 vaktsineerimisega? Kas tundsite end piisavalt informeerituna ja toetatuna?*
9. Mis Te arvate, kas pandeemia mõjutas usaldust või suhtumist tervishoiusüsteemi ja meditsiinipersonali vastu? Miks?

Laste vaktsineerimine: üldised hoiakud ja seosed koroonapandeemiaga (15-25 min)

10. Millised on olnud Teie varasemad hoiakud ja kogemused seoses laste vaktsineerimisega?
11. Kas Teie noorim laps on saanud kõik immuniseerimiskavas olevad vaktsiinid?
 - a. *Kui ei, siis millised on jäänud tegemata?*
12. Millised olid Teie põhilised kaalutlused seoses Teie noorima lapse vaktsineerimise otsusega? Palun meenutage, millisel ajahetkel ja kuidas Te selle otsuse langetasite.
13. Kas Teie teised lapsed on samuti saanud kõik soovitatud vaktsiinid?
 - a. *Kui on erinevusi vanemate laste vaktsineerimises võrreldes Teie noorima lapsega, siis mis neid põhjustas?*
14. Kas Teile tuleb meelde kedagi oma sugulaste või sõprade seas, kelle suhtumised ja otsused laste vaktsineerimise osas on teistsugused?
 - a. *Kas Te olete sellest omavahel rääkinud? Mis ajahetkel ja mida?*
 - b. *Mis Te sellest arvate?*
15. Kas ja kuidas on Teie arusaamad ja otsused laste vaktsineerimise osas aja jooksul muutunud?
16. Mis on Teie hinnangul Teie otsuseid seoses laste vaktsineerimisega enim mõjutanud (nt meedia, tervishoiutöötajad, sotsiaalmeedia, perekond või sõbrad)?
17. Kas on olnud konkreetseid sündmusi või olukordi koroonapandeemia jooksul, mis mõjutasid Teie mõtteid ja tundeid laste vaktsineerimise suhtes?

- a. Kas ja kuidas on teadlikkus vaktsineerimisest ja viirushaiguste levikust muutunud?
- b. Kas ja kuidas olete pandeemia ajal või järel muutnud oma seisukohti vaktsineerimise vajalikkuse, ohutuse või tõhususe osas?

Teavitustöö tõhustamine tulevikus (5-10 min)

18. Kas Teil on soovitusi riigiasutustele kriisikommunikatsiooni ja teavitustöö korraldamiseks tulevikus, et see vastaks paremini lapsevanemate vajadustele? Mis need on?
19. Kuidas Teie hinnangul võiks aidata inimesi, kes kõhklevad vaktsiinides?

Lõpetamine (2-5 min)

20. Kas on midagi, mida sooviksite veel lisada või rõhutada?
21. Taustaküsimused:
 - a. Kui vana Te olete?
 - b. Mis on Teie haridustase?

Täna osalemise eest ja selgita järgnevaid samme (uurimistulemuste jagamine jms).

LISA 2. Informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm

Lugupeetud lapsevanem!

Kutsun Teid osalema uuringus, mille tulemusel valmib magistritöö. Uurimistöö eesmärk on selgitada lapsevanemate koroonapandeemia kogemusi ja selle seoseid laste vaktsineerimisega seotud arusaamade ning hoiakutega. Selleks viiakse läbi personaalintervjuud lapsevanematega, kelle vähemalt üks laps oli enne koroonapandeemia algust (11. märts 2020) kuni 5-aastane.

Intervjuu kestab kuni 60 minutit. Intervjueerib uurimistöö läbiviija Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni magistrant Kätlin Unt. Vestlused audiosalvestatakse.

Intervjuu on vabas vormis. Küsimustele ei ole õigeid ega valesid vastuseid. Kui tunnete, et ei soovi mingil teemal oma arvamust avaldada või et mingi küsimus ei ole Teile mugav, siis ei pea Te sellele vastama. Uuritav võib ka igal hetkel vestluses osalemisest loobuda. Ühtlasi on õigus loobuda uuringust ja nõuda andmete kustutamist andmebaasist kuni andmeanalüüsini.

Uuringus osalemine on vabatahtlik ning uuringuga ei kaasne terviseriske. Teil on õigus tutvuda uuringutulemustega ning soovi korral saada asjasse puutuvaid selgitusi uuringutulemuste kohta.

Andmete säilitamine

Informeeritud nõusoleku lehti, mis sisaldavad intervjuudes osalenute nimesid, hoitakse ainult uuringu teostajale ligipääsetavas Tartu Ülikooli serveris parooliga kaitstud failis, millele ei ole kolmandatel isikutel ligipääsu. Informeeritud nõusoleku lehed hävitatakse magistritöö kaitsmise järel, mis toimub 2024. aasta juunis.

Käesolevas uuringus kasutatakse mitteinvasiivseid meetodeid. Uuringus küsitakse meenutusi ja hinnanguid koroonapandeemia ajal kogetu kohta ning uuritakse, kuidas laste vaktsineerimist selle kogemuse valguses tajutakse.

Osalejatel on õigus tutvuda valminud uurimistööga ning soovi korral saada asjasse puutuvaid selgitusi uuringutulemuste kohta.

Intervjuud audiosalvestatakse. Audiofailidest tehakse transkriptsioonid, millest eemaldatakse isiku tuvastamist võimaldavad detailid. Tulemused (sh tsitaadid) esitatakse anonümiseeritud ja üldistatud kujul, modifitseerides neid määrani, mil on kindel, et need ei ole seostatavad uuringus

osalenud isikutega. Audiosalvestise faile hoitakse samuti Tartu Ülikooli serveris ning need hävitatakse pärast magistritöö kaitsmist 2024. a juunis. Magistritöö käigus kogutud andmeid ei edastata kolmandale osapoolle. Anonümiseeritud transkriptsioonid jäävad uurimistöö teostaja käsutusse ja kustutatakse kolm aastat pärast töö kaitsmist 2024. a juunis.

Kui olete nõus uuringus osalemisega, palume täita alljärgnev uuritava teadliku nõusoleku vorm ning tagastage see uuringu läbiviijale.

Aitäh!

Uuritava teadliku nõusoleku vorm

Kinnitan, et mind,, on informeeritud ülalmainitud uurimistööst ja ma olen teadlik läbiviidava uuringu eesmärgist ja metoodikast. Tean, et uuringu käigus tekkivate küsimuste kohta saan täiendavat informatsiooni uuringu teostajalt.

Nõustun uuringus osalemisega ja enda isikuandmete töötlemisega.

..... (allkiri, kuupäev).

Kui Teil tekib küsimusi uuringus osaleja õiguste kohta, siis pöörduge palun Tartu Ülikooli inimuuringute eetikakomitee poole e-posti aadressil eetikakomitee@ut.ee või telefonil 737 6215.

Uurimistöö teostaja:

Kätlin Unt, Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava magistrant
e-post: katlin.unt@ut.ee

Uurimistöö teostaja nimi ja allkiri:

Kuupäev

LISA 3. Koodipuu

| I UURIMISKÜSIMUS | | | | | |
|---|--------------------------------------|------------------------------------|---------------------------|--------------------------------------|--|
| Kuidas kirjeldavad lapsevanemad enda suhtumist laste vaksineerimisse ja mis on nende hinnangul peamised vaksineerimisotsust kujundavad tegurid? | | | | | |
| KATEGOORIAD JA KOODID | Vaksineerimine kui norm? | Haigestumise ohu ja tõsiduse tajus | Meedia ja kommunikatsioon | Tajutud takistused vs. tajutud kasud | |
| | Vaksineerimine kui vaikiv norm | Haigestumise hirm | Riskide info | Keerukused otsustamisel | |
| | Normide küsitavus | Haigestumise hirmu puudumine | Meedia mõju | Kõrvalmõjud | |
| | | | Kasutatud infokanalid | Koostisosade turvalisus | |
| | Lähikondsete kogemused ning nõuanded | Usaldus tervishoiusüsteemi vastu | | Läbipõdemise eelistamine | |
| | Isiklikud kogemused | Usalduse tajud | | Vaktsiinide tõhusus | |
| | Kogukondlikud mõjud | Loodusravi | | Kasutegurid | |
| | | | | | |
| II UURIMISKÜSIMUS | | | | | |
| Kuidas lapsevanemad tajuvad koroonakriisi ja viiruse leviku takistamiseks rakendatud meetmeid? | | | | | |
| KATEGOORIAD JA KOODID | Meenutused pandeemiast | Kasutatud teabeallikad | Tervishoiusüsteemi roll | Meetmete ja piirangute tajus | Koroonavaksineerimise kogemused ja tajus |
| | Eluolu | Kanalid | Usalduse kasv | Vajalikkus ja tõhusus | Ootus |
| | Suhted | Kõneisikud | Usalduse langus | Kogemused järgmisega | Survestamine |
| | | Tonaalsus | | Seosed lastega | Kõhklused ja hirmud |
| | | Info kättesaadavus | | Tagajärjed ja mõjud | Vajalikkuse tajus |
| | | Info piisavus ja sõnumite selgus | | | Keerukused otsustamisel |
| | | | | | |
| | | | | | |

III UURIMISKÜSIMUS

Kas ja kuidas on lapsevanemate hinnangul koroonapandeemia kogemused mõjutanud nende hoiakuid seoses laste vaktsineerimisega?

**KATEGOORIAD
JA KOODID**

**Kinnitus vaktsineerimise
olulisuse taju**

Usalduse kasv

Usalduse langus

**Kinnitusid veendumused
kõhkluste suhtes**

Usalduse kasv

Usalduse langus

Hoiak ei muutunud

Seose puudumine

LISA 4. Tartu Ülikooli inimuuringute eetika komitee kooskõlastus

Tartu Ülikooli inimuuringute eetika komitee

Protokolli number: 385/T-26

koosolek: 18.12.2023

Komitee koosseis:

Esimees

Aime Keis

Tartu Ülikool, meditsiiniteaduste valdkond, meditsiinieetika nooremlektor

Aseesimees

Kristi Lõuk

Tartu Ülikool, humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, projektijuht / doktorant

Liikmed

Diva Eensoo

Tervise Arengu Instituut, teadur

Kalle Kisand

Tartu Ülikool, meditsiiniteaduste valdkond, laborimeditsiini professor

Piret Koosa

Eesti Rahva Muuseum, teadur

Malle Kuum

Tartu Ülikool, meditsiiniteaduste valdkond, farmakoloogia lektor / farmakoloogia teadur

Marje Oona

Tartu Ülikool, meditsiiniteaduste valdkond, peremeditsiini kaasprofessor

Maire Peters

Tartu Ülikool, meditsiiniteaduste valdkond, geneetika kaasprofessor

Raivo Puhke

Tartu Ülikool, meditsiiniteaduste valdkond, funktsionaalse morfoloogia lektor

Atko-Sulhan Rimmel

Tartu Ülikool, humanitaarteaduste ja kunstide valdkond, religiooniuuringute kaasprofessor

Anna-Liisa Tamm

Tartu Tervishoiu Kõrgkool, füsioteraapia ja tervisekaitse osakonna juhataja

Anni Tamm

Tartu Ülikool, sotsiaalteaduste valdkond, arengu- ja koolipsühholoogia lektor / arengupsühholoogia teadur

Maarja Torga

Riigikohus, tsiviilkolleegiumi nõunik

Otsus: Kooskõlastada uurimistöö

Uurimistöö nimetus: Lastevanemate hoiakud ja arusaamad laste vaksineerimisest koroonaepandemia järel

Vastutav uurija (asutus):

Marko Uibu (Tartu Ülikool, sotsiaalteaduste valdkond, ühiskonnateaduste instituut, Lossi 36, Tartu)

Komitee poolt läbivaadatud dokumendid (lisatud kooskõlastusele):

1. Uurimistöö avaldus kooskõlastuse saamiseks Tartu Ülikooli inimuuringute eetika komiteelt, 28.12.2023
2. Informeerimise ja teadliku nõusoleku vorm, 28.12.2023
3. Intervjuu kava
4. Uuringu kutse, 03.01.2024
5. Uurimistöö läbiviija CV (M. Uibu)

Uurimistöö lõpp: 30.06.2024

Komitee esimees: Aime Keis /allkirjastatud digitaalselt/

Komitee sekretär: Kaire Kallak /allkirjastatud digitaalselt/

Väljastatud: /viimase digitaalallkirja kuupäev/

Tartu Ülikool
grandikeskus
Raekoja plats 9
51004 Tartu

tel 737 6215
e-post eetikakomitee@ut.ee
www.ut.ee/teadus/eetikakomitee

LISA 5. Lapsevanemate soovitused

Kommunikatsiooni soovitused riigiasutustele kriisiolukorraks:

- 1. Säilitada tasakaalukust ja vältida paanika puhkemist.** Lapsevanemad toovad oma koroonapandeemia kogemusele tuginedes välja, et kriisiolukorras tuleks paanika tekkimist rohkem ennetama, et vältida inimeste ebaratsionaalset käitumist, näiteks poest erinevate kaupade ebavajalikult suures koguses kokku ostmist.

/.../ näiteks räägitakse palju, et kuidas Rootsi võttis seda kõike nagu, noh, väga niimoodi rahulikult. Et kuidagi moodi sellest nagu eeskuju võtta. Et ei tasu nagu niimoodi pead kaotada ja noh. /.../ (4).

Hirnutamistaktika võib lapsevanema sõnul lühiajaliselt mõjuda tõhusalt, kuid sellega võib kaasneda risk kaotada usaldus ja tähelepanu, kuna inimesed pikapeale väsivad.

Et äkki annaks selle soovituse inimesi mitte nii palju hirnutada. Pigem nagu... aga, ma saan sellest mõttest tegelikult aru, et eks hirnutaktika oligi see, et siis ju keegi ei läinudki kodust välja, oligi täielik vaikus. (9).

- 2. Selgitada langetatud otsuseid läbipaistvalt ja mitte eirata kriitilisi küsimusi.** Avatud ja empaatiline kommunikatsioon suurendab usaldusväarsust ametkondade ja rahva vahel. Kriitiliste küsimuste üle arutlemine aitab adresseerida võimalikke riske või probleeme ning ka parandada otsuste kvaliteeti, kuna see võimaldab arvestada teisi vaatenurki ja teadmisi. Seejuures tunnevad inimesed suuremat õiglust ja kaasatust, mis samuti usaldust kasvatavad.

/.../ Sul peavad olema faktipõhised vastuväited sellele inimesele, kes julgeb su käest küsida mingisuguseid kriitilisi küsimusi. Ausust peab olema hästi palju selles asjas, muidu ei usu mitte keegi neid enam. (3).

- 3. Rääkida läbipaistvalt ja avatult meetmete rakendamisega kaasnevatest riskidest.** See looks usaldusväarsust ja tekitaks tunde, et lapsevanemate muresid võetakse tõsiselt. Küll aga väljendasid vaktsineerimises kõhklevad lapsevanemad, et vaktsiinide kontekstis neil sellesse muutusesse usku pole.

Tore ju oleks, kui oleks olemas neid kriitilisi häáli ka, kes räägiksid, mis iganes ravimeid või muid sekkumisi me teeme mistahes pandeemia või haiguse ohjeldamiseks, mis need riskid on, agaseda ma ei usu, et seda juhtub, et selles mõttes ma ei usu, et keegi neid soovitusi kuulda võtaks. (2).

4. Kõneisikuna eelistada valdkonna eksperte. Lapsevanemad usaldavad korralduste ja soovitude jagamisel rohkem teemavaldkonna sõltumatuid asjatundjaid, mitte poliitikut. Eriti tundlikud ollakse küsimuste puhul, mis võivad olla emotsionaalsed ja polariseerivad, nagu vaktsineerimine.

Mingite ravimite soovitamise lastele nii tõsikindlalt, nagu meie peaminister seda tegi vist mingitel aegadel ja kõik see nagu, et kuidas sa võtad endale sellise õiguse ja nagu julguse ja vastutuse tegelikult, et noh ma sellist asja küll ei soovi näha. Et mingisugune, ütleme poliitik, hakkab soovitama mingisugust ravi. (4).

See kõneisikute tekitamine, vaata Perearstide Liidu Karmenit me oleme maininud täna, selles mõttes ta oli hea, kuna ta esindas perearstina kogu perekonna väärtusi, selliste kõneisikute tekitamine on väga hea. (10).

Üks lapsevanem tõi ka välja, et väga oluline on hoida kommunikatsioonis ühtset juhtimist, et kõneisikud ja nende jagatavad sõnumid oleksid selged ja ühesed. See aitab vältida segaduse tekkimist ning vastuolulisi juhiseid, mis omakorda võib usaldust õhnestada.

Koroonakriis näitas meile seda, kui haavatav on ühiskond sellega, kuidas info liigub ja kust seda saadakse. Et pigem ongi vaja sihkest konkreetsest, kindlaid allikaid, et riik tegi kindlasti selle probleemi ka, et erinevatest allikatest inimesed hakkasid rääkima, et peaks olema rohkem ühtset juhtimist, struktureeritud. Et siis ei oleks seda võimalust, et tekivad vastuolud ja inimesed lõpuks ei usalda mitte kedagi enam. (5).

5. Hoida vahetus infoväljas teisest rahvusest Eesti elanikke. Ka uussisserändajad ning teised muust rahvusest elanikud on oluline koondada ühisesse inforuumi ning jagada neile kiiresti ja vahetult informatsiooni, mis arvestaks just nende vajaduste ja eripäradega.

Mida ma nägin, oli see, et meie välismaa elanikkond, *expat*'id, kes töötavad Eestis, kes ei räägi eesti keelt, nendele infot ikkagi üldse ei jõudnud. Jõudis alati hilinemisega sellist *live* asja, aga see ka paranes ajaga. Et puhtalt mõelda selle peale, et sul Eestis tegelikult elab 30 - 40 000 välismaalast, kes on tippspetsialistid, kelle otsused mõjutavad ülemusi, nende alluvaid ja nii edasi. (10).

Ühises infovoos hoidmine on oluline ka selleks, et ennetada Venemaa propaganda küüsi sattumisest, kuna meediatarbimine võib oluliselt mõjutada inimeste valikuid ja arvamusi. Siinkohal toob lapsevanem näitena välja, et Vene meediakanalite tarbimise tõttu eelistasid paljud eestivenelased Vene päritolu Sputniku vaktsiini teistele Euroopa ja Eesti ravimiametite poolt heaks kiidetud vaktsiinidele.

Ma arvan vene info liigub piisavalt kiiresti. Et toona jälgiti ka väga palju vene kanaleid. Et väga paljud tahtsid seda Sputniku vaktsiini. Et see meediatarbimine tegelikult mõjutab hästi palju, et inimene, kes on Vene meediaruumis, ei olnud elu sees nõus AstraZenecat või Pfizerit tegema. (10).

6. Erasektori abi ja ressursside mobiliseerimine kiirete ja paindlike lahenduste leidmiseks.

Üks Eesti suurettevõttes töötav lapsevanem tõi välja, et keerulistes kriisisituatsioonides võiks riik julgemalt kutsuda appi erasektori spetsialiste konsultatsioonifirmadest või suurematest organisatsioonidest, kellel on olemas vajalikud ressursid ja oskused.

Utiliseerigu erasektorit, et paratamatult riigisektoris asjad käivad aeglaselt ja see ei ole halb, sest et riik ei saagi kiiresti toimida, sest muidu riik oleks üks päev üks asi, teine päev teine asi. Aga kutsuda inimesi appi nii kiiresti võimalik erasektorist, alates konsultatsioonifirmadest lõpetades selliste... noh meil on täna 13 inimest PR-is tööl, kes on valmis ükskõik mis kriisi lahendama. Et see on üks asi, mida kindlasti soovitaks. (10).

7. Kiire ja selge informatsiooni kättesaadavuse tagamine lapsevanematele. Lapsevanemad soovitasid intervjuudes erinevaid kanaleid ja platvorme, mis kriisiolukorras hõlbustaks olulise teabe saamist. Ettepanekud peegeldavad, et lapsevanemad ootavad tõhusaid, usaldusväärseid ja kiiresti kättesaadavaid infoallikaid, mis võimaldaks näiteks lapse tervisemure korral leida kiiresti lahendus.

- Otsesuhtluskanalid nagu SMS-id hädaolukorra kohta teabe saamiseks.

Kui saadetak mingit SMS-i näiteks, et see oleks niisugune otsene ja siis ma saaks aru, kes mulle siis saatis ka. Siis ma saaks seda infot päris kiirelt kätte ka. (6).

- Ööpäevaringselt kättesaadavad infoliinid muredega pöördumiseks ja info täpsustamiseks.

Võib-olla täpselt ongi see telefoninumber, kust saaks kohe infot, kui vaja. /.../ Et mõelda loogiliselt, et lastevanematel väga tihti nendes olukordades, kus neil on vaja teada saada, võib juhtuda, et sa oledki seal kuskil kell kolm öösel, su laps köhib ja siis sa mõtled, et mis nüüd saab, eks, et need olukorrad oleksid nagu, et kasvõi see telefon töötaks 24 tundi, kuhu helistada. (5).

- Informatiivsed veebilehed ja kasutajasõbralikud rakendused ühes konkreetsete näidete ja olukordade kirjeldustega, mis aitaks probleemide korral hõlpsalt lahendusi leida.

Veebilehed, kus on kergesti kättesaadav, mitte pikk tekst, vaid tõesti toodud konkreetset näidet, olukorrad ja nii edasi. Et kuidagi lahendada. Või siis ongi näiteks mingisugused aplikatsioonid. (5).

- Kohalolu sotsiaalmeedias ja suunamudijate rakendamine sõnumi edastamisel, eelistades seejuures lühikesi ja haaravaid formaate.

Kui ma mõtlen laiemalt, siis tundub, et kõik see elu ja kõik käib seal sotsiaalmeedias, et selle peaks nagu läbi nende suunamudijate kuidagi inimestele suunama või kohandama, et lapsevanemad on ka suht noored ja kõik

on sotsiaalmeediaga seotud /.../ see peab kolima sinna internetti selles mõttes, see teavitustöö. Videote, artiklite, mingite selliste kiirvariantide, kust kiirelt see info tuleb, mitte väga pika jutuna või loenguna. (8).

- Optimeeritud otsingumootorite kasutamine, et oluline ja usaldusväärne teave oleks otsingumootorites kiiresti leitav. See aitaks ka vältida eksitava või ebausaldusväärse info leidmist sotsiaalmeediast või foorumitest.

Kui otsingumootoreid kasutada, et see tuleks kohe esimesena välja /.../ et ei tekiks seda olukorda, kus inimesed tunnevad, et nad on jäänud infosulgu ja lihtsalt siis pöörduvadki võib-olla siin mitte kõige usaldusväärsemate allikate poole. (5).

Soovitused vaksineerimises kahtlevate lapsevanemate toetamiseks:

1. **Hankida mitmekülgselt informatsiooni erinevatest usaldusväärsetest allikatest.**

Lapsevanemad, kes ise on laste vaksineerimise suhtes skeptilised, kiidavad kahtlemist ja julgustavad veelgi enam informatsiooni otsima riskide ja kasutegurite põhjalikuks kaalumiseks. Sama soovivad ka lapsevanemad, kes ise on vaksineerimist aktsepteerivad. Küll aga rõhutavad nad, et info peab olema seejuures kontrollitud ja pärit usaldusväärsetest allikatest, et vältida valeinformatsiooni küüsi sattumist.

Mina, kes juba kõhkleb, ma ütleksin – väga tubli! Hakka lugema! Hakka lugema. Loe teadustöid, kõike on kätte saada. (2).

Eks peab ikka ise uurima ja lugema ja leidma need usaldusväärsed allikad, mis pakuvad sellist infot, et kas need siis toetavad või lükkavad ümber seda arvamust. Et kui ise kõhkleb, siis sa vajad kinnitust, et kas jah või ei. Et keegi suunab info mõttes, et info oleks kontrollitud ja ei oleks „naised saunas rääkisid“. (8).

2. **Julgustada hirmudest rääkimist perearstiga.** Lapsevanem, kes oma kolmandat last vaksineeris osaliselt, kuid neljandat ehk noorimat last on taas kavakohaselt vaksineerinud, toob oma kogemusele tuginedes soovitusena, et tuleb oma hirmudest rääkida perearstiga. Seejuures on oluline, et ka perearstid oleks taolisteks vestlusteks ettevalmistatud, et avatult ja empaatilisel lapsevanemat otsuse tegemisel toetada.

Nii ja ma nagu mõtlengi, et kes selles kahtleb nii nagu mina, oleks pidanud sellest hirmust võib-olla rääkima perearstiga. Ma ei tea, kas siukest asja üldse tehakse, et mingisugused, et välistada, et just minu lapsega ei

ole seda mingit meeletut reaktsiooni, et tal tekib mingi... minu jaoks oli kõik ajukahjustused juba ja kõik käed ei liigu... No mina olin ikka hirmul. Et võib-olla ikkagi mõistva perearstiga või et selgeks teha. (1).

- 3. Individuaalse lähenemise ja personaalse nõustamise võimaluse pakkumine**, mis aitaks tõhusamalt otsuseid teha ja vastuolulist informatsiooni paremini mõista. Lisaks perearstiga suhtlemisele võiks luua võimalusi mõne teise eksperdiha kohtumiseks. Selleks sobiks korraldada näiteks aruteluringe või ekspertide külaskäike kogukondades, et aidata kaasa usalduse loomisele ja omaks võtta teavet, milles ollakse ebakindlad.

Pigem isiklikku lähenemist, et seda palju rohkem, et siin ei aita see, et hakata nende peale näpuga näitama, nende peale karjuma ja süüdistama neid /.../ kes on nagu pigem kõhkleva seisukohal, siis väga tihti võib-olla aitabki sellest, et istuda üks-ühele maha mõne spetsialistiga, kes seletaks ära, tooks mingisuguseid näiteid, graafikuid, tabeleid. (5).

/.../ võib-olla teha inimestele mingisuguseid koosolekuid, rääkida, kutsuda inimesi kokku kuskile, siis arstid tulevad ja räägivad, näitavad, kuidas vaktsiin on või niimoodi, teevad inimestele selgeks. (7).

Seejuures oleks tervitatav luua ka võimalusi, kus inimesed saaksid anonüümselt ja ilma halvaksapanu kartmata esitada küsimusi. See võib hõlmata juba olemasolevate sarnaste kanalite, näiteks perearsti nõuandeliini kasutamise julgustamist vaktsineerimisega seotud küsimuste esitamiseks.

Arusaadav on see, et noh, et see võib olla tõukab neid rohkem eemale, et siis pigem nagu olekski vaja, et kuskilt nagu seda nõuannet... kas just nõuandeliini või midagi sellist, aga et nad saaksid nagu neid ilma hirmu tundmata ja anonüümsust hoides neid küsimusi küsida, mis neil tekivad. (5).

- 4. Arendada ja võtta kasutajasõbralikumaid manustamisviise**, nagu näiteks lahjemad süstid, tabletid, spreid või silmatilgad. See aitaks muuta vaktsineerimiskogemust vähem ebameeldivaks ja kaoks süstimisega kaasnev negatiivne konnotatsioon. Samas peegeldub siit ka vajadus selgitada ja kinnitada lapsevanematele olemasolevate vaktsiinide turvalisust ja nende sobilikkust lastele.

Võib-olla ütleme, et lastel võiks mingi leebem vaktsiin olla, ütleme, et kui see koroonavaktsiin võib-olla siuke kangem või siuke, äkki lastele mingisugune leebem või lahjem vorm võiks ju ka isegi olla, mis nagu ei mõju organismile nii raskelt, et selles mõttes, äkki mingi lastesõbralikum, aga ma ei tea, vaata. (7).

Et võib-olla see, et see süstimine on inimeste jaoks nagu ebameeldiv tegevus, et alternatiive tekitada süstimisele - tabletid, spreid oli hea näide, eks. /.../ Et võib-olla see on nagu üks lahendus, mis võiks tulevikus inimesi mõjutada. (10).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kätlin Unt,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Lastevanemate hoiakud ja arusaamad laste vaksineerimisest koroonapandeemia järel“, mille juhendaja on Marko Uibu, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Kätlin Unt

29.05.2024